

RIIGIKOGU

5. istungjärk!

Protokoll nr. 97 (7).

1922. a.

Sisu: 1. Päewakorra-punktide ümberpaigutamine. 2. Riigikogu juhatause teadaanne komisjonidesse antud seaduseelnõu kohta. 3. Asunikkude ehituslaenu seadus II lugemisel. Wastu wõetud. 4. Wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise seadus I lugemisel. Wastu wõetud. 5. Amnestiaseadus I lugemisel. Wastu wõetud. 6. Seadus raudteeseaduse § 152 (W. s. k. XII köide) täiendamise kohta I lugemisel. Wastu wõetud. 7. Riigi 1922. a. eelarwe I lugemisel. 8. Koosoleku lõpetamine ja järgmise koosoleku aja määramine.

Riigikogu koosolek 17. märtsil 1922. a. k. 5 p. 1. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 82 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tupits**.

Walitsuse lauas: Riigiwanem **K. Päts**, sõjaminister **J. Soots**, siseminister **K. Einbund**, töö- ja hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, põllutöominister **B. Rostfeldt**, kohtuminister **J. Reichman**, teedeminister **K. Ipsberg**.

Koosolek algab kell 5.10 min.

Juhataja **K. Wirma**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte jagatud. Kas tehakse ettepanekuid tema täiendamise wõi muutmise kohta. Sõna on Riigikogu liikmel härra Reil.

1. Päewakorra-punktide ümberpaigutamine.

A. Rei (sd.): Et teadmata on, kas jõutakse täna waidlustega eelarwe kohta lõpule wõi mitte, sellepärast pähnen mina ette riigi 1922 a. eelarwet wiimaseks päewakorra-punktiks wõtta. Teiste päewakorra-punktide järjekord wõiks samasuguseks jääda, nagu ta paljundatud eksemplaride peal on.

Juhataja **K. Wirma**: On ettepanek tehtud riigi 1922 a. eelarwet wiimaseks päewakorra-punktiks wõtta. (Hääletatakse.) Wastu on wähe-mus. Sellega on otsustatud eelarwe päewakorra lõppu panna. Muid ettepanekuid päewakorra kohta ei tehta, siis ma loen, et päewakord on wastu wõetud. Sõna on sekretäiril ettekandmiseks, missugused seaduseel-nõud on komisjonidesse antud.

2. Riigikogu juha-tuse teadaanne komisjonidesse antud seaduseel-nõu kohta.

1920 a. redaktsiooni muutmise kohta, on antud rahaasjanduse ja omawalitsuse komisjonidesse.

Juhataja **K. Wirma**: Riigikogu läheb esimese päewakorra-punkti juurde.

3. Asunikkude ehituslaenu seadus — II lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aru-andja **A. Ehrlich** (loeb): Asunikkude ehi-tuslaenu seadus.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääle-tatakse.) Wastu ei olda. Sellega on seaduse pealkiri wastu wõetud.

Aruandja **A. Ehrlich** (loeb): § 1. Määratakse põllutöoministeeriumile 1922 a. ja 1923 a. eelarwes ühesuurustes osades kokku 100.000.000 marka laenu-andmiseks asunikkudele hoonete ehitamiseks.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääle-tatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 1 wastu wõetud.

Aruandja **A. Ehrlich** (loeb): § 2. Wabariigi Walitsusel on õigus mää-rusi anda asunikkudele hoonete ehitami-seks antawa ehituslaenu wäljaandmise korra, kindlustamise, tarwitamise, tema pealt wõetawa protsendi määra ja tema kustutamise kohta.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääle-tatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 2 wastu wõetud. Ühtlasi on ka terve seadus II lugemi-sel wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

4. Wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise seadus — I lugemisel.

Maaseaduse komisjoni aruandja **A. Rei**: Sotsiaaldemokraatlike tööliste partei Riigikogu rühma poolt esitatud

wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise seadus sai komisjonis kahel istumisel läbi arutatud. Komisjon tegi mõned muudatused. Tähtsamad neist muudatustest on: § 4 leiti otstarbekohasem olewat minewaaastases redaktsioonis wastu wõtta ja peale selle sai muudetud § 1 märkus 3. Nende wäikeste muudatustega wõttis komisjon selle seaduseelnõu wastu ja keegi tema wastu ei hääletanud. Mina ei taha tema põhjendamise juures siin pikemalt peatada. Loodan, et ka Riigikogu selle seaduseelnõu ilma wastu seismata I lugemisel wastu wõtab.

Juhataja K. Wirma: Panen komisjoni ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei ole. Sellega on wäikemaapidajate rendilepingute pikendamise seadus I lugemisel wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde: Seadus raudteeseaduse § 152 (W. s. k. XII köide) täiendamise kohta — riigikaitse komisjoni esitis. Et aruandjat kohal ei ole, tuleb see päewakorrapunkt wahele jätta ja järgmine arutamisele wõtta.

5. Amnestiaseadus — I lugemisel.

Amnestiakomisjoni aruandja **A. Birk**: Austatud Riigikogu liikmed!

Täna on just aasta sellest möödab, kui amnestiakomisjon esimest korda kokku tuli ja omale juhataja walis. (Wahelhüüe keskelt: Jubileum!) Minul ei olnud siis veel au ei komisjoni juhataja, ega liige olla. Mina tulin komisjoni alles möödaläinud aasta jõulu eel, ja sellepärast annan eelmise aja kohta aru kirjalikkude materjalide põhjal.

Kõige esiteks pean ma tähendama, et alguses, nagu kõigil Riigikogu liigetel meeles, anti amnestiakomisjoni tolaegse rkl. härra Abramson'i amnestia seaduseelnõu. See elnõu oli kaunis pikk. Teda läbi arutades aga selgus, et temas wäga palju oli korratud seda, mis juba eelmise amnestiaga andeks oli antud. Komisjonis leiti need paragrahwid täitsa üleaarused olema. Ka sisaldas see elnõu

teatawal määral paragrahwe, mis eraisikute auhaawamiste karistamist nõuawad, ja sellepärast ei wõinud need mitte otsekohe amnestiaseaduse alla käia. Ka oli selles elnõus ette nähtud, et need, kes praegu wäljamaal, kartuseta Eestisse tagasi wõiksid tulla. See oleks aga wõimaldanud tagasitulemist ka kaelakohtulistele kurjategijatele. Nii lükati endise rkl. hra Abramson'i poolt ettepanud amnestia seaduseelnõu komisjonis juba läinud aasta kewadel tagasi. Wastu wõeti sellest ainult üks punkt, mis juba endises amnestiaseaduses ette oli toodud.

Selle järele amnestiakomisjon pööras sellekohaste ametkohtade poole ja palus anda teateid wangisoliijate kohta, keda ühes ehk teises wangimajas kinni peetakse. Materjal saadi ja siis pööras komisjon Riigikogu rühmade poole, et nemad awaldaksid oma arwamist amnestia andmise kohta. Senni on ainult üks rühm selle peale kirjalikult kategoorilise eitawa wastuse annud.

Riigikogu istumise wiimasel waheajal kujunes wälja arwamine, et peaks wõimalik olema wabastada wastutusest ja karistusest ühes kõigi selle tagajärgedega kõiki, kes süüdlaseks mõistetud, wõi keda süüdistatakse tegudes, mis on ette nähtud uue nuhtlusseaduse — Wene riigi seaduste kogu XV köide 1909 a. wäljaanne — § 109 ja sõja nuhtlusseaduse § 136, kui süüdlane wõi süüdistataw teenis Wene enamlaste wägedes. See arwamine on wäljendatud Riigikogu liigetele wäljajagatud seaduseelnõus. Tuleb tähendada, et sellele elnõule, mis wälja on jagatud, oli pealkirjaks pandud „Riigikogu otsus“. Kantselei on aga pannud sellele elnõule pealkirjaks „Amnestiaseadus“.

Riigikogu liigetele wäljajagatud esitis sai amnestiakomisjoni istumisel 13. märtsil s. a. kolm häält poolt ja kolm häält wastu.

Poolthääletajate motiivides wäljendati mõtteid, et nüüd, kus rahutegemisest Wenemaaga juba kaks aastat möödab, oleks kõigiti aeg lõpetada karistamist tegude eest, mis eeltoodud paragrahwides ette nähtud ja mis sõjaaja ja wäeteenistuse süütegude iseloomu kannawad, kuna teised sellelaadilised teod juba warem amnestia läbi kustutatud.

Nende paragrahwide põhjal üleswõetud asjade arw uurimise- ja kohtuasutustes ei näi esialgselt liiga suur olewat, kuid Wabariigi Walitsuse ja prokuratuuri ning

kohtu esitajate põhjendatud arvamise järele kaswab nende asjade arw järjest ja wõib lõppude lõpuks õige tuntawaks — mõni sada — paisuda. Süüdlaseks mõistetuid tagant järele Wabariigi Walitsuse poolt antawa armu läbi karistusest wabastada, nagu seda mõnelt poolt soovitatud, ei näi otstarbekohane olevat, kuna sedawiisi kohtuasutuste töö sugugi ei wäheneks, aga selle mõtte ettekandjad süü kustutamise tarwidust ei eita.

Wastuhääletajad töid ette, et Wabariigi Walitsuse ja prokuratuuri esitajate andmete järele eeltoodud paragrahwide põhjal süüdlaseks mõistetute ja süüdistatavate arw õige wäikene on ja sedawiisi ei oleks siin tegemist amnestiaga, waid armuandmisega, mida Wabariigi Walitsus teostada wõib ja teostanud ongi, nagu see 24. weebuaril s. a. awaldatud otsusest selgub, kus 22 isikule armu anti.

Komisjoni aruandjana kandsin ma siin ette kumbagi komisjoni-poolse arvamise, kusjuures sel korral, kui ma eelnõu poolehoidjana wastaste waated mitte wastawalt ette ei tooks, wiimaste waadete poolehoidjatel wõimalus on siit kõnetoolilt seda puudust kõrwaldada. Eelnõu poolehoidjana wõin ma muidugi ainult ettepanekuga esineda, et see seaduseelnõu I lugemisel wastu wõetaks.

T. Kalbus (töer.): Mina wõtsin sõna selleks, et waielda amnestiaseaduse wastuwõtmise wastu ja põhjendaksin seda järgmiselt. Amnestiakomisjoni koosolekust wõtsid osa walitsuse esitaja, sõjawäekohtu prokuröör ja kohtupalati prokuröör. Seal selgus, et isikuid, kes § 109 põhjal kinni istuwad, oli enne 24. weebuaril 24 inimest. Wabariigi aastapäewa puhul, 24. weebuaril, on nendest armu antud 22 isikule, nii et järele jäi 2 isikut, kes armuandmist wastu ei wõtnud. Mis puutub neisse, kes s. n. s. § 136 põhjal süüdistatud, siis selgus, et neid on olnud küll rohkem enne wiimast amnestiat, kuid praegu on järel ainult 1 isik. Teised on amnestia põhjal 6 kuu jooksul uued palwed sisse andnud, prokuröör on need läbi waadanud ja rahuaega silmas pidades teiste paragrahwide alla wiinud, mis vähema karistuse määravad. § 136-le wõib weel alluda umbes 10 asja, kuid Wabariigi Walitsus wõib kui tarwilik, neile põhiseaduse järele armu anda, nagu ta seda juba teinud. Sel põhjusel arwan mina, et amnestiaseadust niisuguses ulatuses, nagu kawatsetakse,

wastu wõtta ei ole mingisugust põhjust. Iseasi on, kui seisukohale asuda, et on olemas hulk inimesi, kes praegu Wene maal elawad, Wene punases wäes teeniwad, meie wastu on wõidelnud ja nüüd wabariigi wõimude kätte satuwad. Siis wõiks nende wastu süüdistus üles tõstetud saada. Nende isikute arwu kohta andmeid ei ole ja kas on siis tarwis neid enne ette amnesteerida ja sel teel wõimaldada Eesti piiridesse tulla. Pooled komisjoni liigetest olid amnestiaseaduse wastu ja mina paneksin ette seda seadust tagasi lükata.

H. Martna (sd.): Juba Asutaw Kogu otsustas laialdasemat amnestiaseadust wälja anda ja walis selle jaoks amnestiakomisjoni, kes eelnõu pidi wälja töötama ja ette panema. Nagu teada, ei jõudnud amnestiakomisjon mingisugust eelnõu Asutawale Kogule ette panna ja nõnda jäi amnestia Asutawa Kogu poolt wälja andmata. Kui Riigikogu kokku tuli, siis waliti ühel esimestest koosolekust amnestiakomisjon, kellele jälle ülesandeks tehti amnestiaseelnõu wälja töötada. Selle komisjoni poolt töötati ka amnestiaseadus wälja. Kui see Riigikogus arutamisele tuli, siis leiti mitmelt poolt, et see seadus puudulik, ühekülgne ja osaline oli, kuid ta wõeti wastu. Siis otsustas Riigikogu selle järele amnestiakomisjonile ülesandeks teha uut laialdast seaduseelnõu wälja töötada. Huwitaw on, mida rahwaerakonna esitaja härra Tõnisson seekord ütles. Tema ütles 4. märtsil möödunud aastal: „Kui praegu osaline amnestia andmine korda saadetakse, siis wõetagu see üldine andeksandmine põhjalikult käsile ja wiidagu ta riiklise nõudmise kohaselt läbi.“ Küsimise peale pahemalt poolt wastas tema, et „ma kõnelesin rahwaerakonna nimel“. Nüüd on see rahwaerakonna poolt kahte paragrahwi mahutatud. Rahwaerakond leiab, et amnestia alla wõiks kuuluda ainult eksemplid, mis u. n. s. § 109 ja s. n. s. § 136 ette nähtud. Seda amnestiat ei wõi nüüd kuidagi laialdaseks pidada, millist rahwaerakond omal ajal tarwilikuks pidas. Põhjused, mispärast meie amnestiaseadust wõimalikuks ja tarwilikuks peame, on Riigikogus pikalt ja laialt ette toodud, ja ma ei hakka neid mitte kordama. Peapõhjusteks toodi ette, et riikline seisukord palju kindlam on praegusel ajal ja et need kuritööd, mis omal ajal tehti, kui poliitiline seisukord segane oli, ja inimesed

mitte seisukohta ei osanud wõtta, ja mida juba samal koosolekul, kus hra Tõnisson rääkis, meie esitaja Ast ette tõi, on nüüd palju kindlamad. Seltsimees Ast toonitas siis, et kui näituseks wenenema meie sõjas oleks wõitnud, siis ei oleks mitte iseseiswat Eestit olnud, waid Eesti oleks mässaw prowints olnud. Igatahes peame nende inimeste hingeelu arwesse wõtma, kes mitte ei wõinud ette näha, kuidas wabadussõda lõpeb. (J. Laidoner (põl.): Kes seda siis teadis, kuidas sõda lõppeda wõis.) Ma ütlen, seda tuleb arwesse wõtta ja kuna praegune riikline seisukord kindel on, ei ole mitte karta, et midagi nii kardetawat toime saaks panna. Meie ei tahaks aga selle seaduseelnõu wastu mitte hääletada, sellepärast, et ei looda, et komisjon mingisugust paremat eelnõu wälja töötaks. Meie teeme aga selle seaduseelnõu juurde 11 lugemisel oma poolt parandusi ja hääletame selle poolt, et tema 1 lugemisel saab wastu wõetud.

E. Jonas (is.): Kolm aastat on kestnud Eesti parlamendi ajalugu ja selle kolme aasta jooksul esinetakse täna kolmat korda amnestia seaduseelnõuga. Mida ütleb see meile? Kõige pealt seda, et selle kolmekordse amnestia esinemisega on meie walitsew kodanlus tõendanud, et tema on oma klassiwastaste wastu ülekohtune olnud, et ta demokraatia sildi all äärmist wägiwalda tarwitanud tööliste klassi wastu. Kuid tahes seda kuidagi wiisi heaks teha, tahes lipitseda, meelitada, on hakatud nüüd samale klassile iga aasta nii jupikaupa amnestiat andma.

Teiseks näitab see kolmekordne amnestia pakkumine seda, et meie kodanlus ei julge üldist amnestiat anda. Härrad parempoolsed uhkustawad, et nende walitsus on kindel, et meie riigis pahempoolsetel, s. o. kommunistidel ja iseseiswatel, mingisugust mõju ei ole, aga siiski paljastate amnestia küsimuse arutusel oma kartust ja argtust.

Meie oleme oma amnestia seaduseelnõu kolm korda esitanud. (W a h e l h ü ü d e d p a r e m a l t p o o l t.) Ükskord Asutawale Kogule ja kaks korda Riigikogu päewil. Kuid igakord on ta tagasi lükatud. Ja nüüd tõuseb amnestia küsimus jälle päewakorrale. Kui komisjon, walitsewa Riigikogu enamuse tahtmist täites, on jälle kärbitud amnestiaga esinenud, siis ei saa seda muuks nimetada, kui hirwituseks amnestia üle. (J. Luiga

(tõer.): Mispärast ei ole Wene-maal amnestiat antud?)

Juhataja K. Wirma: Rkl. Luiga, palun kõnelejat mitte segada ja kohapealt mitte wahahele rääkida.

E. Jonas (is.): Waadates juba antud ja kawatsetawat amnestiat sisu poolest näeme, et mida rohkem meie päewile lähemale, seda enam tõmmatakse amnestiaseaduse ulatus kitsamaks. Esimene amnestia, mis Asutawa Kogu poolt wälja anti, oli wõrdlemisi laialdasema ulatusega, kui teine, mille möödäläinud aastal Riigikogu wälja andis. Täna aga näeme ainult 1½ paragrahwilist amnestiat. Wõib olla, arwatakse, et meil poliitilisi wange mitte ei ole, et meil juba nende eelmiste amnestiatega on wangimajad tühjaks tehtud ja meie kaitsepolitsei on tallekeseks muutunud, et tema enam ei haara kinni töölisi iga tühisemagi asja eest. Kes nii arwab — eksib. Teie kuulsite eelarwe-komisjonis wangimajade peawalitsuse juhataja aruandest, et möödäläinud aastal 17.000 wangi ümber on türmidest läbi käinud. Tema ei saanud küll eelarwe-komisjonis näidata, kui palju neist poliitilisi wange oli, aga kui teie peate silmas neid alalõpmata korduwait poliitilisi protsesse — möödäläinud sügisel oli neid 2—3 tükki; nüüd tänased lehed tõi teate, et warsti on jälle uus poliitiline protsess oodata — siis võib arwata, et meil poliitilisi wange teistega wõrreldes pooleks peaks olema. Samuti tulewad ka teated alalõpmata korduwate arreteerimiste kohta Tallinnas ja teistes linnades. See kõik näitab, et kaitsepolitsei aparaat töötab endise agarusega.

Kui tulla nüüd kohtuotsuste ja kohtu-ametnikkude tegewuse juurde, siis ei saa neid kuidagi nimetada erapooletuteks ja täiesti õiglasteks. Aga lubatagu mulle tuua ainult üksikuid näitusi selles asjas. Wõtame kas wõi meie amnestiaseaduse ja waatame, kuidas teda on teostatud. Meie Asutawa Kogu poolt wäljaantud amnestiaseaduses oli tähendatud, et seaduswastaselt, s. o. ilma kohtuotsuseta, mahalastute perekonnaliikmed peawad saama riigi poolt paiukit. Minul oli aga hiljuti juhus kuulda ühe sarnase asja käiku. Nimelt Tartus oli maha lastud keegi Raudsepp 1919 aasta jaanuarikuul ilma kohtuotsuseta. Selle Raudsepp'a abikaasa amnestiaseaduse peale põhjendades, algatas nõudmise riigi wastu. Nüüd algas uurt-

mine, otsiti terve aasta otsa neid, kes mahalaskmises süüdi, ja kui see aasta möödus oli, mille jooksul oli õigus paiukit nõuda, teatas prokuröör, et süüdlast ei ole mitte leitud. Siis palus naisterahwas omale riigi poolt paiukit määrata, aga selle asemele, et seda seaduslikku nõudmist täita, teatati, et aasta on möödus ja mingisugust paiukit enam määrata ei saa. Tõuseb küsimus, missuguse õiguse põhjal sarnane vastus anti, kui amnestiaseaduses oli ette nähtud, et ülekohtuselt ja seadusvastaselt mahalastute perekonnaliigetele tuleb paiuk kindlustada. Selle aasta jooksul, kui küsimus oli algatatud, oleks tulnud temale seaduse põhjal paiuk määrata, kuid seda ei tehtud. See on üks näitus. Aga ma toon veel teise näituse, mis tõendab, et meil küsitawaks jääb igasuguse amnestiaseaduse täitmine. Ma mõtlen Isborski asja lõpetamist.

Sõjaminister on lõpetanud Isborski mõrtsukate uurimise asja sellega põhjendades, et need, kes tapsid ära 26 Tallinna töölisi, on oma wõimupiiridest üle astunud. Aga ometi peaks selge olema, et siin ei ole tegemist wõimupiiridest üle astumisega, waid täiesti sihikindla ja plaani järele toimepandud mõrtsukatööga. Asutawa Kogu poolt wäljaantud amnestiaseadus nendest kuritegudest ei kõnele ega ei amnesteerid neid. Kui nüüd edasi minna ja hakata arendama sõjaministri seisukohta, siis wõime niisugusele seisukohale jõuda, et meie sarnase seaduse seletamisega wõime amnesteerida, keda aga tahame. Mis siis lõpuks ei ole wõimupiiridest üle astumine, wõtke kas wõi riigiwargust ehk midagi muud sarnast, kõik on lõppude lõpuks oma wõimupiiridest üle astumine. Wõtame kaitsepolitsei praktikat, kus, nagu teame, mitmel ja mitmel korral kaebtusi on olnud selle kohta, et töölisi on peksetud, isegi nii peksetud, et nad ära on surnud. Kui suur wõimalus awaneb neile ametnikkudele nüüd tulewikus inimesi hukata ja selle eest ei kanna nemad wastutust ja karistust mitte kui mõrtsukad, waid kui oma wõimupiiridest üle astujad, keda palju kergemini karistatakse, kui mõrtsukaid.

Ka kohtuotsused, kui teie waatate meie poliitilisi protsesse, on täiesti sihilikult tehtud. Neid kirjutab õieti ette kodanluse wiha ja kättemaksutung. (J. Hünerson (põl.): See on kohtu teotamine!) Sagedasti ei nõua kohus muud tunnistust ega tõendust, kui mingisuguse kaitsepolitsei ametniku seletust, et inimest mitmeks ja mitmeks aastaks

wangi mõista. Ma ütlen, kohtuaparaat on samuti kodanluse teenistusse pandud, nagu kaitsepolitsei. (J. Hünerson (põl.): Miks lastakse nii rääkida? Mis kord see on?) Sellesamas protsessis, mis meil nüüd ees seisab, näeme inimesi, kes ei ole muus millegis süüdi, kui ainult selles, et nad on lasknud ennast Riigikogu walimistel nimekirja üles wõtta, niisama ka omawalituste walimistel. (J. Hünerson (põl.): Süüta tallekesed! — Naer.) Ja korraga tuleb kohtuwõimudel tuju üht liiki seaduslikus korras ülesseatud kandidaate kohtu alla anda ja protsess ongi jälle walmis. Pean teile tähendama, et selles samas 115 protsessis oleksin ka mina isiklikult süüpingis ühes teistega olnud, kui mitte Riigikogu koosseisu komisjon ei oleks waewaks wõtnud mind enne üle kuulata ja järele waadata, missuguste süüdistustega prokuratuur julges wälja tulla. Ja ma julgen tõendada, et niisuguseid põhjendamata süüdistustega inimesi on küll ja küll endistes protsessides ülekohtuselt kinni mõistetud.

Kui nüüd asuda amnestia wäljaandmisele ja kui kodanlus tõesti tahab loobuda enda sennisest wägiwalla poliitikast, siis tuleks, meie arwates, kõige pealt heaks teha need wanad patud, mis senni korda saadetud ja tuleks üldine poliitiline amnestia anda. (J. Hünerson (põl.): Amnestia Kingissepale ja kompaniile.)

See seaduseelnõu, mis siin on ette pandud, käsitab aga ainult kahte liiki süütegusid, kuna meie poolt esitatud seaduseelnõus ette olid nähtud kõik poliitiliste süütegude kategooriad. Meie rühm ei saa nõus olla selle seaduseelnõuga, kuid tähele pannes, et meie eelnõu kaks korda komisjoni on maha maetud, hääletab meie rühm siiski selle eelnõu poolt, selleks, et Riigikogus algatada amnestia küsimust ja omalt poolt teha parandusi sellele eelnõule.

Juhataja K. Wirma: Sõna on rkl. Kägu'l. (Paremal pool naer ja wahelhüüded: Ahhaa! Kägu ise!)

E. Kägu (kom.): Mina ei taha täna hakata... (J. Hünerson (põl.): Eimaksa hakata. Naer.) ...mingisugust wastuwaidlust tegema. Mul oli wõimalus ainult ühel ainsal komisjoni koosolekul wiibida. Kuid millega põhjendatakse neid wäiteid, mis komisjonis ette toodud? Ma pean ütleva, et need on

täiesti lapsikud ja selle amnestiaga ei saa te midagi kätte. Näidatakse ära, waadake, meie tahame midagi teha ja teeme seda ka, kuid sellega ei ole teie veel midagi andnud. Teie arwate, et kui teie nüüd praegu Eestis üldist poliitilist amnestiat annate, siis tulewad kõik need kurjategijad tagasi, kes Wenemaale on läinud ehk põranda alla on pugunud, kõik need Kingissepad, Pöögelmannid ja teised, „ja mis hakkame siis tegema, siis oleme Jumala tōsi, pūsti hādas.“ Kardetakse kolme-nelja isiku amnesteerimisel kogu riigi kukutamist. Mina aga tahaks ütelda, et nüüd, kus ju kolm aastat on rahu olnud, kus sise- ja kohtuminister ise tōendawad, et waadake, meie riigi seisukord on paranenud ja täiesti kindel, nii et meie wõiksime anda amnestiat, aga mitte nii laialdaselt, siis kuidas kord ja kohus on, aga mitte pettusega wälja tulla. Wenemaa amnesteeris juba ammu. (Wahelhüüded paremalt poolt: Keda?) Tema on amnesteerinud põhja korpust, mida teie siin omal pinnal lasksite wormeerida. Miks teie siis ei lase tagasi tulla neid, kes punastes wäeosades on teeninud? Mina igatahes ütlen teile, et kui mina praegu kuuluks ka sellesse poliitilisse protsessi, et mina teilt armu kerjama ei tule. (N a e r.) Ma tunnen, et mul mingisugust süüdi ei ole, ja sama lugu on ka teistega, keda wāgiwaldselt kinni peetakse. Veel täna on teie „Pāewalehes“ pealkirjas öeldud, et kõige kardetawam kommunistiline organisatsioon on likwideeritud. No heakene küll, kui teie selle kõige hullema ja kardetawama organisatsiooni olete likwideerinud, miks teie siis kardate amnesteerida neid üksikuid, kes veel järele on jäänud, sest suurema jao olete juba teise ilma paigutanud, ehk üle piiri saatnud. Teie ütlete, et seltsimees Abramson'i seaduseelnõus on ikka teatud puudused, seal korratakse sedasama mitu korda, kuid teil on ju erakondades juriste küllalt, wõtku nemad eelnõu ja parandagu tema ära, kui tema korratu on. Tõmmake siis need paragrahwid maha, mis mitu korda ette tulewad. Ma pean aga ütleva, et see paragrahw teie eelnõus, mis kõneleb sõjawäelaste teenistusest kõrwale hoidmisest, on juba kord amnestia alt läbi läinud, ehk teil juriste küllalt olemas on. Seal on veel niisugune teine paragrahw, mis wabastab inimesi, kes on Riigikogu walimiste ajal rahwaalgatuse ajal walimiseadust rikkunud. Ma küsin, kui palju neid siis õieti on? Neid on ainult paar-kolm tükki. Selle amnestiaga ei amnes-

teeri teie siis rohkem, kui 2—3 inimest. Mis puutub 24. weebbruaril antud amnestiasse, kus Wabariigi walitsus oma armust heaks leidis mõnele armu anda, siis igatahes leidis natuke nõrgemaid inimesi, kes arwasid, et nemad oma kõrge hārra ees eksinud on ja seda armu wastu wōtsid. Mina igatahes mingisugust armu wastu ei wōta. (N a e r.) Meie rühm selle amnestiasseadusega leppida ei saa ja nõuab Riigikogult täielist poliitilist amnestiat.

J. Piiskar (is.): Rahwaerakond on oma juubelpäewal, mida ta peab aasta tagasi oma liideri Jaan Tōnisson'i suure suu- ja käeliigutuse mälestuseks, maha saanud ühe pisikese, poolteise paragrahwilise amnestia seaduseelnõuga, mille alla, kui hārra Kalbus't uskuda, kuulub poolteist inimest, üks kindlasti, teise kohta pole see päris kindel. On täiesti selge ja iseenesest wāga kujukas näitus Eesti kodanluse hingeelust, ma ütleksin hingeelulisest ühtlusest, kõigist neist ilusatest asjadest, kus liigutus tihti üle saali ulatab ja hāäl Narwa maanteeni, tegelikult aga midagi muud wälja ei tule, kui paar paragrahwikest, mille alla waewalt kahte inimest paigutada saab. Kui nii talitatakse, siis peab arwama, et sarnast meetodi tarwitakse ka kõigi teiste lubaduste puhul, mis kodanlus üldse teeb. On eriti iseloomulik, et kodanlus kõigi suurte liigutuste peale waatamata ei julge neid 20—30 inimest, kes tema andmete järele kinni istuwad, lahti lasta. Kui eelarwe-kommisjonis mitmel korral peale käidi ja nõuti teateid, kui palju poliitilisi wange üldse on, siis tähendas niihāsti hārra kohtuminister kui ka wangimajade peawalitsuse ülem, kes ometi asja kursis peab olema, et neid on nii hirmus wāhe, umbes paarisaja ümber, ja nendestki läheb veel pool Wenemaale, nii et neid üsna wāhe järele jääb. Kui lugu tōesti nii on, miks siis ei anta amnestiat. Miks te kardate neid üksikuid, miks tahate jātka surwet ja hoida inimesi wangimajades. Teie kurdate, et pahemtiw kasutab ära amnestia-küsimuse kihutustõõks. Pange selle tiywa suu kinni ja wōtke temalt wōimalus ära seda küsimust kasutada. (J. Hünerson (põl.): Need on nii suure suuga, et seda kinni toppida ei saa.) Kui teie jalgealune nii tugew on, nagu te alati rāägite, siis wōite ometi anda amnestia. Et teie aga seda ei tee, siis näitab see, et kodanlus, Uluots'a sõnadega öeldes, istub pūssirohu tonni otsas, mis iga silmapilk plahwatada wōib, ja sellepārast pūttakse mōōda hiilida. See tun-

dus ka tänases aruandja seletuses, kui tema ütles, et hakati teid otsima, kuidas amnestia alla kuuluwate arwu kohta kindlaid andmeid saada, pöörati mitmesuguste asutuste poole, kuid siiski ei saadud teada, kui palju neid öieti on. Kas siis tõesti aasta jooksul ei oinud wõimalik kindlaks teha, kui palju on Eestis poliitilisi wange. Eelnõu seletuskirjas öeldakse, neid olla mõni sada, aruandja rääkis ka midagi 50—60 kinnimõistetust ja umbes sajast, kes uurimise all on. Seal tuleb aga härra Kälbus ja ütleb, et 24 oli, nendest on 22 wabastatud, nii et 2 järele jääb. Kellel siis lõpuks õigus on, kumba andmed wastawad tõele? Aasta jooksul ei ole komisjon suutnud pöörata wangimajade ülemate, kohtuuriijate ja prokuratuuri poole, et neilt andmeid saada. Kommisjon ei ole nähtawasti andmeid kogunudki. Teine nõrk koht, millest komisjoni aruandja wiisaka wäikimisega mööda läks, oli see, et amnestia seaduseelnõu oli enne sisukam, aga läinud nädalal waadati tema weel kord komisjonis läbi ja kustutati mõned paragrahwid maha. Missugustel motiividel seda tehti, selle kohta ei toonud aruandja midagi muud ette, kui et kuriteod, mis amnesteerida tuleks, weel wärsked on. Mu härrad, kui teie leiateg, et süüteod peawad enne wananema, kui neid amnestia alla wõib arwata, siis ei tarwitse üldse kedagi amnesteerida sel lihtsal põhjusel, et amnesteeritawad on oma karistuse ära kannud. Kümnete aastate peale amnestia mõju enam ei ulata. Süütegude wärskus peaks otse selle poolt rääkima, et amnestiat kohe tuleb anda. Edasi pean ma rõhutama, et käesolewas amnestiaseaduses ei ole lõhnagi poliitilisest amnestiast. Aasta tagasi oli Riigikogu enamusei see teadmine ja arusaamine, et poliitilise amnestia küsimuse kallale tuleb asuda ja poliitiline amnestia tuleb anda. Waheajal on poliitilise amnestia küsimus läinud päew-päewalt põnewamaks. On tulemas 115-inimeseline poliitiline protsess sõjaringkonna-kohtus rahuajal. Eelkõneleja rkl. Kägu tähendas siin, et süüdistatawate wastu ei ole mingisugust süüdistawat materjaali ette tuua. See on täiesti õige. Mõnede kohta, kes selle protsessi süüdlaste nimekirjas figureeriwad, wõttis juba Riigikogu komisjon seisukoha, neid wabastada otsustades, sest ei olnud süüdistusmaterjaali ette tuua. Wõib arwata, et suurem osa süüaluseid wabaks mõistetakse. Kuid teisest küljest wõib arwata,

silmas pidades meie kaitsepolitsei aparraadi suurt agarust ja sõjakohtu waljust, et mõnesuguseid süüdistusi korda läheb üles seada ja osa kaebealustest süüdi mõista. See, ja sarnased protsessid suurendawad amnestia wadjadust. Kui neid süüdistusi tähele panna, mis harilikult ette tuuakse, siis on kõige suurem kuritegu see, et inimesed on mingisuguseid lendeletu laiali laotanud. Kui teie jalgealune tõesti nii tuline on, et iga lendeletu ümber ähwardab kukutada, siis arwan ma, et teie närwidele oleks parem, kui teie juba aegsasti kõigest sellest tarwilikud järeldused teeksite. Teistes maades ei kardeta, et lendeletu wõib korra ümber lükata, aga meil kardetakse seda. Seda tõendawad meile kõige paremini need ülespuhutud protsessid, milledest üks nüüd tulemas on. Mina ütlen, et siin ei ole tegemist mingisuguste kuritegudega, waid siin on tegemist ainult klassiwõitluse aktiga. Amnestia mõte ei ole mitte armuandmine, ei armukerjamine, ja selles mõttes on täiesti arusaadaw, et mõned inimesed walitsuse armuandmise tagasi on lükanud. Sennikaua, kui nad ei ole mingisugused kurjategijad, ei ole neil ka armu tarwis. Amnestia-küsimus kerkib päewakorraks harilikult wõitlusajajärkudel. Eesti riigi loomise ajal tekkis wõitlus poliitilise ilmawaate pärast ja kodanlus, kes selles wõitluses asjaolude tõttu peale jäi, tarwitas wastaspoole allasurumiseks wägivalda. Wägivald ei tohi aga igawesti kesta, waid tuleb lõpetada ja mida kiiremas korras, seda parem. Seda parem aga kõige pealt nendele, kes selle wägivalda maksma on pannud. Wägivalda lõpetamisega muutuksid olud ja wahekorrad loomulikumaks. Amnestiat ei saa aga lugeda poliitiliseks armuandmiseks. Meie tänane igasuguse armuandmise eest. Nendel, keda poliitiliste süütegude pärast on wangistatud, on õigus nõuda, et poliitiline kättemaksmine nende kallal ära lõpetataks. (W. L i n n a m ä g i (kristl.): J a a u r a h a d a n d a l!) Aurahad annetakse neile, kes on aidanud inimesed wangi toimetada. Et neile aurahasid on antud, see ei ole uudis meile. Wabastage inimesed wägivalda alt. Ja kui parem tiiw leiab, et ei ole aeg õigluse akti maksma panna, siis konstateerib tema sellega, et tema tahab endist wägivalda teed edasi käia. Kus on siin teie demokraatlus? Härra Jürgenstein lööb käega demokraatia peale. Wäga kena, et härra Tõnisson'i minewaaastasele liigutusele tuleb

nüüd juurde härra Jürgenstein'i käelikutus, mis ütleb: „Ärgem rääkigem demokraatiast.“ Wahekorrad hakkawad selguma. Sellest kõlawana nimega esitisest jääb mulje, et nii oli ja nii jääb. Wõi nagu kindral Soots armastab ütelda: nii kaua, kui mina olen, mina teisiti ei tee.

A. Hansen (is.): Mina ei taha siin enam hakata meelde tuletama seda, mida meie kodanlus alati on rõhutanud, et Eesti olla kõige demokraatlisem wabariik terwes ilmas. Eesti wabariigis olla kõige demokraatlisem põhiseadus ja Eestis walitseda õigus ja seal talitatawat õiguse põhimõtete järele. Eestis piiratawat kodanlusi õigusi ainult nii palju, kui äärmiselt tarwiline on, kuiwõrd see möödapääsemata on. Sellest on meie kodanlus reklaimeerinud ja terwele ilmale tahtnud näidata, et tema see tõsine demokraatia teostaja on. Seda oleme alati rõhutanud ja toonitanud, et see tegelikult mitte nii ei ole, waid et see hoopis teistsugune on. Kõik see demokraatlus ei ole mitte midagi muud, kui ainult wõõbaks sellele diktatuurile, mille abil kodanlus on teostanud töörahwa kallal wägiwalda. Minu eelkõneleja, seltsimees Piiskar, peatas nende külgedele juures, nii et ma ei taha hakata neid enam kordama. Mina tahaks aga eriti meelde tuletada härra Kalbus'ele, kes senni kõneles tööerakonna nimel ja kes on ka eelarwe-komisjoni liige, kes wangimajades käis ja wangidega rääkis ja nende hädaldamisi kuulis ja ise siis pead raputas ja tähendas, et siin on kiiret parandamist waja ette wõtta. Miks ei ole senni weel tema erakonna poolt, kes end selleks tõsidemokraatlikeks erakonnaks peab, midagi ära tehtud poliitiliste wangide olukorra selgituseks? Mina arwan, et härra Kalbus oleks pidanud sellest teatud järelduse tegema, ja see oleks nimelt see olnud, et tema wangimajast tulles sellele paragrahwile teised paragrahwid juurde lisama oleks pidanud, aga mitte nende paragrahwide wastu hääletama. Suwel käisime teiega patareis ja ka teistes wangimajades, kus teie kuulsite wangide kaebamist, kus nemad seletasid, et nemad on üks aasta kaheksa kuud, kaks aastat kolm kuud kinni istunud, ilma et neid kordagi kohtuuriija juurde oleks wiidud, ilma et nende kohta oleks süüdistusmaterjaali kokku seatud. (Wahelhüüed: Teie ei taha ometi tõendada, et seal kõik poliitilised wangid olid.) Ma ei taha mitte ütelda, et seal just kõik

poliitilised wangid on, kuid suur hulk nendest on poliitilised wangid. Praegune minister, härra Kaarna, tähendas, et see küsimus kõige kiiremas korras peaks lahendatud saama. Selles küsimuses tuleb selgust muretseda ja selle asja juures on tarwilik kahtlemata teataw operatsioon ette wõtta. Kuid kus on see operatsioon ja kust otsast mõeldakse sellega peale hakata? Ma ei saa aru, kust otsast tööerakond seda asja mõtleb opereerima hakata. Härra Kalbus on selle kohta oma arwamist awaldanud ja seda täitsa loomulikult pidanud. Kõneldakse küll palju, kuid kardetakse kindlat seisukohta wõtta, sest härrad parempoolsed arwawad, et siis tulewad need kommunistid kõik päewawalgele. See on ka, härra Kalbus, Teie arwamine. (Wahelhüüed: Seda ütles teie Kägu, mitte meie Kalbus.) Seda ütles härra Kalbus amnestia küsimuses. Mina ütlen, et härra Kägu rääkis seda härra Kalbus'e järele. (Wahelhüüed: Ja teie räägite härra Kägu järele.) Seda on siit küllalt juba kõneldud, kuidas inimesi kinni wõetakse ja kuidas nende üle kohut mõistetakse. Kõigile on teada, et omal ajal sõjawäes mingisugused poisikesed sagedasti kohut mõistsid. Nad olid oma ameti peale uhked ja suurustasid: „Minu käes on su elu ja saatus. Ma wõin sinuga teha mis tahan jne. Ma kågistan sind, ma poon sind.“ Ja nõnda ka tehti! (Sõjaminister J. Soots: Kas teie Wenemaast räägite?) Ma ei räägi Teile mitte Wenemaast, kuid ma tuletan Teile meelde, et Wenemaal amnestiat aastast mitu korda antakse. (Naersaalis.) Mina arwan, et Wenemaal sarnast juhtumist ette ei tule, nagu meil, kus 15 kuni 16 aastaseid lapsi polkownik Parts'i käsul sõjaajal poodud olla. Meil on wäga hästi teada, kuidas kohtu protsesses wabritseeriti. Härra siseminister seletas eelarwe-komisjonis, et meil tegelikult sõjaseadus mitte enam maksmas ei olla. Tahaksin meelde tuletada neid karrikatuure, mis „Waba Maas“ sel puhul ilmusid. Küsiti, et mis hakkawad isesotsid ja kommunistid siis tegema, kui sõjaseadus ära kaotatakse; arwati, et siis neil materjaali ei jätku, millest kõnelda. Ma jätan selle targutuse wiisi teie hooleks. Wõib olla, et ärilisest seisukohast see „Waba Maale“ wäga kasulik on. Jutustan teile ühe lihtsa näituse, ehk õigemini toon ühe fakti Walgast. Walgas on, minu teadmise järele, sõjaseadus kaota-

tud. Käisin ise seal ja ütlen, et see näitus on väga iseloomustaw meie kodanluse kohta ja selle kohta, kuidas üks ainuke kõne, üks ainus liigutus võib terwe korra wabisema panna.

Juhataja K. Wirma: Ma ei saa aru, missugune ühendus on Walga juhtumisel amnestiaseadusega ja palun päewakorra juurde üle minna.

A. Hansen (is.): Lugupeetud esimees, lugu seisab selles, et ma ainult näidata tahtsin, kuidas meil kohtuprotsesse wabritseeritakse ja kuidas meie kaitsepolitsei töötab. Pidasin kord Walgas kõnet ja kõne lõpul hakkas mind kaitsepolitsei walwama. Kui kusagile tuttawa poole sisse astusin, siis oli kaitsepolitsei mul kannul. Läksin söögimajasse õhtust sööma — jällegi ilmus kaitsepolitsei sinna. Igalpool walwati, kas ma mitte juba läinud ei ole. Meie põhiseaduse järele ei või ju ometi teise korterisse tungida. See oleks üks näitus, kuidas meie kaitsepolitsei töötab. Sarnaste wõtete abil pannakse inimesed türmidesse kõdunema seniks, kuni nad näljastreikide abil endid kohtuni sunniwad wiima. Täna ilmus ajalehes suurepäraline kõmusõnum: „Ülemaaliste põrandaaluste organisatsioonide likwideerimine.“ Seda kirjutab ka „Tallinna Teataja“, — see on teie leht, härra Jürgenstein! (A. Jürgenstein (rhw.): Teie ei usu ju seda.) Kas siis ise seda usute? Ajalehte lugedes arwasin esiteks, et härra siseministril apetiit on tulnud jällegi üht ülemaalist laastamist tööliste organisatsioonides ette wõtta, kuid tänast Riigikogu päewakorda waadates, kus jälle üks suur ülemaaline amnesteerimise seadus arutusel, selgus mulle kõik. Nähtawasti läks siseministeeriumi kantseleist ettekirjutus pressbüroo kaudu ajakirjandusele wälja. Sarnaste wõtetega luuakse meeololu. Tahetakse näidata, et meie riigialused küllalt kindlad ei ole, et amnestia andmine wõimatu. Püütakse abinõusid leida, et rahwa silmi pimestada ja ilusasti diplomaatilisel teel põlewatest küsimustest mööda hiilida.

Riigiwanem K. Päts: Pahemalt poolt kõnemeeste soow näis niisugune olewat, et meile üks instituut juurde tulema peaks. Kohtuwõimu ja seadust täidesaatwa wõimule peaks uus instituut amnestia näol juurde ilmuma. Tahetakse, et iga aasta amnestiat anda tuleks, pealegi õige wärskete süütegude peale. (E. Kägu (kom.): Teie annate siis amnes-

tia, kui lutikad on ära söönud. Ma tahan ainult öelda, et kõige parem amnestia on see, mis meie kohus mõistab. Ma tahan ainult ütelda, et need, kes seda demokraatiat siin nii väga halwaks peawad ja seda seaduse makswust, mis meil kohtute näol olemas, sugugi tunnistada ei taha, need leiawad ida poolt, et seal mitu amnestiat aasta jooksul antakse. Ma pean tähendama, et see sagedane amnestia andmine seal ongi tunnistuseks, et seadused korralikud ei ole. Amnestia igakord ei ole midagi muud, kui seaduse eitamine ja selleks peawad iseäralised põhjused olema. Kõrgem wõim ühel wõi teisel kujul, ka niisugusena, nagu terna seal ida pool on, paneb oma tahtmise seaduste teel maksma. Ühel pool, kus demokraatia walitsemas on, on nõudmine, et selle seaduse taga peab enamus seisma. Seal, kus aga diktatuur on, seal ei ole seda enamust, waid seal on vähemus selle taga. Aga ühel, kui ka teisel pool, peawad olema orgaanid, kes selle järele walwawad, et teda peetakse. Siin nüüd meie juures, ja üldse harilikudes demokraatlistes riikides teeb seda kohus, kes riigi seadusandluse wõimu alt ja niisama ka täidesaatwa wõimu alt waba on. Ja kui riik tahab oma seadusi, dekreetisid maksma panna ja jõus hoida, siis peab ta kohtuotsuseid austama. Kui aga siin tuuakse ette, et on tarwis neid kohtuotsuseid tühjaks teha, siis peab ütleva, et nii meie üldse seadust maksma panna ei saa. Ma oleks aru saanud, kui teie oleks ütlenud, et need kuri-teod wõi süüteod sündisid sel ajal, kus meeololu ärewil oli, kus seadused weel nii kindlad ei olnud, ja siis tuleks neid süütegude kordasaatjaid lihtsalt seadusandlisel teel wabastada, sest rahwal ega riigil ei ole tarwis mitte kätte maksta. Siis tuleks kohtuotsus, nii ütelda, teatawatel põhjustel tühjaks teha. Selleks peawad aga iseäralised põhjused olema ja kui teie neid põhjusi oleks ette toonud, siis, ma usun, et kõik oleks selle amnestia andmise poolt olnud, sest rahwas oma kogus ei ole mitte kättemaksja. Kui teie oleks sedawiisi teinud ja ütelnud, et siis oli aeg teistsugune, et sel ajal, kui Eesti riik oma iseseiswuse eest wõitles, et siis meie sümpaatiad olid teised, et meie olime ühe teise riigi poolt, tahtsime suuremas riigis elada, mitte selles peopesa suuruses, et meie olime selle teise korra poolt, aga et nüüd on need ajad mööda läinud, teie olete jalad alla saanud, et meie tahame küll wõidelda oma waadete eest, aga tunnistame siiski seda

riiki ja selles riigis makswat korda. Kui teie sedawiisi oleks rääkinud, siis, ma usun, oleks ka terwe rahwas ütelnud, et andke neile wabadus, sest nemad ei ole teie riigile enam mitte kahjulikud. Aga mis meie kuuleme teie poolt, kui teie siia wälja tulete? Teie piikate ja naerate seda Eesti riiki, seda riiki, mille eest eestlased niipalju on kannatanud. Teile ei ole see demokraatia mitte püha. Teile on see riik wäikene peopesa, mille peale teie nii kõrgilt ja suurelt alla waatate. Teie ütlete, et see riik on nõrk ja et meie peame teid klassiwiha pärast wangis, ja et teie olete need kannatajad. Kõigest sellest ei ole sugugi näha, et teie seda riiki tunnustate ja sellest aru saate. Ei, teie tulete wälja ja ütlete, et kohtud ei ole mitte õiged. Waadake, kui teie amnestia selle peale põhjendate, et demokraatlikes riigis on kohtud, kes' kätte maksawad, waadake niisugusel korral wõtate teie oma amnestia nõudmisel ise jalad alt ära. Kui teie amnestiat selle peale põhjendate, et kohtute instituit mitte õigust ei tee, siis ei amnesteerit teie mitte, waid teete selle koja kõrgemaks asutuseks kohtu üle. Amnestia ei ole ju mitte kohtuotsuste ümberlökkamine, waid amnestia läbi öeldakse, et kohus on oma otsuse teisel ajal teinud, sellel ajal, kus tema peale wõis mõjuda, nõnda ütelda, masseline psühoos, aga et nüüd, praegusel ajal, wõib seda otsust pehmen-dada. Kui teie sellest seisukohast oleks wälja läinud, siis oleks wõinud amnestiat anda, ilma et meie sellejuures oleks oma wabariigi kohut haawanud. Aga kui peame amnestiat andma ja sealjuures käed üles tõstma ja ütleva, et meie kohus on klassikohus, siis teeme seda niisugusel alusel, mille peal meie riik hukka wõib minna ja seda ei saa rahwas meile lubada. (K i i d u a w a l d u s e d r a h w a h u l - g a s.)

Juhataja K. Wirma: Ma palun rahwast mitte meealewaldust toime panna. Lõpusõna on komisjoni aruandjal.

Aruandja A. Birk: See seaduseelnõu, mis kõikide kõnelejate üteluste järele nii hirmus wäike pidi olema, on wälja kutsunud õige laialisi waidlusi. Mina pean ütleva, et need wastuwaidlused on loogilise wastolu peale ehitatud. Need, kes ütlevad, et meie ei wõi armu sellepärast anda, et neid, kes seda armu peaks saama, ei ole üldse palju, unustawad ära kõige pealt, et nemad ise selle

armuandmise poolt on, aga ei taha ainult, et seda armu sel kujul antaks. Nüüd tuleb aga küsida, mispoolest see teine, walitsuse armuandmise wiis siis parem on. Öeldakse ainult, et niisugust wäikest seadust ei maksaks meil üldse wastu wõtta jne. Meie oleme siin aga piikisid murdnud palju wäiksemate seaduste pärast. Ja kui siin isegi ainult 15 inimest tuleks arwesse wõtta, siis ma arwan, et ka nende 15 inimese käekäik ja terwis oleks seda wäärt olnud, et nende üle Riigikogu oma otsuse teeks. Nii, et kui meie ideeliselt armuandmist ei eita, siis ei wõi mitte wälja tulla ja ütelda, et waadake, see seadus ei kõlba, sest ta annab ainult 1½ inimesele armu. See on inimeste terwise ja nende elu üle naljaheitmine. (J. P i i s k a r (is.): J a s e d a t e i e t e e t e.) Mina pean aga ütleva faktiliseks paranduseks härra Piiskar'ile ja teistele, et nende paragrahwide alla langewaid isikuid palju enam on, kui esialgselt paistab. Ja kui ka seda ei oleks, mispärast siis walitsuse poolt antaw arm parem oleks, kui parlamendi poolt antaw arm? Siit antaw arm aga wabastaks kohtuasutused üleliigsest tööst, mis nad peawad tegema, kunni süüteo kohta seaduslik kohtuotsus walmineb. Märkused, mis siin tehti, nagu ei teaks komisjon isegi selgesti kui palju isikuid nende paragrahwide alla langeb, ei peaks kollegile komistuskikiwiiks olema.

Mis puutub wäitesse, mida enam edasi, seda wäiksem on amnesteerimine, siis pean ütleva, et see üsna loomulik on just selle tõttu, et esimene amnestia oli küllalt laialdane. Oleks esimene kitsam olnud, siis oleks wõinud wäiksemaks jäämise üle nuriseda, kuid siis oleks pidanud, wõib olla, igal nädalal uut amnestiat andma. Esimene amnestia, nagu eelkõnelejad mitu korda tähendasid, oli üsna laialdane ja nüüd on loomulik, et see kitsamaks on jäänud ja praeguse ulatus paragrahwiliselt üsna wäikene on, kuna aga arwuliselt, nagu ma juba tähendasin, tema pärast just silmi maha ei pruugiks lüüa.

Wäide, nagu tahaks kodanlased sellega „silmi teha“, on täiesti aluseta. Käesolewa eelnõu awaldajad on wälja läinud põhimõttest, et meie riigi arenemisega tema algusel tehtud süütegusid järkjärgult wõib lõpetada, nagu ka juba ligipandud seletuskirjast näha wõib.

Mis nüüd sellesse puutub, nagu seisaks meie kohtuaparaat kodanlise klassi teenistuses, siis on juba selle wastu siin waiel-dud. Ma tahaks ainult seda tähendada, et

kui meie riikisid tahaksime jagada kodanlisteks ja mitte-kodanlisteks, kusjuures esimesse liiki kuuluks kõik teised riigid, peale Wenemaa, siis võiks ehk niisugust arvamist awaldada. Et aga meie nüüd niisugust jagamist õigeaks pidada ei või, siis ei seisa niisugune wäide tõe alusel. Muidugi seisawad meie kohtud seaduste põhjal korra walwel ja selle walwel, et ei tohi riigikorda kukutada, kuid see ei tähenda weel, et nad kuidagi kodanlise klassi teenistuses oleks.

Ma jään oma endise ettepaneku juurde — seda seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta.

Juhataja K. Wirma: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) See seaduseelnõu on saanud poolt 35 ja wastu 28 häält — on seega I lugemisel wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde üle, selle juurde, mis esiteks wahele jäi.

6. Seadus raudteeseaduse § 152 (W. s. k. XII köide) täiendamise kohta — I lugemisel.

Riigikaitse komisjoni aruandja **J. Lai-doner:** See seadusprojekt on iseenesest väga lühikene, sisaldab endas ainult ühe makswa seaduse paragrahwi täiendamise. W. s. k. XII köide § 152 kõneleb järgmist: „Keelatakse tuld teha teede sildade all ja puuehituste ligidal, ja sama teede läheduses paugu kaugusel lasta.“ See seadus on wälja kutsutud selle asjaoluga, et praeguses seisukorras ei ole raudteed niiwõrd isoleeritud, et sõjawäeosad, kes käiwad laskeharjutusi tegemas, saaksid tingimata paugukaugusel olla, sest paugukauguse mõiste on iseenesest juba määramata: see võib mõnikümmend sammu, kuid mõnel juhtumisel kunni 100 wersta olla. Pealegi on meil olemas sõjawäeosad, kes tingimata peawad laskeharjutusi raudteeliinil tegema, sest nad on tihtipeale raudteega seotud. Sellepärast on Wabariigi Walituse poolt esitatud seaduseelnõu, mis seda paragrahwi täiendaks ja lubaks sõjawäeosadel sellekohaseid laskeharjutusi ka raudteeliinil toime panna, muidugi sellekohaste määruste ja korralduste järele. Riigikaitse komisjoni nimel, kes selle elnõu läbi waadanud, teen ettepaneku teda I lugemisel wastu wõtta.

Juhataja K. Wirma: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei

olda. Seega on see seaduseelnõu I lugemisel wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

7. Riigi 1922 a.

eelarwe — I lugemisel.

A. Rei (sd.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Meie riigi eelarwest rääkides on ikka äärmist kokkuhoidmise vajadust rõhutatud. Seda rõhutas eelarwet esitades Riigikogu ja ühtlasi ka eelarwe-komisjoni esimees härra Kukk, seda rõhutas ka üle-eile rkl. härra Anderkopp. Ma ei taha selle põhimõtte wastu waielda, kuid ma tähendan, et see, nagu kõik kokkusurutud wormelid, ainult osalt õige on, osalt aga wildakatele järeldustele võib wiia. On juhtumisi, kus on waja kokku hoida, kuid on ka asju, kus mitte õige ega otstarbekohane ei oleks kokkuhoidmist kõige tähtsamaks küsimuseks pidada. Oigem oleks ütelda, et meie riigi eelarwe, eriti just wäljaminekute küsimus, on kõige pealt otstarbekohase organisatsiooni küsimus. Oige kokkuhoidmine seisab selles, et riigi-aparaat oma ülesannete kohaselt oleks korraldatud ja otstarbekohaselt töötaks, et üht ja sedasama funktsiooni ei teostaks mitmed paralleelsed asutused. Selles mõttes ei saa aga meie riiklist aparati küllalt otstarbekohaseks ja ökonoomiliseks tunnistada. Ma tuletaksin meelde mõnda üksikut juhtumist. Minu arwates on see riigi raha raiskamine, kui meil näituseks iga ametkond omale trükikoja sisse seab. Ma ei tea kindlasti, kuipalju niisuguseid trükikodasid juba olemas on, kuid igatahes wist üle wiie: posti peawalitsusel, raudteewalitsusel, rahaministeriumil, sõjaministeriumil. Ma olen rääkinud inimestega, kes trükiasjandust väga hästi tunnawad, ja need on ütelnud, et ühe esikujuliku trükikojaga võiks meie riigi trükiwajadused täita palju wäiksemate kuludega. Meil on suur hulk wäikseid trükikodasid, mis oma sisseseade poolst mitte head ei ole, mõned nende hulgast olla õige wanad loksud, wäikestest linnadest, nagu Pärnust, üles otsetud. Iga niisuguse trükikoja jaoks tuleb iseäraldi ülewal pidada juhataja, raamatupidaja, kontor jne. Niisugune korraldus ei ole mitte otstarbekohane ja ei tähenda muud midagi, kui riigi raha raiskamist. Niisama on lugu riigi tehastega. Meil on jällegi wist üle wiie mitmesuguse riigi tehase: on sadamatehas, raudteetehas, sõjawäe

töökojad jne. Muidugi tuleb üleval pidada igal tehasel oma administratsioon, oma kommertsiaall direktorid, tehnilised direktorid ja kuulu järele veel miskisugust kolmat sorti direktorid. Muidugi läheb niisugune 6, 7 administratsiooni ülevalpidamine meie riigile liiaks kulukaks. (W. Linnamägi (kristl.): Direktorid saavad vähe palka.) Oleks ju palju kasulikum ühe tehase direktorile tõesti soliidset palka maksta. Muidugi ei ole nii kerge ühendada kõik need töökojad üheks tööstuse ettevõtteks, kuid igatahes peab seda tendentsi ja otstarbet silmas pidama, et niisuguseid paralleel töötawid, mitut üht ja sedasama otstarbet täitwat organisatsiooni üles pidada kulukas ning mitteotstarbekohane on. Oleks väga kohane kokkuhoidmise mõttes, kui need asutused saaks ühendatud, mis ühisel alal paralleel töötawad. Ma tahaksin veel nimetada kuritarwituste juurdlusti mitmesuguste asutuste poolt. Kui on tegemist kuritarwitustega, mis puutuwad riigi warandustesse ja huwidesse, siis toimetab juurdlust kõige pealt riigikontroll. Kui riigikontroll on oma juurdluse lõpetanud, hakkab asja uurima kriminaalpolitsei, kes omakorda kõik needsamad isikud üle kuulab ja kõik needsamad toimetused läbi teeb, mida riigikontroll juba on uurinud. Ja lõpuks läheb asi kohtuuriija kätte, kes sellesama töö kolmat korda ära teeb. Ei ole raske ette kujutada kuidas niisugune mitmekordne ühe ja sellesama asja pärast tülitamine kõiki neid inimesi pahandab, keda neis asjus mitmele ja mitmele korrale lastakse ülekuulamistele ilmuda. Inimestele jääb mulje, et riigiametnikud ei tunne oma õigeid kohuseid ja raiskawad tühja tööga kroonu aega. Kõik need ülekuulamised ja nende ametnikkude ülespidamine aga maksab suurt raha. Need üksikud näitused tõendawad, et riigi organisatsioon ei ole küllalt otstarbekohaselt tööle rakendatud. Selles mõttes on täitsa õige, mis härra Martna tähendas, nimelt, et meie riigimäsin veel mitte küllalt määratud ja õlitatud ei ole, waid logisedes ja suure ilmaaegse jõukulutusega töötab. Peab aga meeles pidama, et wäikesse riigi asutuste ülevalpidamine tikub wägise kallimaks minema, kui suure riigi asutuste ülespidamine. Kui meie näituseks oma wälisesitused ka kõige kokkuhoidlikumalt sisse seame, tulewad nad siiski proportsionaalselt, ühe kodaniku pea peale rehkendades, kallimad maksma, kui suure riigi esitused, mis wõiwad väga

uhkelt sisse seatud olla. Kõik sarnased mitte-produktiivsed walitsemise kulud kipuwad wäikeses riigis suuremaks minema sellepärast, et nad hulga wäiksema rahwaarwu peale saawad ära jaotatud. Et aga oma riigi ülespidamine kodanikkudele mitte liiga kurnawaks ja üle jõu käiwaks ei läheks, selleks on wäikeses riigis tõesti waja riigiaparaati kokkuhoidlikult, ökonomiliselt korraldada, selles mõttes, et see aparaat oleks otstarbekohane ja ei teeks tühja tööd.

On aga teistsuguseid alasid, kus kokkuhoidmine väga kahjulik oleks. Ma tahaksin tähendada kõige pealt kohtute peale. Selles asjas ühinen ma täielikult sellega, mis rääkis selle küsimuse kohta rahwasaadik Stackelberg. Meie kohtute alal on tõesti märgata tagurpidiminekut ja selle põhjuseks on see, et kohtunikud aineliselt mitte tarwilikusse seisukorda ei ole seatud, ja selle all kannatab meie õigusemõistmine. Rahwasaadik Stackelberg tähendas, et on märgata kõrgema eriharidusega kohtunikkude lahkumist kohtutegewuse põllult. Ta tähendas ka, et kohtunikudel on põhiseaduse järele iga teise teenistuse pidamine keelatud. Kohtunik ei tohi mingisugusel ärialal tegew olla, et tema erapooletus asjade otsustamise juures kuidagi wiisi eksitatud ja segatud ei saaks. Sellepärast on kõikides riikides kohtunikud palga mõttes hoopis teise seisukohta seatud, kui teised riigiametnikud. Sel põhjusel peab nende seisukorda riigi poolt sedawõrd kindlustama, et neil ialgi mingit kiusatust ei wõiks tekkida kohtuasju teistwiisi otsustada, kui oma südame-tunnistuse järele ehk miskisuguseid kõrwalisi tegurid lasta oma peale mõjuda. Meil on kohturingkondi, kus peaaegu sugugi enam ei ole järele jäänud kõrgema õigusteadlise haridusega kohtunikka ehk ainult üks wõi kaks. Ma ei taha mingit halba öelda kohtunikkude kohta, kes kõrgemat eriharidust mitte pole saanud. Nemed wõiwad väga tublid inimesed olla ja väga wilunud kogemustega kohtualal, kuid kahtlemata oleks ikkagi enam kui soowitaw, et kõigi nende heade omadustega oleks ühendatud ka kõrgem juriidiline haridus. sest õigusemõistmine on niivõrd keeruline ja delikaat asi, et siin kõrgem eriharidus mitte üksnes soowitaw, waid väga tungiwalt tarwilik on. Palkade niwelleerimise tendents on isegi Wenemaal juba ammugi kolikambrisse heidetud, — ka seal on juba ammugi arusaamisele jõutud, et headele tööjõududele

peab paremat palka maksma. Ja seal makstakse ka tõesti spetsialistidele kõrgeid palku. Minu arwates on see nähtus, et kõrgema haridusega töäjõud kohtutegevuse alalt lahkuwad, üli wäga hädaohtlik. Sellele tuleb wõimalikult ruttu piir panna, ja ei ole midagi parata, kui see suuri kulusid nõuab. See wäike summa-kene, mida riik wõiks kokku hoida kohtunikkude palkade juures ei kaalu kaugeltki üles seda kahju, mis sünnitab kohtute tagurpidimine. Kuulus Inglise teadlane Bentam on kunagi ütelnud: Odaw kohus läheb rahwale wäga kalliks maksma. Seda on waja meeles pidada. Meie teame, et kõigis teistes riikides kohtunikkude palgad kõrgemad on, kui muudel riigiametnikkudel. Kui ma ei eksi, siis makseti Inglismaal wiimastel aastatel ministri-le 2.000 naela, kõrgema kohtuliikme palk oli aga 5.000 naela. Samuti on ka kõrgemate kohtunikkude palgad Soomes kõrgemad kui riigiametnikkudel. Meil on üks punkt, mis raskendab kohtunikkude palga määramist. Nagu teada on Riigikogu liigete palgaseaduse järele Riigikogu liigete kuutasuks pool Riigikohtu liikme põhipalgast ja elukalliduslisadest. Kui tõsta kohtuliigete palka, siis tõuseks automaatselt ka Riigikogu liigete palk. Seda aga wist keegi ei soowi. Minul igatahes niisugust mõtet ja soowi mitte ei ole. Wormilise pääsetee kohtunikkude palga tõstmiseks wõiks aga kuidagi wiisi wististe leida, ja nimelt Riigikohtu liigete palka tõsta niisugusel wormilikul kujul, et see Riigikogu liigete palga peale mõju ei awaldaks. Meie noores riigis on algusest peale waja kõige suuremat rõhku panna selle peale, et kohtud head oleksid. Kodanikkude õiguse-tunne on meil nii kui nii wäga wälja arenenud, ja ta ei saanudki areneda wõõrakeelsete kohtunikkude all ja üldise õig-luse ta oleku ning orjuse õhkkonnas. Riigi-kodanikkude kaswatuse ja terwenemise mõttes ei wõi meie mitte lasta õiguse mõistmist laguneda. Mina isiklikult pean kohtute heale järjele seadmist ni-wõrd tähtsaks, et isegi walmis oleksin hariduse kulusid kärpima selleks, et kohtute seisukorda parandada. (J. P i i s k a r (is.): Haridusalal wõib ka olla t e n d e n t s.) Ma ei taha sellega mitte ütelda, et just hariduse kulusid waja on kärpida, ma tahan ainult seda ütelda, et kohtute seisukorra parandamine praegu tähtsam on, kui miski muu asi. Ma ei näe midagi iseäranis hädaohtlikku selles, kui mõni Simuna wõi Wäike-Maarja keskkool

esiotsa weel asutamata jääks, kuna kohtute tagurpidimine kõige suuremat hädaohtu tähendab meie õiguslikule arenemisele. Muidu aga arwan mina, et haridus-ala just see ala on, kus kõige wiimasena kokkuhoidmisest rääkida tuleks, sest see raha, mis rahwahariduse peale kulutakse, on wäga produktiivselt ära kulutatud. Isegi rahwasaadik Arro, kes siin üle-eile wäga kaebas, et hariduse peale suuri summasid kulutakse, pidi ometi muuseas tunnistama, et üheks põhjuseks, miks tulumaks hästi ei funktsioneer, on see, et põllumehed ei oska oma majapidamises raamatupidamist sisse seada. Kui meie mitte wäga energiliselt haridust ei edenda, siis ei õpi nad niipea oma majapidamisest aru andma. Minu arwates oleks wäga soowitaw, kui põllumehed õpiksid oma majapidamise kohta raamatuid pidama. See oleks soowitaw mitte üksnes tulumaksu maksmise huwides, waid oleks ka põllumeeste endi huwides: mida selgem ülewaade neil kõigi oma sissetulekute ja wäljaminekute üle, seda kergem on neil oma majapidamist paremini ja tulutoowamalt korraldada. Aga ma arwan, et meie talupoegi on wõimalik nii intelligentseiks kaswatada ikkagi ainult koolide abil. Sellepärast tuleb wõimalikult energilisemalt haridust edendada ja koolide peale wõimalikult rohkem raha wälja anda. Kuid ma arwan siiski, et mitte tähtis ei ole üksnes kui palju raha hariduse peale wälja antakse, waid tähtis on ka, kuidas seda raha wälja anda. Ja siin pean ma küll üttelema, et mul tunne on, et meie haridusministeerium mitte küllalt otstarbekohaselt seda raha ei kuluta. Kui ma õieti olen informeeritud, siis on meil 74 üldhariduslist keskkooli... (H ü ü e p a h e m a l t p o o l t : 84!)... wõi koguni 84. See on wäga rõõmustaw ja ma soowiks, et meil keskkoolisid weel rohkem oleks. Kuid ma olen sagedasti mõtelnud, — kas on just tingimata tarwilik, et need nimelt üldhariduslised keskkoolid peawad olema. Ma arwan, meie rahwa majandus-liku edasijõudmiseks oleks soowitaw, kui meil rohkem kutsekoolisid oleks. Ma kardan, et nende üldharidusliste keskkoolide abil, mis nähtawasti ilma süsteemita tekiwad, nii kuis juhtub ja seal kus juhtub, — ma kardan, et meie nende koolidega ainult tulewase Wenemaa jaoks ametnikka kaswatame, sest et nende noorte inimeste jaoks, kes neist koolidest wälja tulewad, meie maal miskisugust tegewus-ala ei leidu. Ma arwan, et kui meil oleks

rohkem põllutöö- või tööstuskoolisid, et need miljonid, mis nende koolide peale välja antakse saaksid palju kasulikumat ära kulutatud, sest need noored inimesed, kes neist koolidest välja tulewad, on praktiliste oskustega varustatud, mida nad otsekohe meie maal võivad ära kasutada. Ma arwan, et see meie majanduselu tõstmiseks kaasa aitaks ja et selle läbi meie maa jõukus tõuseks. Praegu on meil küll juba mitu põllutöökooli olemas, nii kui Wahil ja Aegwiidul, kuid peaks olema süstemaatiliselt ühe kindla kawa järele asutatud põllutöökoolide võrk üle terve maa. Koolidewõrgu kaswamine ei peaks mitte sündima omapead, stühihiliselt, waid walitsus peab katsuma selle kaswamise peale teatud mõju awaldada, et tema just niisuguses sihis läheks, nagu see üldsuse huwides soowitaw oleks. Ja nimelt peaks püüdma koolidewõrgu kaswamist juhtida kutsekoolide poole.

Ma ei taha rohkem peatada, meie riigi väljaminekute juures, sest ma ei ole mitte oma ülesandeks wõtnud üksikasjaliselt arwustada meie riigi eelarwe väljaminekute osa. Nii olgu ainult mööda minnes tähendatud, et see wäga, wäga lühikese-nägeline poliitika on, kui peaaegu mitte midagi ei anta välja sotsiaalpoliitiliste ülesannete peale. Ma arwan, et ka need miljonid, mis sotsiaalpoliitiliste ülesannete peale välja antakse, wäga produktiivselt on välja antud.

Ma tahtsin weidi pikemalt peatada meie riigi sissetulekute juures. Siin pean ma tähendama, et ka meie riigi sissetulekute alal mulle silma torkab süsteemi puudus ja et õieti just siin, nimelt meie maksude alal süsteemi puudus ennast iseäranis terawalt tunda annab. Õieti ei saagi meil maksudesüsteemist rääkida, sest meie maksud kujutawad endist wäga kirjut kogu. Meie maksude kogu seisab koos kolmest osast: weneaegsed seadused, Saksa okkupatsiooniaegsed ja Eesti wabariigi seadusandja poolt väljaantud seadused. Weneaegsetest seadustest on tähtsama seadusena järele jäänud ärimaksuseadus, Saksa okkupatsiooniaegsetest — tempelmaksu seadus ja Eesti walitsuse ajast on tulumaksu ja pärandusmaksu seadus. Kõige wäiksem nendest seadustest on Saksa okkupatsiooniaegne tempelmaksu seadus. Wormilikust küljest waadates on see seadus wäga segane ja puudulik, ühe sõnaga — see on täiesti wilets ja halb seadus. Mis aga puutub tema sisulikusse küljesse, siis peab tunnistama, et

tema sellest küljest täiesti wastuwõtmatu on. Oma kõrgete määradega koormab ta wäga ärielu ja üldse igasuguseid igapäewaseid lepinguid ja mõjub selles mõttes nagu kõige halwem kaudne maks. Ma tooksin ainult ühe näituse: tulekinnituse lepingu pealt on tempelmaks $\frac{2}{10}\%$ kinnituse preemiast. Kui teie näituseks kinnitate maja 100.000 marga eest, siis tuleks teil selle eest preemiat maksta ilma tempelmaksuta umbes 400 kunni 700 mk. — selle järele, kas on kiwimaja või puumaja ja üldse, kui suur on tulekahjuhüdaoht, — aga tempelmaksu tuleb selle summa pealt 200 marka juurde, seega kunni 50% kinnituspreamiast. On päewaselge, et see tempelmaks weeretakse kinnitaja kaela ja selle niisuguse kõrge tempelmaksu määramine tähendab ainult seda, et kinnitamine selle tõttu märksa kallimaks läheb. Pais tab just nagu tahaks riik selle wastu wõidelda, et kodanikud ennast õnnetute juhtumiste wastu kinnitawad. Ma arwan, et see kuidagi wiisi soowitaw ei ole. Niisama on lugu paljude teiste lepingutega, mis kõrgete tempelmaksudega wäga rängasti koormatud saawad. Okkupatsiooni wõimude poolt väljaantud tempelmaksu seadus on Saksa riigi tempelmaksu seaduse waimus kokku seatud. Kuid Saksa riigi tempelmaksu seadus on hoopis omapäraste olude sünnitus. Enne rewolutsiooni Saksa riigis teatawasti ei olnud õigust otsekohesteid maksusid wõtta, waid Saksa riik elas peajasjalikult kaudsetest maksudest ja tollidest, kuna otsekoheste maksude wõtmine oli reserweeritud osariikidele. Esimestel aastakümnetel peale Saksa riigi tekkimist sai riik nende kaudsete maksude ja tollidega enam-wähem läbi. Kuid riigi väljaminekud kaswasid ja warsti selgus, et riigil ikka raskemaks läheb kaudsete maksudega ja tollidega oma kulusid katta. Tõsteti küll sagedasti kaudseid maksusid ja seati uusi kaudseid maksusid sisse — aga see kõik ei aidanud. Oli tarwis uusi sissetulekuid leida. Ja seal tuldi mõtte peale, rahakapitaali, panga- ja laenukapitaali kuidagi wiisi maksu alla panna. Otsekoheste maksu alla teda panna ei saanud. Sellepärast anti liikuwat kapitali maksustamisele kaudse maksu kuju, — nimelt hakati iga rahasummade käest kätte liikumist kõrge tempelmaksu abil maksustama. Nii olid Saksamaal hoopis iseäralikud põhjused olemas, mis pärast tempelmaksu seadus seal sarnasel kujul välja töötati, põhjused, mis peitusid Saksa riigikorra iseäralduses. Meil niisu-

guseid põhjusi olemas ei ole. Peab ütleva, et Saksamaal ei olda sealse tempelmaksu seadusega sugugi rahul, sest ta on halb. Halb on ka meie praegune Saksa okkupatsiooni võimudelt päritud tempelmaksu seadus. Mind huwitas küsimus, kuidas see seadus meil maksma on jäänud. Ma küsisin inimestelt järele, kes seda asja mäletawad. Lugu on nii olnud. Kui 1919 aasta kewadel ajutises walitsuses maksude küsimust arutati, siis oli seal kõne all olnud muuseas ka tempelmaksu seadus. Mõned walitsuse liikmed olid selle seaduse asjas üsna eitawal seisukohal olnud, kuid rahaminister teatanud, et rahaministeeriumis on juba välja töötatud uus tempelmaksu seadus, mida loodetakse mõne nädala jooksul seadusandlikule kogule esitada. Seda kuuldes oli walitsus seisukohale asunud, et ei ole soovitatav mõneks nädalaks, kunni uus Eesti tempelmaksu seadus walmis saab, Saksa okkupatsiooniaegset seadust ära kaotada. Nüüd on aga mõnest nädalast kolm aastat saanud, ja okkupatsiooniaegne tempelmaksu seadus on ikka weel maksew.

Wene ajast on meil suurema mälestus-sambana järele jäänud ärimaksu-seadus. Ta ei ole just mitte Peeter Suure ajast pärit, ta on Aleksander III aegne sünnitus. Omal ajal oli ta Wenemaal kaunis hea seadus, kuid nüüd on ta mõttetuks saanud, sestsaadik kui meil tulumaksu seadus on maksma pandud. Ärimaks kuulub nõndanimetatud reaalmaksude süsteemi. Reaalmaksude klassiline maa on Prantsusmaa. Peale suurt rewolutsiooni wõeti Prantsusmaal tarwitusele nõndanimetatud reaalmaksude süsteem. Selle süsteemi järele on maksu kandjaks tulutoow warandus, näituseks äriettewõtte, maa, majad jne. Maksu arwatakse wäliste tundemärkide järele, mis on teatawas ühenduses selle waranduse tulutoowusega. Näituseks majasid maksustati akende ja uste arwu järele jne. Sel ajal, s. o. 18. aastasaja lõpul ja 19. aastasaja algul, oli maksuwõtmise aparat primitiivne. Arwati, et maksu maksja tõeliku aastasissetuleku väljaselgitamine maksuametkonnal üle jõu käiks. Pealegi arwati, et niisugune tõeliku sissetuleku väljaselgitamine liig suurt kodanikude eraelusse ja isiklikkudesse saladustesse tungimist nõuaks ja kodanikuwabadusega kokku ei sünniks. See tuletas prantslastele meelde kõige halwemaid absolutismi aegu, kus maksuametnikud külasid mööda käisid maksusid välja

pressimas, otsekui ärawõidetud waenlase maal. Et keskaegset omawoli maksude wõtmises kõrwaldada, peeti õigemaks maksusid wõtta teatud objektide pealt mõnesuguste reaalsete, objektiivsete tundemärkide põhjal keskmiste normide järele. Waranduste liigitamiste tundemärkideks olid, nagu juba tähendatud, sarnased wälised tundemärgid, nagu majadel akende ja uste arw, äriettewõtetes töölisteraw, ettewõtte pinnasuurus, üürisuurus jne. Kellel suurem arw töölisi oli, see käis suurema maksu alla. Nüüd on meil suur muudatus tekkinud selle läbi, et meil otsekohene tulumaks on sisse seatud. Meil küsitakse otsekohe maksumaksja käest, kui suur ta tõelik sissetulek aasta jooksul on. Maksja on kohustatud õigeid andmeid teatama. Mõned arwawad, et see lootuseta asi on ja nimelt et maksuametkonnal iialgi korda ei lähe maksu maksjate õiget tulu kindlaks teha. Mina arwan, et see mitte nii ei ole. Maades, kus tulumaks juba sisse juurdunud ja hästi korraldatud, on temaga väga häid tagajärgi kätte saadud. Näituseks arwatakse, et Inglismaal maksumaksjatel korda läheb ainult üht protsenti kõigist maksualustest tuludest ära warjata, 99% kõigist tuludest ei saa maksustamisest kõrwale põigelda. Seda arwamist ei awalda mitte Inglismaa walitsuse erakonnad, waid seda on awaldanud opositsiooni rühm, nõndanimetatud Fabiaani ühisus ühes oma sõjaaegses märgukirjas Inglis maksude asjas. Sellest silmapilgust, kus maksumaksja käest otsekohe küsitakse, kui suur tema tõelik sissetulek on olnud möödaläinud aasta jooksul, ja kui on olemas maksuaparaat, kes mõjuwate abinõudega wõib kontroleerida seda maksumaksja teadaannet, ei ole enam miskisugust mõtet seal kõrwal pidada teist maksu, mis on rajatud just sellele põhimõttele, et maksumaksja äri saladustesse ei tohi tungida, tema käest ei tule mitte küsida, kui suur oli tema tõelik sissetulek, waid tuleb maksu wõtta mõnesuguste wäliste tundemärkide põhjal, mis umbes näitawad, kui suur tema maksujõud ligikaudu wõiks olla. Need kaks maksu, — tulumaks ja ärimaks ei sünni kuidagi ühtekokku, sest et nemad kumbki hoopis isesugusest süsteemist pärit on ja nende põhimõtted üksteist eitawad. Sellepärast arwan, et weneaegne ärimaks on oma aja ära elanud ja teda tuleks niisama, nagu Peetri ausammas ära koristada ajaloo kolikambrisse, tema asemele seades modernimaid maksusid.

Mis puutub meie tulumaksu-seadusesse, siis on rahwaesitajad näinud, et kõik kõnelejad, kes Riigikogus selle seaduse kohta sõna on wõtnud, on seda seadust kibedasti arwustanud. Mitte keegi ei ole tema kohta head ütelnud. Ka mina pean ütlemä, et tema kohta raske on head ütelda, aga ma tahaksin seda siiski teha. Suurem jagu tema paragrahwidest on õige head ja esimese pilgu peale paistab tema üsna modern ja radikaalne olewat. Kuid kõik tema radikaalsus ja modernsus jääb kahjuks paberile. Mõned pealtnäha wäikse tähendusega üksikasjad rikuwad selle seaduse sedawõrd ära, et kui minult näituseks küsitaks, missugune meie praegustest Eesti maksudest kõige ebaõiglasem on, siis mina ilma kõhklemata waktaksin — tulumaks. Hoolimata sellest, et tema otsekohene maks on, ja meie, sotsiaaldemokraadid, nagu teie teate, ikka otsekoheseid maksusid oleme nõudnud, kordan mina, et meie praegune tulumaks kõige ülekohtusem ja ebaõiglasem on praeguste meie maksude hulgas. Nagu ma juba tähendasin, — üksikud puudused rikuwad kõik selle seaduse ära. Kõige esimeseks ja suuremaks puuduseks, mis teda rikub, on naeruwäärt madal elatismiinum — 20.000 kunni isegi 12.000 mk. — Kuressaares — aastast tulu. Selle liig madala elatismiinumini tagajärg on see, et meie maksukomisjonid saawad üle ujutatud wäikeste maksumaksjate paberitega. Maksukomisjonide ametnikkude tööpõud ja oskus, mis pealegi wäga wäike, kulub selleks ära, et wäikeste maksumaksjatega jännata. Kui näituseks teenijatüdrukult nõutakse tema wäikesest sissetulekust 300—400 marka, siis ei tasu see ennast sugugi ära maksumaksja teenija deklaratsiooni wastu wõtta, tema wastulause korral seda asja komisjonis arutada, wastulause peale wastust saata jne. jne. Enne sõda oli Preisimaal elatismiinum 900 marka. See miinum on maksew Preisimaal 1891 aastast saadik. Sel ajal wastas tema wist enam-wähem elunõuetele, sest alguses selle summa wastu ei waieldud. Elukalliduse tõusmisega aga olid Saksamaa paremad finans-teadlased, nagu Adolf Wagner ja suur hulk teisi ühemeelsele arwamisele jõudnud ja nõudsid, et tulumaksu elatismiinumini tõstetakse 1.500 margani. Tulumaks on üldse rohkem jõukate inimeste maks. Terwe rida wäga mõjuwaid teoreetilisi ja praktilisi kaalumisi räägib selle poolt, et elatismiinum mitte ei pea liig madal

olema, et tema peab tõepoolest, aga mitte ainult nimepidi elatismiinum olema, see tähendab, kehwide maksumaksjate käest, kui neilt ikkagi tarwiikuks peetakse riigi kasuks maksusid wõtta, ei pea mitte tulumaksu näol maksu wõtma, waid siis juba mõnesuguste teiste maksude abil. Wäikeste sissetulekute pealt maksetawa tulumaksu sissenõudmise kulud neelawad liig suure osa sellest maksust ära. On koguni wõimalik, et sissenõudmise kulud kõigewäiksemate tulude juures suuremad on, kui maksusumma ise. Kui meie tulumaksu elatismiinumini tuntawalt tõstame, siis wabaneb suur hulk kõige kehwemaid isikuid tulumaksust, millest riik kuigi palju ei kaota, wõib olla, et koguni weel wõidabki. Kuid ühtlasi wabanewad ka maksuinspektorite ja maksukomisjonide käed määratu suurest ilmaaegse töö koormast, nad saawad enam tähelpanu pöörata suurte haikalade peale, kes praegu liiga kergesti wõrgust wälja libisewad. Meie maksuinspektoritel ei ole praegu lihtsalt miskisugust wõimalust rohkem süweneda suurte miljonääride tulude wäljaselgitamisesse, sest et kõik nende aeg ja tööpõud ära kulub selle paberipuutuse peale, mida toob liig madal elatismiinum, mis tegelikult kõik kodanikud peaaegu kunni kerjusteni maksu alla paneb. Kuna aga aega ega wõimalust ei ole tarwiliku hoolega ja tähelpanuga maksumaksjate tulu-deklaratsioonid kontroleerida, muutub terwe tulumaksu pealepanemine wäga juhuslikuks, omawoliliseks, ülekohtuseks, — ma ütlen otsekohe — jandiks. Niisugune tulumaksu praktika komprometeerib tulumaksu idee ära. Teine suurem puudus, mis ka wäga ebaõiglasena tundub meie tulumaksu juures, on see, et ta fundeeritud ja fundeerimata sissetulekud ühesuuruse maksu alla paneb. Ei waadata selle peale, et üks inimene oma sissetulekut peab kahe käe ja kümne sõrmega rasket tööd tehes teenima, kuna teise sissetulekud liikumata wõi liikuwast warandusest isenesest woolawad. Teistes maades on juba ammu aru saadud, et siis kui inimese sissetulekuallikas on tema isiklik tööpõud, siis peab tema mõtlema selle peale, et see tööpõud kord otsa lõpeb ja et waja on wanade päewade jaoks iga aasta ehk iga kuu teataw osa oma sissetulekust kõrwale panna. Neil, kelle sissetulekuks on teatud warandus, näituseks maja, mis toob suurt üüri ja kapitaal, mis protsenti kannab, neil pole tarwis oma sissetulekust kõrwale panna, sest nende warandus sei-

sab alles, ja, wõib olla, kaswab juurdegi. Inglis tulumaksu-seaduses on wahe tehtud juba tulumaksu wõtmise juures. Need, kes kapitaalidest ja muust warandusest sissetulekut saawad, pannakse suurema maksu alla, kuna need, kes töö läbi sissetulekut saawad vähema maksu alla pannakse. Kas niisugune meetod wundeeritud tulude kõwemini maksustamiseks just kõige kohasem on, selle üle waieldakse. Suurem jagu finantseerimise kaldub selle poole, et otstarbekohasem on tulumaksu alla panna kõik tulud ühetasa, kuid wundeeritud tulude rängemaks maksustamiseks sisse seada tulumaksu kõrwal üldine waranduse maks. (A. Jürman (põl.): Meil on liikumata waranduse maks.) See on teine asi. Tulumaksu kõrwal peab tingimata olema veel üldine waranduse maks. On väga kahju, et meil seda ei ole, sest see annab hea wõimaluse maksumaksjatel oma tulusid warjata. Kui ei saa maksumaksja tõelikku tulusid kindlaks teha, siis otsustab maksukomisjon tema tulude üle tema wäljaminekute järele. Talle öeldakse: Wäljaminekute järele on näha, et teil on olnud suured tulud, sest olete laialt elanud. Kohe on maksumaksjal hea ettekäane tagawaraks: ma wõtsin oma endistest kapitaalidest. Need ei ole deklareeritud, ja nii wõib alati selle ettekäände taha pugada. Just sellepärast on modern finantseerimine sel arwamisel, et tulumaksuga peab tingimata ühendatud olema ja käsikäes käima waranduse maks, mis niisuguse shongleerimise ja ühe jao sissetulekute warjamise ära hoiab. Iseäranis meie oludes oleks waranduse maks tarwilik, ja oleks pidanud juba 1919 aastal maksuma pandud saama. Wiimased aastad olid just niisugused, kus palju uusi warandusi tekkis ja just see uute waranduste tekkimine, waranduste juurdekasw on see allikas, kust kõige julgemini wõib tugewasti maksu wõtta. Saksamaal 1916 aasta sõjaku maksu seaduse järele wõeti 10—50% waranduste juurdekaswu pealt 1913 aasta lõpust kuni 1916 aasta lõpuni riigi kasuks ära. 1918 ja 1919 aastate sõjamaksu seadus läks aga veel kaugemale, veel draakoonilisemaks. Siin käis waranduste juurdekasw 1913 a. lõpust kuni 1919 aasta lõpuni nii kõrge maksu alla, et juurdekasw, mis üle 380 tuhande, käis 100%-lise maksu alla, seega langes iga waranduse juurdekasw üle 380.000 mk. riigile. Kas niisugune radikalism just eluline on ja kas ta soowitawaid tagajärgi annab, selle üle wõib waielda. Ma arwan, et seda seadust

üldse ei saa lugeda kainelt järelekaalutud maksuseaduseks, üldse ei saa täiesti tõsiselt wõtta. Ma ei nimeta ka seda seadust selleks, et teda eeskujuna soowitada, ma tahan ainult näitust tuua, kui radikaalsete abinõudega maksuseaduste alal seal töötatakse. Ma kordan, waranduste juurdekasw on see allikas, millest riik kõige julgemini oma sissetulekuid wõib wõtta. (J. Kesküll (majand.): Kõige julgemini wõttis Wenemaa.) Ei wõtnud, härra Kesküll, just kõige vähem. Kahjuks Teie ei tunne, nagu näha, maksuseaduste ajalugu, ehk tunnete seda hirmus wähe. (J. Kesküll (majand.): Wõeti küll.) Härra Kesküll, kas Teie wõite öelda, kas Wenemaal on waranduste juurdekaswu maks maksuma pandud? (J. Kesküll (majand.): Kõik wõeti ära ja läks riigi kätte.) Härra Kesküll, kui Teie asjast midagi ei tea, siis ei maksa rääkida. (Naer ja wahelhüüded: Öigel!) Siin tähendas rahwasaadik Stackelberg, et wiimasel ajal peale ilmasõda Euroopa maksuasjanduse alal midagi uut pole välja mõeldud. Wõib olla, et tõesti nii on, aga mina isiklikult leian, kui meie sellegi maksude korralduse endi juures maksuma paneme, mis Lääne-Euroopas finanspraktilises ja teaduses on leitud otstarbekohane olewat, siis sellestki juba küll oleks. Praegu walitseb meie maksuseaduste alal täieline süsteemi puudus. Kui meie aga modernidele nõuetele wastawa maksusüsteemi maksuma paneme, siis arwan, et meie ei pruugiks töötawaid rahwahulki koormata ülekohtuste maksudega, ja meil ei oleks tarwis nii kokkuhoidlikud olla wäljaminekutes kultuurilisteks ja sotsiaalpoliitilisteks ülesanneteks. Ma arwan, et mitte üksnes kokkuhoidmine ei ole tähtis, ei ole tähtis ainult riigi wäljaminekuid vähendada, waid wahest ehk veel tähtsam on meie riigi bütshetis sissetulekute osa korraldamine, selle osa õiglasemale alusele seadmine, nii et tema vähem rõhuks, vähem ülekohtune oleks ja ühtlasi rohkem riigile sissetulekuid annaks. Ma pean ütlemä, et meie praegune maksusüsteem tuletab mulle meelde sõnu, mis üks Ameerika riigimees kunagi on ütelnud Ameerika maksusüsteemi kohta — pean tähendama, et Ameerika maksusüsteem enne sõda väga wilts oli. See poliitikamees on ütelnud, et kui tema Ameerika maksusüsteemi waatab, siis tuleb temal kange tahtmine anarhistiks hakata ja suurt dünamiidi pommi terwele sellele ülekohtusele maksudesüsteemile alla

panna, et terwet seda värki õhku lasta. Meie maksude kaos on ka sarnane, et temaga tutwunedes tahtmist on selle Ameerika poliitikamehe sõnu korrata. Kuid ma ei ole mitte pessimist, ma ei arwa mitte, et meie maksusüsteemi parandada ei saa. Meil on tarwis rutata moderni maksusüsteemi läbiwiimisega. See on tingimata tarwilik ja mööda pääsemata, kuid et seda peatselt läbi wiia, selleks on waja tugewat rõhumist ja pealekäimist pahe-malt poolt, s. o. töötawate rahwahulkade poolt, kes praeguse maksude korralduse all kõige rängemini kannatawad. (J. Kesküll (majand.): Hästirõhuwad Wenemaal.) Waadake, just seal ei rõhu, selles seisabki Wenemaa õnnetus. Nagu näha, teie ka seda asja ei tunne, härra Lin.... (Naer. J. Kesküll (majand.): Aga Wenemaaläkslõhki.) Meie maksusüsteemi kohta öeldakse sagedasti, tema olla töörahwa wastu sihitud, tema olla sihilikult ülekohtune kehwenate kihtide wastu. Mina olen meie maksusüsteemi tundma õppides teistsuguse mulje saanud. Ma tähendasin juba, et näituseks meie tulumaksu-seadus oma peajoontes üsna radikaalne on, iseäranis radikaalsed olid 1920 a. seaduse maksumäärad, aga ka praeguse tulumaksu juures tõuseb maksu protsent kunni 40%ni. Enne ilma-sõda ei oleks kõige radikaalsemad teoreetikerid niisuguse määratu suure maksumäära peale mõtelnudki. Igatahes progressioon on väga radikaalne ja teraw. Ka paljus teistes asjades on meie tulumaks väga modern ja radikaalne, näituseks, tulude deklareerimine on sunduslik, tulumaksu komisjonidel on kõige lai-alisemad võimalused deklaratsiooni kontro-leerimiseks, nii et tulumaksu-seadus välis-pidi suuremas jaos kõiki modern nõud-misi rahuldab. Ehk wõtame meie paran-dusmaksu seaduse. Esimene mulje on jällegi, et seadus radikalismi mõttes kuigi palju soowida ei jäta, nimelt progressiooni suhtes. Kahjuks jääb aga ka sellegi maksu radikalism paberile. Ma kordan, peapuu-dus meie maksuseadustes on see, et nemad endist mingit ühist süsteemi ei moodusta, et meie maksude wõtmises sel-gesti läbimõeldud plaan puudub. Kõige välispidiselt paistwa radikaalsuse peale waatamata, langeb maksukoorem ikkagi kõige oma raskusega just töötawate hul-kade õlgadele, just sellepärast, et maksu-seadustes süsteemi ei ole, — kuigi teinekord ka üksikud jõukad inimesed selle all kannatawad. (W. Linnamägi (kristl.): Seda ütlesin ma kõik juba aas-

ta eest.) Just segane ja halb korraldus maksuasjanduses wõimaldab jõukatel isikutel maksusid endi turjalt maha rapu-tada. Tehakse küll suurt lärmi, et mitmele rahamehele on suur tulumaks peale pandud, kuid see on kõik tühipaljas dema-googia, sest kõigi nende suurte summade wastu on wõimalik seaduslik korras waielda, ja arusaadaw on, et ükski suur rahamees oma edasikaebamise õigust tar-witamata ei jäta. Ja edasikaebtuse korral jääb wõit ikka nendele, sest et mak-sukomisjonidel, nagu ma juba tähenda-sin, miskisugust wõimalust ei ole wäga põhjalikult iga üksiku maksumaksja wa-randuse ja tulude seisukorrasse süweneda ja tõelikult tulused kindlaks teha. Nii wõi-wad jõukad klassid praeguste pealtnäha radikaalsete maksuseadustega leppida, sest tegelikus elus ei ole asi mitte nii ra-dikaalne, kui tema seadusetähe järele wälja näeb, sest et jõukatel kihtidel üsna kerge waewaga korda läheb maksukoormat oma õlgadelt ära weeretada. Ja nii wajub tema loomulikult kehwide klasside õlgadele. Meie oleme iga juhtumist tar-witanud, et siit kõnetoolilt esineda oma nõudmistega, meie maksusüsteemi uuendamise asjas radikaalses, demokraatlikus waimus. Meie saame seda ikka tegema ja oleme kindlad, et meie selle uuenduse arusaajate ja teadlikkude töötawate hul-kade toetusel, hoolimata teie wastuseis-misest, warem ehk hiljem läbi wiime. (W. Linnamägi (kristl.): Ja meie toetame.) Noh, saame näha, kui meie kord neid seadusi hakkame tõsiselt aru-tama, kas teie alati meid toetate. Ja kui teie seda teete, siis pean ütlemä, et Teie, härra Linnamägi, tõesti väga kristlik härra olete.

Juhataja K. Wirma: Sõna on... (Wahelhüüe: Waheaeg määrata!) On ettepanek tehtud waheaega määrata. Selle wastu ei waielda. Kuulutan $\frac{1}{4}$ -tunnilise waheaja.

Waheaja algus kell 7.45 min.

Peale waheaega algab koosolek kell 8.10 min.

Koosolekut juhatab abiesimees K. Wirma.

Sekretäri kohal sekretäär A. Tupits.

Juhataja K. Wirma: Riigikogu koosolek kestab edasi.

A. Sorokin (wen): Господа! Во время бюджетных прений, на генеральном смотру

общей политики правительства и большинства, интерес к речам представителей меньшинств вообще, а национальных в особенности, вызывается тем особым мнением, которое они имеют высказать по поводу тех отраслей государственной жизни, которые их непосредственно касаются. Характер отзывов национальных меньшинств, как необходимой составной части всего общественного мнения страны, имеет, кроме того, весьма важное симптоматическое значение.

С этой точки зрения я и намереваюсь высказать несколько замечаний, задержав ненадолго ваше внимание.

Я имел в виду останвиться несколько на смете министерства юстиции и со своей стороны присоединиться к указаниям деп. Штакельберга на все более выясняющуюся картину запустения судов, ухода лучших сил и замены их лицами без высшего юридического образования по причине невозможно низкого вознаграждения судей. Деп. Рей остановился на этом вопросе сегодня подробно. Мне остается всецело поддержать его соображения, ибо более всего для меньшинств важен суд культурный, независимый и нелицеприятный. Вместе с тем при ненадлежащем составе суда самый принцип независимости и несменяемости суда обращается против самого себя ибо не станет возможности произвести надлежащую замену. Вот почему вопрос о вознаграждении судей должен быть решен в порядке наибольшей спешности. До сей поры мы ни в чем не могли сделать упрека Эстонскому суду, но положение грозит измениться.

Обращаясь к смете министерства внутренних дел, я должен несколько более разойтись с вашим мнением. Вчера вы не весьма благожелательно и, боюсь, что недостаточно внимательно, выслушали деп. Григорьева, рассказавшего вам о Печерском крае. Я не видел достаточных оснований для вашего волнения, господа. Мы не составляем исключения в отношении парламентских порядков и вполне естественно, что и у нас при обсуждении бюджета по адресу правительства и большинства говорятся кислые вещи. Среди этих вещей указания деп. Григорьева на способ и характер нового разделения волостей в Печерском уезде представляли сугубый интерес. В этом уезде по моим сведениям до 40.000 чисто русского населения и около 23.000 так называемых сетуков или сетукезов, которых ныне причисляют к эстонцам.

(V. Ernits(sd.): Wenelas on seal wähem!)

Все равно — русских там несомненное большинство. Край представляет значительные особенности по сравнению с ядром страны и, конечно, вызывает некоторое затруднения в управлении. В виду постепенно осуществляющегося местными самоуправлениями права делопроизводства на русском языке, решено было правительством произвести перераспределение прежних четырех волостей с целью выделить сетукское население в особые волости с эстонским языком делопроизводства, эстонскими школами и т. п. Против осуществления этого этнографического принципа нет никаких оснований возражать. Но если действительно из новых двенадцати волостей только четыре русских, если остальные преднамеренно и вопреки настояниям местных самоуправлений разбиты так, чтобы, включенное в них русское население составляло меньшинство, если все это достигается даже созданием величайших неудобств для жителей при пользовании административным аппаратом волости, — то мимо этого явления нельзя пройти молчанием. Я должен оговориться что еще сегодня мне г. министр внутренних дел частным образом разъяснил, что предположенная распланировка еще не утверждена им, что вышеупомянутая преднамеренность отнюдь не имелась в виду и что если имели место неправильности, то таковые будут устранены. Вопрос следовательно еще открыт, и в таком случае нельзя не приветствовать возможность решения его в обоюдном согласии. Но и в таком случае как нельзя более своевременны были замечания деп. Григорьева.

Вместе с тем я не могу не высказать опасений, что даже и при более или менее благополучном осуществлении упомянутого этнографического принципа могут повториться явления, сопровождавшие раздачу фамилий в том же Печерском крае. (Wahelhüded: „See on Ernits'a nalil.. — Ristija Johannes! — Üldine naer)

Совершенно верно, господа. Казалось бы, также трудно возразить против известного рода мер окультуривания края, в частности против путаницы в паспортах в смысле наименований по отчеству, прозвищу по деревне и т. п. Но на деле происходили явления и явления массовые вроде ниже следующего примера. Встречается с моим приятелем в Печерах его приятель сельчанин и церковный староста Степан Трофимович Воронин. Разговорились. Оказывается, Воронин из волости — ходил за фамилией, — „Да ведь у тебя есть фами-

лия" — „То-то, брат есть, да, говорят, вот, не годится моя фамилия-то... В моей деревне когда-то сетуки жили, так вот и выходит что фамилия мне полагается эстонская. Ну, и выдали мне фамилию-то, как бишь ее... Варес. И все на чистоту об'яснили: что Воронин, что Варес — все одно — ворону обозначает...“ (Üldine naer.) Господа, мои опасения не доходят до предположений, что в один прекрасный день председатель нашего почтенного собрания предоставит слово вместо Сорокина депутату „Аракасу“... (Üldine naer. Wahelhüüded: Mis sellest — lihtsam on!)... но я вас уверяю, что рассказанный эпизод весьма характерен для обстановки Печерского края и тех мероприятий, которые там проводятся. Не подлежит никакому сомнению, что этими никому ненужными попытками обэстонивания вызывается то раздражение, которое в последнее время слишком явно доходит до нас, представителей народа.

Я должен остановиться и на смете министерства народного просвещения. Вам всем должна быть памятна история борьбы нашей за национальную нашу школу. Мы пережили период всяких мелких придирок и вмешательств в управление нашей частной средней школы: вы помните далее, как блестяще провалился в Учредительном Собрании мой запрос по поводу запрещения в середине года преподавания 23 учителям и вот, наконец, в конце минувшего года мы докатились до предела: когда изменяющая школа обратилась в министерство с законной просьбой о субсидии, она получила категорический отказ, сопровождавшийся любезным предложением передать школу городу, то-есть включить ее в общую сеть казенных школ. Таким образом накануне того или иного разрешения вопроса об обещанной нам основными законами автономии, нас на чистоту ликвидировали в той даже области, которая, казалось бы, без каких бы то ни было сомнений должна быть отнесена к сфере культурно-национального самсопределения.

Как видите, господа, я отнюдь не склонен, бия себя в перси, вопиять о национальном нашем угнетении. Я всемерно готов согласиться с тем, что в Эстии об этом не может быть речи, но я привел лишь факты, из которых видно, что в этой области не все обстоит вполне благополучно, что имеют место явления, которым лучше бы не быть, дабы без надобности не нарушалась наша совместная жизнь и работа.

Riigiwanem K. Päts: Lugupeetud rahwasaadikud! Terwe nädala jooksul on kõik erakonnad oma seisukoha käesolewa aasta riigi eelarwe kohta enamwähem selgitanud. Eelarwet on arwustatud üksikute ministeriumide kaupa, on arwustatud üldiselt ning eraldi sissetulekud ja wäljaminekud. Selles arwustamises on wälja läinud igaüks oma kindlast seisukohast. Kui mina näidata tahan, et walitsuse poolt mõned arwustused wastuwõetawad ei ole, peaksin ma selleks kõige pealt näitama need seisukohad, millest neis arwustustes, minu arwates, on mööda mindud.

Kõige pealt pean tähendama, et meie, kui ka iga teise riigi eelarwe, ei ole mitte oma iseloomu poolest sarnane mõne ärilise ettevõtte eelarwega, just niisama, nagu riigi majapidamine teistsugusel alusel asub kui eramajapidamine. Awalikus majapidamises mindakse wälja sellelt seisukohalt, et on teatawad tarwidused awalikus elus, mida peab rahuldama ning riigi ja omawalitsuste käes on selleks wõim, et elanikkude käest teatawaid sissetulekuid selleks wõtta. Iga maks, mis selleks elaniku käest wõetakse, on ju ühe osa waranduse eksproprieerimine riigi, omawalitsuse ja teiste asutuste kasuks. Riigi seadusandline wõim ei ole selles mitte piiratud, nii et kui leitakse, et on tarwis riiki kaitsta, siis see eksproprieerimine nii kaugele laiendatakse, et wõetakse wäga suur osa kodaniku warandusest awaliku maksu näol ära. Seda oleme näinud kogu ilmasõja kestwuse ajal, et riigid, kelle saatus kaalu peal oli, wäga suured maksud oma kodanikkudele peale panid, et riiki päästa. Muidugi on ka piir määratud, kui kaugele niisuguse maksuwõtmisega minna wõib, et riik selle all mitte ei kannataks ega koguni kokku ei wariseks. Eraasutused ja ärilised ettevõtted lähewad ses asjas teiselt seisukohalt wälja. Neil ei ole wõimalik oma sissetulekuid oma äranägemise järele määrata, waid need olenewad wäljaspoolsest konjunktuurist, nemad peawad oma kulud sissetulekute järel seadma, mitte tarwidused ei ole neil lähtekohtaks, waid oodetaw kasu. Kui riik oma maksusid sisse wõtab ning wäljaminekuid seega tasakaalu seab, siis ei saa tema mitte kõiki warandusi arwesse wõtta, mis tal olemas. Kui me kauemalt kestnud riikide eelarweid waatleme, siis näeme, et neil palju niisuguseid warandusi on, mis mitte otsekohe riigikassast

wäljaantawate kuludega ühenduses ei ole, millede sissetulekuid ka ei arwestata, sest et nad aastate jooksul amortiseeritud on — niisugused warandused täidawad teatawaid tarwidusi ilma riigikassaga kokku puutumata, ja sellepärast seisawad nad wäljaspool eelarwet. Eelarwe on pilt riigi majanduslisest elust ühe aasta jooksul. Kõik, mis wäljaspool aastast elu ja mis mitte hädasti tarwis pole, jääb kõrwale. See riik, kes aastasadajad wana on, on omale suured warandused kogunud ja tema ei tarwitse mitte oma eelarwesse wõtta neid kulusid, mis üks noor riik wõtma peab, näit., parlamendihoone, kohtuhoonete ehitamisi jne. Seal wõetakse eelarwesse ainult need summad, mis nende asutuste ülespidamiseks tarwis lähewad, mitte aga endiste kulude katmise summad, kui need mitte wõlgu wõetud ei ole. Teine riik aga, kes omale need hooned muretsema peab ning nende peale raha kulutab, peab loomulikult need summad oma eelarwesse üles wõtma. Kui neid kahte riiki wõrdleme, siis näeme, et wahesuur on nende eelarwete wahel: ühel on suured warandused ja wäikesed aastased kulud, teisel puuduwad warandused, kuid seda suuremad kulud, mis eelarwesse tulewad wõtta, et neid warandusi nõutada.

Teine asi, mis meie riigi eelarwe juures silma paistab, on riigiwõlad. Meie peame waatlema ja wõrdlema üksikute riikide wõlgasid mitte ainult nende suuruse suhtes. Mis on siis õieti riigiwõlad? Meie waatame riigiwõlgade, kui ühe abinõu peale, millede kaudu riik neid wäljaminekuid, mis temal korraga kanda, pikema aja jooksul tasuda wõib, nii siis aitab wäljaminekuid õiglasemalt mitme aasta eelarwetsesse paigutada. Kui meil on tarwis walitsuse maju ehitada wõi midagi suurt riigi majapidamises läbi wiia, siis paigutame eelarwesse wastawa summa. Õiglasem oleks aga, maksjate seisukohast, kui meie teeksime sisemise ehk wälimise laenu nii suure summa peale ja kustutaksime seda laenu aastate jooksul wastawate kustutustega, sest suuremad wäljaminekud, kui nende abil riigile mõnda jädawat warandust nõutakse, nagu raudteesid, sadamaid, riigihooneid jne. ehitatakse, ei lähe ju mitte ainult nende tarwiduste täitmiseks, kes nende nõutamise ajal riigile maksusid tasuma on sunnitud, waid neist saawad osa ka tulewased põlwed, loomulik on siis ka, et niisuguste wäljaminekute katmiseks tuleb terve rea aastate jooksul riigi eel-

arwesse summasid wõtta. Riigiwõlad on seotud riigi teatawate ülesannetega ja need ülesanded on oma ise loomu poolest niisugused, mis aastate jooksul riigile kasulikud. Sellepärast ei wõi mitte, kui meie riigi eelarwet waatleme, riigiwõlgade peale nii waadata, kui kogusumma peale, millel kindlat ülesannet pole olnud, mis muude wäljaminekute liikidega seotud ei ole. Kui riigi eelarwet wõrrelda, siis meie peame ka wõlgasid silmas pidama ja selgusele jõudma, milleks need wõlad on tehtud ja iga summa peame nende ülesannete arwele paigutama, milleks wõlg tehtud. Kui meie sõjawäe peale, näituseks, miljardi ehk kaks erakordselt wälja anname tänawu ja selleks wõlga teeme, siis ei ole ehk tarwis tulewal aastal mitte enam sarnast summat eelarwesse wõtta, kuid meie peame, õiguse pärast, erakorralisest tänawusest wäljaminekust kõik järgmiste aastate kustutusmaksud maha arwama ja järgnewatel aastatel tänawuse wõla kustutussummad arwesse wõtma. Maksetakse aga niisugused wäljaminekud korraga riigikassast wälja, nagu meie riigikoguhooone ehitamise kulud, siis jääb, teadagi, niisugune õiglane jaotus ära ja ühe aasta eelarwe on otstarbetult üle koormatud.

Kui siin wõrreldi Daani, Soome ja teiste riikide eelarweid meie omaga, siis ei kuulnud ma mitte üheltki poolt, et oleks selgusele jõutud ja ära tähendatud, et need teised riigid on nii suured riigiwõlad teinud oma algusest peale kauakestwate riikliste ülesannete täitmiseks ja on sellega riigile nõutanud suured warandused, mis rahwa käest enam wäljaminekuid ei nõua. Sellepärast ei ole wõrdlused, mis siin eelarwete kohta tehti, mitte küllalt kindlad.

Kolmas asi meie riigi eelarwe juures, mis peab silmas pidama, on see, et riigi kõrwal riikliste ülesannete täitmiseks töötawad mitmesugused omawalitsused mitmesugustel aladel. Summad, mis nende peale wälja antakse, teistes riikides wõiwad olla ja ongi riigi eelarwesse wõetud, ja neid peaks wõrdluse juures ka silmas peetama.

Need oleks minu arwates kolm õige tähtsat lähtekohta, mis eelarwete wõrdlemisel väga hoolsat järeelkaalumist ja lahutamist nõuawad.

Eelarwe-waidluste puhul mindi meil ikka sellest wälja, et wõeti mõni riik, mis maa-ala ja rahwahulga poolest meie

riigiga ühesuurune, ja katsuti eelarweid võrreldes selgitada, kas meie eelarwe võrdlust välja kannatab wõi mitte, selle juures unustades, et see meetod väga puudulik on ja tõe kättesaamiseks abituks jääb. Kõik eelarwete võrdlused tuletsid mulle meelde katset koolilastele ära seletada äraõitsenud wõilillenupu abil, et jaanalinnumuna on natukene suurem ja pikergusem ja kõwem kui wõilillenupp ja ei lähe mitte puhudes katki, ta wärw on ka teistsugune. Kui laps oleks katsunud niisuguse võrdluse tagajärjel jaanalinnumuna kohta selgusele jõuda, siis oleks ta arwanud, et see on üks suurem lill ainult kõwemate hebetetega kui wõilill jne. (J. Piiskar (is.): Wõiks ju jaanalinnuga võrrelda.) Wõib ka linnuga võrrelda, igatahes aga mitte paremate tagajärgedega. Bioloog wõib, muidugi, väga põhjalikku, iseäralduste peale waatamata, ainet võrdlemiseks leida, kui ta hakkab lilleseemet ja jaanalinnumuna võrdlema, kuid selleks on tarwis põhjalikka teadmisi.

Meie eelarwe võrdlemine arwustajate poolt oli just samasugune. Ma ei taha pikalt nende võrdluste juures peatama jääda, tahaksin ainult mõne peale nende hulgast tähendada. Rkl. Martna, wõrreldes Soome ja meie riigi eelarwet, leidis, et meie riigikantselei ja Soome riigi presidendi kantselei kulude poolest suuresti lahku lähewad. Rkl. Martna wõrdles kahte asja, mil niisama palju ühist, kui jaanalinnumunal ja õitsenud wõilillenupul. Meil ei ole sugugi olemas niisugust riigikantseleid kui Soomes ja selle wäljaminekud pole Soome eelarwes mitte presidendi kantselei all, waid on wõetud kogu ni teise liigi alla. Samuti on ka meie statistika büroo peale kulud suuremad kui Soomes selle tõttu, et Soome statistika keskbüroo on wäikene osa meie omast, kuna Soomes selle osad on ministriumide juures ja saawad ülespidamise kulud ministriumidelt. Waatame Soome kohtuid. Kohtute peale antakse Soome riigi eelarwes võrdlemisi vähem kui meil, aga jälle on kindel, et kohtud Soomes õige palju raha saawad oma tegevuse toetuseks kohalikkude omawalituse asutuste poolt. Nii on riigi eelarwete õigeks võrdlemiseks tarwis kohalikka olusid ja riigi korraldust põhjalikult tunda. Soome kohtuministriumide juures ei ole kriminaalpolitseid, nagu meil. Soome eelarwe ja walitsuse sisemine korraldus on hoopis teist laadi kui meil, nii et

mõlema riigi eelarwete võrdlemiseks peab neid põhjalikult tundma. Ka meie riigi eelarwet tuleb võrdlemiseks rohkem analüseerida: meil on praegu ehituspeawalitsus siseministriumide all, ja igauks teab, et siseministrium saab suured summad riigikoguhooone ehitamiseks. Wõhik wõiks arwata, et need 90—100 miljoni marka, mis selle jaoks lähewad, kõik politsei ja muude otsekoheste siseministriumide ülesannete lahendamiseks ära kulutatakse. Nii harilikult tehaksegi. Kui tuleb siseministriumide eelarwe arutamisele, siis näidatakse, et politsei kulud meil suured olla. Tuleb aga välja, et siseministriumide kulude all on üks osa Riigikogu kulud. Wiime meie ehituspeawalitsuse, nagu nüüd seaduseelnõu järele kawatsetud on, siseministriumide alt teedeministriumide alla, siis lähewad teedeministriumide kulud korruga suureks, siis wõib niisama heade tagajärgedega hakata teedeministriumide raiskamist ette heitma. Niisuguseid võrdlusi wõiks väga palju tuua. Mina tähendan, et kõik, mis meie riigi eelarwet arwustades võrdlustena ette on toodud, olgu tema põllutööstasjas wõi haridusalal, ei ole mitte selget pilti pakkunud, waid need arwud on olnud problemaatilised ja õige pealiskaudsed. (K. Ast (sd.): Aga rahaminister ise algas sellega.) Härra Ast, ma arwan, et Teie ometi tõendada ei taha, et kui tänawuse eelarwe selgitamise meetodi walikus on eksitud, siis mina ka seda järele pean tegema. Minu arwustus tahab käia iga suguse pooliku võrdluse kohta. Niisamasugune lugu on teise, siin sagedasti tarwitatud, võrdlemise abinõuga, nimelt statistikaga. Rkl. Martna arwas välja, kui rasked meie riigis iga kodaniku peal lasuwad maksud tulewad, kui tuleb neid tööpäewa palkade järele jaotada ja kui palju neid Soomes tuleb selsamal alusel tööpäewade järele iga üksiku kodaniku kanda ja leidis, et see on õige statistika. Minul on statistikast wähe teine arusaamine. Statistika tegutseb arwudega, mida teatava meetodi järele elunähtustest wõetakse, kuna arwud ilma elunähtustest tõestusteta ainult rehkendamise abinõudeks wõiwad olla. (Wahel hüüe M. Martna (sd.) poolt.) Härra Martna, Teie ei ole seda mitte teinud. Oma iseloomu poolt tahtsid Teie wäljarehkendused olla statistilised andmed, kuid mina pean siiski arwamisele jääma, et see oli lihtne jagamise ja kaswatamise katse, mis mitte mi-

dagi ei selgita. Elust lahutatud arwude abil wõib väga mitmesugustele otsustele jõuda. Ma kahtlen, kas rkl. Martna minuga nõus oleks, kui ma, tema eeskujul, kogu Eesti maapinna suuruse väljaspool linnasid elawate Eesti kodanikkude arwu peale jagaks, ja saadud tiinude arwuga siis tõendama tuleks, et igal Eesti kodanikul on — see „on“ tulebki iseäranis rõhutada — nii ja nii palju maad. Mis sellega siis kätte on saadud? Meie teame igauks, et meil igal üksikul kodanikul seda maad ei ole. Wõi wõtame ühes linnas kõik tubade arwu ja jagame seal elawate perekondade arwu peale ära, ja saadud arwu abil hakkame tõendama, et iga perekonna peale tuleb nii ja niipalju tubasid; ometi teame, et ühel on rohkem ja teisel on vähem tubasid, aga kolmandatel ei ole sugugi. (W a h e l h ü ü e M. M a r t n a (s d.) p o o l t.) Statistika käsiraamatutes tarwitatakse, see on õige, küll sarnast wiisi, kuid seal tarwitatakse ka tegusõna teises kujus, nimelt „tuleks“, „oleks“ jne. Ja sellega on väga palju seletatud. Nii aga ei lähenda sarnane statistika, nagu siin nii oltralt tarwitatakse, meid mitte sugugi tõele. Ma luban enesele weel ühe näituse: kui Tallinnas mõni pank maksab 60 wõi 70 miljoni marka tulumaksu, ja seda tulumaksu jagada kõigi Tallinna tulumaksu maksjate arwu peale ära, ja tõendada, et igauhe peale, isegi nende peale, kes sugugi ei maksa, tuleb nii ja nii palju tulumaksu — wõib seda siis statistika andmeks nimetada? Ei ole õige nii seletada, et igauhe hinge peale tuleb meil nii ja nii palju tööpäewi riigikulude jaotamise juures, ehk et igalühel tuleb nii ja nii palju ära anda, waid peab kindlate andmete järele selgitama, kui palju neid on, kes seda tõesti oma tööpäewadega tasuwad ja ka neid, kes seda teewad oma waranduse sissetulekutest. Siin ettetoodud andmetest pidi aga selguma, et meil on kõik ühesuguse koorma kandjad. Mina ei räägi ju selle wastu, et niisuguseid andmeid wõib tuua, aga ma arwan, et nende abil ei jõuta mitte tõe juurde. Miks mitte arwude abil selgusele jõuda, kui palju meil igalühel maksta tuleks, kui kõik ühepalju teeniks, ühewõrra rikkad oleks jne.?

Need olid meetodid, mida meil tarwitati riigi eelarwe arwustamise juures. On aga silmast lastud, täitsa tähele panemata jäetud teiste ja meie riigi seisukord, nii warandusliselt, poliitiliselt kui ka keskwuse järele. Minu arwates, on see väga

tähtis. Meie kuulsime siin, kui arwustati põllutööministeeriumi eelarwet ja leiti, et meie noorte asunikude seisukord väga halb olla. Seda ei üteldud mitte endiste põllumeeste kohta. Oige waljuid etteheiteid tuli kuuldawale, leiti, et ei pandawat küllalt rõhku algajate põllumeeste raske seisukorra peale. Kas ei ole aga meie riik, teistega võrreldes, ka ise noor algaja, kelle seisukord, wõib olla, raskem on, kui paljudel algajatel põllumeestel, kes nüüd riigi käest maad on saanud? Meie riiklist seisukorda oleks pidanud rohkem arwustamise juures silmas pidama, ja mina arwan, et siis oleks nii mõnigi süü, mis walitsusele ette weeretati, teises walguses paistnud. Luban enesele meie praeguse riiklise seisukorra juures natukene pikemalt peatada, sellepärast et seda, väga laia ulatusega kõnede peale waatamata, mitte tehtud ei ole. Mina lähen ka wõrdlustega välja.

Kui poolakad pärast 1863 a. katset rewolutsiooni toime panna ja oma riiki jalule seada, sellega mitte õnnelikult lõpule ei jõudnud, anti Pariisis üks raamatukene välja, mille lähtekohaks oli, et Poola rahwas ei saa rewolutsiooni teel, ei saa wõimuga oma riiki maksma panna, waid ta peab, et mitte riiklist iseseiswust kaotada, oma lipukirjaks wõtma oma riiklise olewuse rekwiisiitide alalhoidmise ja kaitsmise — ja kui tema seda jõuab teha, mis igal rahwal, kes riiki tahab luua, teha tuleb, siis ei kaota tema ialgi lootust, et tema ükskord wõib oma riigi jalule seada. Kui ta aga need ära kaotab, siis on temal raske lootata, et tema kord ajaloosündmuste keerus oma riigi jalule saab seada. See raamat oli wõrdlemisi wäike oma kogu poolest, aga temal oli ühe osa poolakate juures, nimelt, kes Preisimaal elasid, suur tähtsus ja kaugeleulatawad tagajärjed. Seal wõeti see lipukirjaks ja selle lipukirjaga hakati koguni uuel alusel Poola rahwast organiseerima, nimelt nõuti, et Poola rahwas kõige pealt oma maa peaks enese käes pidama, peaks omale sotsiaalse laialise organisatsiooni looma ja oma kultuuri loowaid jõudusid soetama ja kindlustama. Nii ka tehti. Preisi poolakad jõudsid nii kaugele, et üks Saksa õpetlane, kes kohapeal ja dokumentide põhjal Poola elu uurimas käis, tunnistama pidi, et Poola rahwas on omale Preisimaal peaaegu wabariigi loonud. Nii kaugele jõuti. Kui meie oma riigi elu alustasime, siis ei olnud meil neid riiklisi rekwiisiite mitte ole-

mas. See, mis teiste riikide ja rahwaste iseolemist oli kaswatanud, puudus meil. Meie kohta wõis ütelda umbes nii, nagu öeldakse mõne inimese kohta abiellu astumise ajal: ta astus koolipingilt abiellu, see on, tal ei olnud waba noorusaega arenemiseks. Ka meil ei olnud noorusaega, ka meie ei saanud end ette walmistada riiklise elu jaoks. Riikliste kokkupõrkamiste keerus tuli niisugune moment, mille järele Eesti rahwas pidi otsustawa sammu astuma, sest teisi oleks ta kadunud olnud ja temast oleks järele jäänud ehk ainult kurb mälestus. Meil ei olnud riiklisi rekwiisiite ajaloosilisel teel wälja kujunenud. Poolakate kõige suuremaks riikliseks rekwiisidiks oli maa. Meie maa-küsimuse juures on wäga palju ägedalt waideldud, aga, kahjuks, ei ole mitte sellest seisukohast wälja mindud, mida mina siin walgustada tahan, s. o. maa kui riiklise iseolemise rekwiisid. Maa on see, ilma milleta ükski rahwas riiki luua ega ülewal pidada ei saa ega suuda. Lühike aeg enne seda, kui meie nii kaugele jõudime, et meie ennast iseseiswaks wõisime tunnustada, waatasime tagasi esimese akti peale, millega saja aasta eest meie wabastamine algas, mis kaua aastaid wälitas. See aeg oli meie rahwale pikk wõitluse aeg enne kui meie nii kaugele jõudime, et tükikese maad oma jalgade all wõisime kindla tunda. Kui see wabama arenemise esimene aastasada lõpule jõudis, siis oli meil Tallinnas läbi-rääkimine selleaegse rüütelkonna esitusega. Meie ütlesime, — kui teie olete tahtnud meie rahwale maad kätte anda, kas ei tundu see siis ometi wähegi ime-lik olewat, et nüüd — 100 a. pärast meie rahwas seda maad, mida teie ka seaduse põhjal piiramata omaks ei wõi tunnustada, omandada ei ole wõinud. Tuletage meelde, et Preisimaal ja teistel maadel wõeti $\frac{1}{3}$ talumaad wabastamise puhul ära, kuna $\frac{2}{3}$ talurahwale täiesti omanduseks anti. Kui meil wabastamise aeg oli, wõtsite teie isegi suure hulga põlluharijate loomi ära, niisama kuuendiku maad, kuna järelejäänud maa rendimaaks jäi. Siis räägiti rüütelkonna esituse poolt ühte ja teist ja lubati mõndagi teha, kuid midagi selles asjas ei tehtud, ja suur hulk meie põlluharijaid pidid edasi elama willetsates rendioludes. Tuletame meelde ka seda, kui Wene riigiwolikogus arutuse all oli kuuendiku maa küsimus. Mis-sugused wäited toodi siis ette? Peab ütlema, et ka meie suurmaapidajate riik-

lise iseolemise ja walitsemise rekwiisidiks oli maa. Nemad ütlesid lausa, et maa peal põhjeneswad nende poliitilised õigused. Aga selle poliitilise õiguse tahtjaks oli weel üks kolmas wõim, mis kõige wägewam oli — Wene riik. Meie teame wäga hästi seda, kui Wene põllupank hakkas maid kokku ostma. Sel ajal pandi Peeterburis nõudmine ette, et üks osa maid peab Wene talupoegadele antama. Meil oli sel ajal riigipanga juures tegevuses praegune Moskwa saadik härra Wares. Mina olen temaga selle asja üle alles hiljuti kõnelenud. Tema seletas, et seda kawatsust, mis Wene walitsusel oli, läks korda ainult sel teel tühjaks teha, et peaminister Stolõpin'i ja rahaminister Kokowtsewi wahel suur lahkumine walitses. Ufast toodi aga Kuramaale Wene talupoegi riigipanga poolt ostetud mõisadesse. Ma ütlen, kui mitte korda ei oleks läinud ära kasutada seda wastolu, mis Wene walitsuses oli, siis oleks ka meile Wene talupoegi sisse toodud. Selleaegne Wene kuberner Tallinnas, Korostowets, ütles, et tema Wene talupoegi küll ei taha, kuid palju kindlam oleks, kui need mõisad, mis põllupank on ostnud, Wene mõisnikkudele antaks, sest siis tekiks meie maal kindel Wene element, mis Balti mõisnikkude wõimu wõiks murda. Okkupatsioonil ajal tuli mul olla Kuramaal ühes interneeritute laagris, kus ma Saksa ajalehti sain lugeda. Seal leidsin, et oma kohast huwitaw Saksa maapidamise uuendaja Damashke Kuramaal ringi käis ja selleks tööd tegi, et Saksa koloniste Kuramaale tuua. Saksa kõrgemad sõjawäelised wõimud olid täiesti selle poolt ja Hindenburgi allkirjaga anti dekreet wälja, et Kuramaal tuleb üks osa mõisamaid ära wõtta ja sinna Saksamaalt tulewad kolonistid panna. Balti-riigi loomisel oli üheks tingimiseks see, et osa mõisamaid tulewad Saksa kolonistidele wälja anda. Arwati, et Saksamaalt wõib sisse tuua 2 miljoni koloniste, kes üle-wõimu maal oma kätte oleks saanud. Meie näeme, et maa on olnud poliitiliseks wõimuawalduse abinõuks. Kõik need wõõrad ollused, kes on tahtnud oma wõimu meil maksma panna, on püüdnud selle poole, et maa mitte meie rahwa kätte ei läheks. Kui Eesti rahwas nii kaugele jõudis, et hakkas oma iseolemist ehitama, siis ei wõinud ta mitte ka seda hädahoitu ära unustada, kuidas senni tema käest kõige tähtsamat rahwa iseolemise rekwiisid, maad, on tahetud ära kiskuda. Maa-

reform oli riikliselt paratamata, tema pidi Eesti iseseiswa riigi aluse nurgakiwiks olema. Meie riigi loomise juures on maa-reformi teostamine palju waewa nõudnud. See oli raske samm ja selle läbi pidi mõju awaldud saama riiklise seisukorra peale.

Teine riikline rekwiisit, mida ette tuua tahan, oleks rahaasjandus. Eeskujuks selles asjas wõiksid meile ka Preisi poolakad olla, kes wõõra ikke all elasid, kuid siiski oma iseseiswuse wälja arendasid ja selles kaugele jõudsid. Seal leiame rahaasutuste wõrgu loomisel kindla korralduse walitsemas. Pean ütleva, et meie selles asjas weel wäga nõrgad oleme. Puudusid meil suured pangad ja meie finansküsimus nõudis noores riigis kiiret korraldamist. Esimestel päewadel, kui ajutine walitsus tegewusesse astus, oli temal ainult 100 tuhat marka. Meie teame ka, et meie wennasrahwas, soomlased, meid kitsikusest wälja aitasid. See rahaasjanduse korraldus nõuab kogu meie rahwalt suurt jõupingutust. Ma ei taha siin mõnda ettelugemist pidada, ma tähendan ainult nende faktide peale, mis meie praeguses riiklises elus nähtawale tulewad ja mis teda nii kujutawad, nagu ta tõelikult on.

Weel üks riikline rekwiisit, mis iga rahwa juures tähtis, on tema waimline kultuur. Poolakad panid esimesele kohale oma keele. Meie paneme sinna oma kirjanduse, oma kooli, ühe sõnaga kõik, mis waimlise kultuuriga ühenduses. Kui meie sellest seisukohast wälja läheme ja oma riikliste esimeste aastate peale tagasi waatame, siis peame ütleva, et meie wäikese päranduse Wene ajast ligi wõisime wõtta. Koolide seisukord oli äärmiselt wilets, sest isegi algkoolis pidi õpetus wõõras keeles sündima. Isegi Wene kadetid, kes wabameelsed tahtsid olla, ütlesid Moskwas ühel oma kongressil, et eestlastele wõiks wastu tulla ja nende keeles õpetuse andmist ainult algkoolides lubada. Keskkoolides ei wõinud aga sellest mitte juttugi olla. Igaüks teab, kui suurt jõupingutust ja missugust waewa see meie käest nõudis, et meie enam-wähem korralikult ajalehes kirjutada oskame, kuna teaduslisest keelest senni juttugi olla ei wõinud. Kui meie tahame olla rahwas, kes oma riiki loob, siis peame oma keele niikaugele wiima, et see ka teaduse nõuetele wastab. Pole kerge ülikoolis eestikeelseid ettelugemisi pidada, kui senni algkoolideski seda õpe-

tatud ei ole. Õperaamatuid ja õpeabinõusid muretseda on nii raske, et meie sel sihil tööd praegu õieti hinnatagi ei oska, aga tulewad ajad, kus selle peale tagasi waadates leitakse, et töö hiigla suur on olnud. Kui ma 24. weebruaril oma kõnes tähendasin, et näen noort mühawat metsa, siis ei arwanud ma sellega mitte ainult meie koolinoorsugu, waid ka kõiki neid noori ja neid ülespüüdwaid jõudusid, kes meie waimupõllul tööd teewad. (E. Martinson (sd.): Meie õpetajakond on terminoloogia kallal palju tööd teinud.) Ma ei taha seda tööd salata. Ma wõiks weel terve hulga tööalásid nimetada, mille arendamine selleks tarwis läheb, et meie riik kindlale alusele püsima jääb. Paari tööala puudutamisest selgub, et meie seisukord, teiste riikide omaga wõrreldes, hoopis teistsugune on ja meie töö teisele alusele on seatud. Tuletame ainult meelde, et meie enne oma riiklist ülesehitust weel ühe raske eksami läbi tegema pidime. See oli meie wabadussõda. Terwe aasta pidime sõdima rahwaga, kellel omal ajal wäga suur sõjaline jõud ja wilumus oli. Meie ei wõi seda salata, et sõda suure Wenemaaga teisiti oleks wõinud lõppeda, ja kui see mitte nii ei juhtunud, on Wene riigi saatuse ja Eesti riigi saatuse süü. Sõda wiis wäga palju jõudusid teisele alale. Ta seadis aga ka uued rekwiisidid üles ja uued ülesanded tulewiku kohta. Kui meil tahtmist oli iseseiswalt elada, milleks alus oma jõupingutustega kätte oli wõidetud, siis pidime teadmisele jõudma, et see polnud mitte kingitus, waid siin awanesid wõimalused uuel alal tööle asuda, kaugeleulatawaid ülesandeid enese peale wõtta, uusi takistusi ära wõita. Meie ülesanne on raskem, kui see Daanis oli, sest meie riik on erakordsetel aegadel üles ehitatud.

Kui Asutaw Kogu kokku tuli, siis wõrreldi teda majesteediga, tema oligi majesteed. Tema wõis Eesti riiki nii luua ja nii moodustada, kuidas tema tahtis. Ta oli aga noor majesteed ja oma nooruse jõudu tundes, asus ta julgesti tööle. Meie teame ajaloost, et noored majesteedid, kui nemad troonile astuwad, sagedasti oma nooruse jõudu tundes, mitte ei oska reaalseid elunähtusi nii wõtta kui nad on, nagu seda teewad need, kes juba kauemat aega riiki on juhtinud, sealjuures halliks on läinud ja elu mitmekülgset tundma õppinud. Noor Asutaw Kogu tegi noorusetuhinas palju, mida meie nüüd teha ei wõi ega tahagi.

Kui meie mäletame enda Asutawa Kogu tegewust, siis näeme, et seal ei küsitud kui palju reformi läbiwiimine riigile maksma läheb, waid öeldi, et riik peab sellel seisukohast wälja minema, et kui tarwidused olemas on, kui need täiewõimulise rahwaesituse poolt õigeaks tunnustatud, siis tuleb neid tarwidusi rahuldada. Nii wõeti väga kaugeleulatawad uuendused wastu. (J. Piiskar (is.): Näitus eks?) Teie wist olite Asutawas Kogus härra Piiskar. (J. Piiskar (is.): Olin küll, aga neid radikaalseid uuendusi ei näinud.) Missugused need uuendused olid, kui kaugelt nad meie reaololudele wastawad, sellest wõime ehk erawiisil rääkida, aga ma arwan, härra Piiskar, et Teie nii naiwne ei ole, et tõendamata hakata, nagu ei oleks Asutaw Kogu küllalt radikaalne olnud. Wõib olla, Teie arwate teist radikalismust, mina juba seda Teie eriradikalismust uurima ei hakka, mina pean siin radikalismuse harilikku mõistet silmas. Weel täna ütles üks sotsiaaldemokraatide esitajatest ühe seaduse kohta, et see väga radikaalne olla, nimelt tulumaksu-seaduse kohta. Kuid on weel palju teisi väga radikaalseid seadusi, ja kui ehk need seadused pole ellu läinud, siis on lugu niisamasugune, nagu tulumaksu-seadusega, et iga kord ei ole järele kaalutud, kas ka wõimalik on meil oma jõududega seadust ellu wiia. Ma wõiksin siin palju näitusi tuua. Täna weel toodi ette, et meil väga palju keskkooli on, 84 wõi 85. Kui meie nüüd aga küsime, kuidas need keskkoolid tekkisid, siis näete, et keskkoolide asutamisel mingisugust korda ei olnud, waid igaüks, kes aga tahtis, asutas keskkooli. See oli nii, nagu Wenemaal öeldi „kes kepi wõttis, see oli kapral“. Kes tahtis keskkooli asutada, see kutsus walla wõi alewi elanikud kokku ja ütles, et tarwis on keskkooli asutada, ja nii sündiski. Kusagil riigis ei ole midagi sarnast, et ühes kihelkonnas kolm keskkooli oleks. Meil aga on: minge Amblasse, seal on Amblas, Tapal ja Jänedal keskkool. Wanasti oli kahe maakonna peale üks keskkool, nüüd on aga neid ühes kihelkonnas kolm. Nende asutamise juures ei ole keegi selle peale mõelnud, kes tarwilisi kulusid kannab, waid asutati lihtsalt ja tuldi walitsuse juurde nõudmisega: „Waadake, Teie poolt on seadus wastu wõetud, olge nii lahke ja makske meie kooliõpetajatele nii ja nii palju palka.“ Igaüks teab, et kui Wene ajal tahti ülikoolis uut professuuri asutada, siis

oli see suur protseduur, seda pidi seadusandlisel teel tehtama. Aga kuidas oli lugu meie Tartu ülikoolis? Meil kirjutati ajalehtedes, et waadake, meil on kaubandusteadline fakulteet tarwis, ja mõne aja pärast lugesime jälle, et ülikooli walitsus oli niisuguse õpekonna juba asutanud. Kui tarwis oli mõnda professuuri ad hoc asutada, kui selleks keegi professor ad hoc käepärast oli, siis asutati lihtsalt professor, ilma riigikassa käest küsimata, kas ta ka seda kanda jõuab. Nii on meil terwed fakulteedid ja professorid tekkinud, ja kui see küsimus meil hiljuti walitsuses kõne all oli, meie haridusministri käest küsisime, kuidas need ülikooli fakulteedid tekkinud, siis wastas tema, et waadake, see oli niisugune aeg, kus kõik asutasid, ja ülikool asutas ka. (Üldine naer.) Nii talitati keskkoolides, nii ka ülikoolis. Meil tekkis Tallinnas tehnikum. Teie mäletate weel, mõne aja eest olid need üliõpilased — nad tahtsid üliõpilased olla — väga pahased, et neil mingisuguseid õigusi ei ole. Panid wärwimütsid pähe ja läksid haridusministri juurde; et see neile ära seletaks, mis õigused neil olemas. Haridusminister waatas siia, ja waatas sinna ja ütles, et mingisugust seadust tehnikumi kohta ei ole. (Naer.) Waadake, nii asutati see meil, ilma seadusteta ja ilma walitsuse kaastegewuseta. Kas see ei olnud weel küllalt radikaalne ajajärk? Tehti laiu liigutusi; rahapress aina töötagu; meie aga asutasime koole, asutasime isegi teaduste akadeemia. (Naer. Wahelhüüe: Need on ju kõik erakoolid.) Erakool wõi mitte erakool, siin suurt wahet ei ole. Nii kui erakool asutatud, tullakse riigi walitsuse juurde ja öeldakse: „Meil on raha puudus, meil lapsed õpiwad, andke aga raha.“ (J. Piiskar (is.): Tähendab, lapsi on ikkagi koolide tarwis.) Ega meie ei saa igale lapsele keskkooli anda, wõib olla, Teie suudaksite niisugust riiki luua, härra Piiskar. (J. Piiskar (is.): Kes on rääkinud, et igale lapsele. Igatahes on koolid kõik lapsi täis.) Sellest, härra Piiskar, räägime ehk teise punkti juures; koolid wõiwad lapsi täis olla, aga kui riigikassa tühi on, millega lõpeb siis lugu?

Niisugune seisukord oli meil, kui Riigikogu algusel loodud walitsus riigi juhtimise ohjad oma kätte wõttis. Ma tähendasin, et meil mitte ainult koolide alal, waid igalpool ka riigimajanduse alal suuri

liigutusi tehti. Ma usun, et teie wististe mäletate, kuidas sadamas käidi Ameerika laewu waatamas ja arwati wäga kasulik olewat, kas wõi terwet flotiiliat ära osta ja meie riigi kaubalaewastikuna meredel liikuma panna. Nüüd meie aga kuuleme, et Ameerika terwelt 1.000 kaubalaewa maha müüa tahab ja ostjat ei leia. Nii jäi see operatsioon meie, mõne arwates, kahjuks, mina aga arwan, kasuks, teostamata, sest sel korral raha ei leitud. Kui meie aga need laewad ära oleks ostnud, siis oleks praegune walitsus neid pidanud müügile pakkuma, ja ei oleks wististe ostjaid leidnud. Nii arwati ka riigile wäga kasulik olewat suhkrut terweks aastaks wõi weel pikemaks ajaks tagawaraks osta, ja nüüd tehakse praegusele walitsusele etteheiteid, et see kuidagi suhkrust ja kohwist, ja mis seal weel on, kummisaapad jne., et walitsus kuidagi wiisi neist lahti ei saa. Ma ütlen, õnneks kestis seesugune majapidamine lühikest aega, kui meil aga suurem summa riigi raha laialiste ettewõtete ja kawatsuste peale oleks kulutatud, milledel mingisugust majanduslist alust ei olnud, siis oleks nüüd meie riigil õige suureks ja raskeks ülesandeks olnud sellest üle saada. Kaubandusminister ütles mulle weel neil päewil, et ainult nende kaupade sisse, mis „Erkat“ ostnud, 4 milj. kulda on pandud. Kui nüüd weel rohkem kulla tagawarast oleks selleks ära tarwitatud, siis oleks riigil tõepoolest raske ülesanne olnud, seda raha suuremalt osaltki tagasi saada. Igalpool walitsuses meil laiade shestide tarwitamine, juhulise konjunktuuri kasutamine, — sellega taheti neid edasi wiia. Enne kui praegune walitsus tegewusse astus, ma ütlen enne, sündis murre meie majanduslikes riigi walitsemises, — leiti, et nii edasi minna ei saa. Ma mäletan, kui palju see tormi ja etteheiteid sünnitas. Mina liikusin sel ajal ärimeeste hulgas ja olin Tallinna börsekomitee esimees. Isegi börseringkonnas leiti see järsk pööre, mis sel ajal walitsus tegi, õieti radikaalne olewat. Teatawalt poolt aga süüdistati walitsust, et see oma uue kursiga Eesti riigi majanduslike kuristikku äärele talutada. Mina ütlen, et walitsus astus selle radikaalse sammu õige suure julgusega, wõttes enese peale õige suure wastutuse. See samm ei ole, minu arwates, mitte õnnetu, seda näitab meile meie I ja II eelarwe, meie üldine majandusline seisukord. Mina ei taha mitte ütelda, et meid on aidanud ainult

meie riikline tarkus, waid selleks on kaasa mõjunud wäga palju üleilmiline konjunktuuri muutus. Oleks meie selle radikaalse sammu enne üleilmise konjunktuuri muutumist ette wõtnud, siis oleks üldine ja majandusline kahju seda suurem olnud.

Just selle murde ajal astus tegewusse praegune walitsus. Pärast harjunud kombeks saanud suurepäralisi deklaratsioonid, nõuti tööalgul ka sarnaseid lubadusi uue walitsuse käest, ja kui deklaratsiooniga mitte ei esinetud, siis algas süüdistuste rahe: rahwas käia nagu kotis ja ei teada mitte, mis walitsus teha, kusagil ta ikka istuda küll, kuid, Jumal teab, milles tema tegewus seista — kõige selle tagajärjel olla walitsus oma autoriteeti rahwasilmis tublisti kaotanud jne. — Mina pean tähendama, et kui meie oma riigi lõime, siis meie oma uues riigis ka põhiseaduse maksma panime. Meil arwati tarwilik olewat oma põhiseadust niisugusele alusele seada, mis teiste riikide põhiseadustega mitte ühesugune ei oleks ja mille oinadus on see, et meie riigis ei ole mitte täidesaatwat ametiwõimu, kes walitsuse ametisse kutsub, waid meil kutsub ta ametisse Riigikogu. Arwati, et see õige wäikese tähtsusega wahe olla, kas walitsust kutsub kokku üks inimene, wõi seadusandline kogu. Tegelikult on see wahe aga mitmetpidi õige sügawalt tunda. Kui täidesaatwa wõimu esitaja — president, kuningas — walitsuse ametisse seab, siis peab niisugune walitsus parlamentlises riigis seadusandliste kogude poolt usaldust nõutama, selleks esinewad niisugustes riikides walitsused parlamendi ees, oma ametisse astumise puhul, deklaratsioonidega oma tegewuse kawa üle. Meil on presidendi asemel Riigikogu, kes walitsuse ametisse kutsub. Kui see sündinud on, siis ei ole ju mingisugust mõtet deklaratsiooniga uuesti esineda, sest Riigikogu ei wõi ju ometi ilma kindla tegewuskawata walitsust ametisse kutsuda. Niisugune deklaratsioon riigiwolikogu ees oleks niisama hea, kui teistes riikides deklaratsiooniga esinemine presidendi wõi kuninga ees pärast seda, kui wiimased oma nõusolemise walitsusele awaldanud. Riigiwalitsemise traditsioone ei looda mitte ainult kopeerimisega. Meil aga tahetakse ainult järelelaimamisega seda teha, ehk küll põhiseaduse kokkuseadmisel mitte ainult ei kopeeritud. (J. Piiskar (is.): Meil on see asi lihtne: tulge ja walitsege!). Jah, härra Piis-

kar, Teil on kerge ütelda — tulge ja walitsege, — katsuge kord, ma arwan, et Teil läheks warsti himu ära. Teie näikse selle järel nii wäga kihelewat. (N a e r.) Meie parlamendi pöranda alla weel pommisid pandud ei ole. Inglis parlamendis, näituseks, on see aastasadade eest kord sündinud, ja sest ajast saadik on seal igaaastased läbiotsimised pariamentliseks traditsiooniks saanud. Peame ka seda kopeerima?

Härna Martna ütelsest mina igatahes mitte seda järeidust ei tee ja sarnast pommisimist ei tule meil mitte traditsiooniks teha. Kui nii, siis peab ka teisi traditsioonid katsele wõtma ja waatama, kas neil meie riigikorra juures loogiline alus olemas. — Ma ei taha seda inetut kassimuuksikat meelde tuletada, mis mul wõimatuks tegi Riigikogu awaldatud usalduse eest tänadagi. (W a h e l h ü ü d e d p a h e m a l t p o o l t l ä b i s e g i.) Mina kuulen wäga halvasti pahema kõrwa poolt. (J. Piiskar (is.): Aga seda meie ei uskunud, et sellel muusikal nii suur mõju oli.) Ütleme, et oli mõju, oletame, et see suurepäraline sinfonia oli. Nüüd olete rahul. (N a e r.)

Siis on walitsusele ette heidetud, et ta ei töötawat küllalt kokkukõlas Riigikoguga. Ma pean tähendama, et praegune walitsus oma koosseisus mitte nii sagedasti ja pikalt parlamendi ees esineda ei saa. Oleks igatahes wäga soowitaw, et walitsus seda teha saaks, kuid walitsusel ei jätku tõesti nii palju aega, et — wiimasel ajal iga õhtu — ennast parlamendi istumistele pühendada. Kui meie seda teeksime, siis jääks, minu arwates wäga palju töid ja toimetusi ripakile, mille tagajärjel etteheited walitsusele saaksid palju suuremad olema. Ei wõi ju traagiliselt mõnda kõrwalist sündmust wõtta. Kui mõni walitsuse ametnik, kes, wõib olla, alles paari nädala eest ametisse astunud on, tuleb ja komisjonis räägib lahku minnes ministriga, siis ei tule seda mitte imeks panna, ega sellest walitsuse töökawa puudusest järeldusi teha. Seda tuleb kõige parema walitsuse juures ette. (W a h e l h ü ü d e d p a h e m a l t p o o l t.) Isegi selles eeskujulises maas, mis meist ida pool asub, tulewad niisugused nähtused ette. Kui meil niisuguseid nähtusi ette tuleb, siis on see igatahes andeksantaw.

Eelarwe arwustamise puhul tehti siin mõnelt poolt õige huwitawaid katseid meie põhiseadust interpreteerida.

Eile kuulsin siin härna Ast'i poolt süüdistusi, et waadake, walitsus on annud suured kontsessioonid wälja, mida riigikontrolöör heaks ei kiitnud ja walitsus ei ole neid mitte heaks arwanud Riigikogule „kinnitamiseks“ ette panna. (K. Ast (sd.): E g a t a s u n n i t u d e i o l n u d.) Sunnitud, wõi mitte sunnitud, aga ei saa ometi mitte etteheidet teha, kui see meie riiklise korra järele tarwiik ei ole ja ma küsiksin, kuidas Riigikogu wõib üldse kontsessioonid kinnitada. Mina arwan, ja kõik juriidiliselt mõtlejad arwawad nii, et Riigikogu ei wõi seda teha. Riigikogu on seadusandline asutus, kes seadusi annab ja selle järele walwab, et walitsus neid seadusi täidaks. Kui walitsus nende seaduste põhjal mingisuguse lepingule alla kirjutab, siis ei ole ühtegi wõimu Eesti riigis, kes seda tühjaks wõiks teha. (K. Ast (sd.): Sellepärast ongi kahju, et walitsus selle lepingu tegemisega niiruttas.) Meie walitsusel ei ole meie konstitutsiooni järele mitte weel mõnda kõrgemat täidesaatwat wõimu, nagu mujal, kes walitsuse otsuseid kinnitaks, sellepärast astuwad need otsused kohe jõusse. Eesti walitsus talitab iseseiswalt antud seaduste piiris ja wastutab ise oma tegewuse eest. Ta ei ole mitte, nagu mõni Riigikogu komisjon, kes kohustatud on oma kawatsuste kinnitamiseks Riigikogu poole pöörama, waid walitsus on niisamasugune iseseisew wõim, nagu Riigikogugi, ainult teistsugusel alal: Riigikogu annab seadused wälja, walitsus täidab neid. Kui siis mõnes küsimuses kahtlus tekib, tehke järelepärimine, küsige walitsuselt aru, see on ainukene lahendamise tee. Aga nii ei saa, et walitsus astub seaduslikul alusel teatud sammud riigi majapidamises, kuid peab weel mõne seadusandlise asutuse komisjoni poolt selleks luba saama.

Siis toodi weel ette, et walitsus tahab wastutust seadusandlise tegewuse eest oma pealt ära ajada Riigikogu peale. No, minu härrad, ma ei tea niisugust riiki, kus walitsus wastutama peaks seadusandlise tegewuse eest niisugustes piirides, nagu seda meil tahetakse näha. Walitsus wastutab seaduse täitmise, aga mitte seaduse andmise eest. Mitte walitsuse, waid pahempoolsete, õieti sotsiaaldemokraatide ettepanek oli see, et § 12-a tuleb ära kaotada, sest Riigikogu pidi tahtma seadusandlist wõimu täiesti oma kätte wõtta. Niisugusel juhtumisel, arwan ma, pidi walitsus juba taktitunde pärast ütleva: kui

Riigikogu rühmad leiavad, et tarwis on seadusandlist wõimu täies piiris enese kätte wõtta, siis — olge nii lahked, wõtke. Peategi, kus selle paragrahwi maksmasolemise ajal kõik pahempoolse kalduwusega ajalehed kirjutasid, et walitsus tahab kõike wõimu oma kätte kiskuda, tahab Riigikogu üle walitseda. Walitsus pidi arwama, et täiesti loomulik on, seadusandlust Riigikogu enese hooleks jätta. Ei saa salata, et riiklise walitsemise juures momente oli, kus § 12-a tarwilik oli, aga meie ei wõinud ju pikemaks ajaks ajutise korra juurde jääda, sest § 12-a oli ju ainult ajutine, kuna põhiseaduse järele terve seadusandline wõim ainult Riigikogu käes on. Nüüd aga tullakse etteheitega, walitsus tahta wastutust seadusandlise töö eest oma pealt ära weeretada. See oli ainult tark walitsuse poolt, et tema seda tööd mitte oma kätte ei püüdnud kiskuda, mille kohta Riigikogu arwas, et tema kõige sellega walmis saab. Nüüd heidetakse ette, et walitsus ei taha Riigikoguga koos töötada, mingisuguseid seaduseelnõusid ei ole ette pandud. Hakatuses oli see küll nii. Aga ma ütlen, kui järgmine Riigikogu kokku tuleb ja ka uus walitsus määratakse, praegusest Riigikogust temale aga seaduseelnõusid ei jää, siis saaks see nähtus jällegi korduma, kuigi praegused walitsuse süüdistajad siis walitsusest osa wõtaksid. Sest iga walitsus, kui ta uus on, peab teatava aja enesele wõtma, et töösse süweneda. Meil ei ole mitte niisugust korda, et endine ministri abi saab ministriks jne., waid need tulewad kõik wäljaspoolt. Neil on tarwis siis kõik materjaalid kokku wõtta, nendesse süweneda, waadata, missugused eelnõud juba walmis, missugused pooli ja siis wast tuleb küsimus, missuguseid uusi on waja wälja töötada. Ma tahaks küsida, kas praegu wõidakse weel walitsusele ette heita, et walitsus ei taha Riigikoguga koos töötada? Ma arwan, et kui seda tuleks tõendada, siis wõiks ma kas wõi numbrite järele ette lugeda ja selle tagajärjed näitawad, kas teil seaduseelnõudest tõesti puudus peaks tulema. Kas peame weel uusi sisse andma, enne kui tööwaheaeg kätte jõuab, wõi saate selle tagawaraga läbi? Kui ei, meil on weel wõimalik tagawara juurde anda. (W a h e l h ü ü d e d: J ä t k u b, j ä t k u b! M. M a r t n a (s d.): A g a m i s s u g u s e i d?) Jah, härra Martna, keegi ei saa kõrgemalt laulda, kui ta hääl annab. Kui teie tulete, eks teie andke siis teistsuguseid, paremaid.

Kui nüüd lähemalt riigi eelarwe juurde asuda, siis pean tähendama, et walitsusele on etteheiteid tehtud, et meil ei olewat mitte korralikku aparati, spetsiaal jõudusid, kes eelarwe oieks wälja töötanud, seilepärast kandwat tema juhust laadi. Mõned asutused olewat oma eelarwe aluseks koguni teistsugused andmed wõtnud, kui teised jne. Mina ei taha nüüd selle wastu mitte waielda, et niisugused konarused meie eelarwes olemas wõiksid olla, ma juhin aga austatud Riigikogu liikmete tähelepanu selle peale, et enne minewaaastast eelarwet meil mingisugust eelarwet ei olnud. Eelarwe kokkuseadmisele asudes tuli see tundmata aluste, problemaatilisele materjaalile rajada. Ma juhiksin ka tähelepanu selle peale, et meil selle aasta jooksul on kaks eelarwet wälja töötatud. Kui üteldakse, et meil ei ole inimesi olnud, kes oma täie tööjõu oleks sellele pühendanud, siis wõiksin ma ainult ühte tähendada: mõne päewa eest sain Berliinist, kuhu meie rahaminister terwist parandama sõitis, kirja, milles ta teatab, et arstide otsuse järele pidawat tema wähemalt kahe kuu jooksul igasugusest tegewusest ennast tagasi hoidma, wastasel korral on karta, et terwis täiesti rikutud saab.

Mina arwan, et juba see fakt iseenesest küllalt selget keelt räägib, et meil on tööjõud olnud, kes nende kahe eelarwe juures on ennastsalgawalt töötanud. Kui teie seda kiita ei taha, siis peaksite wähemalt ülekohtuste hindamistega tagasihoidlikumad olema. Teie peaksite ometi seda arwesse wõtma, et meil ühe aasta jooksul 2 eelarwet on sisse antud, ja, olgugi, et see eelarwe mitte just õigel ajal sisse ei saanud antud, aga selle hiljaksjäämise põhjuseks on see, et meie oleme pidanud ühe aasta jooksul 2 aasta töö tegema ja weel rohkemgi kui 2 aasta töö: teistes riikides seatakse eelarwe kokku endiste aastate eelarwete eeskujul, meil aga neid endisi eelarweid ei ole olnud, nii on tarwilik olnud kogu eelarwe alus korraldamata materjaalist luua.

Kui meie eelarwe kokkuseadmise ajal ühe Inglis naela eest maksime 230—250 Emk. ja aasta lõpul juba ühe naela eest 1.000 pidime maksma, siis on arusaadaw, et selle eelarwe põhjal walitseda ei saa. Nii et walitsuse kõige suurem hool ja mure on olnud stabiliseerida meie marka ja alles siis, kui nii kaugele on jõutud, siis on wõidud ka eelarwe tööd kindlamalt rajama hakata. Ma tule-

taksin meelde, missuguseid radikaalseid abinõusid ei soovitatud küll marga kindlustamiseks, vähemalt olin mina ühes komisjonis, kus räägiti, et Lätimaal võetakse saherdajad armuta kinni, ja et Poolamaal poodakse nad ülesse, ja et kõik need abinõud pidid aitama. Tekkisid komisjonid erakorraliste wõimupiiridega, üks kangem kui teine, pitsatid olid nendel juba walmis, minister muud kui kinnitas kurje otsuseid, komisjonid töötasid, kuid margakurs langes. Ei olnud muud midagi teha, kui pidi ka meil sellele harilikule teele mindama, et peab korraliku rahaturu looma. Elustati börse, mille wastu nii palju oli räägitud, see pidi ju meie riigi hukatusse wiima, anti selle kätte waluuta nõuete ja pakkumiste rahuldamine ja meie näeme, et wabalt areneda lastud majandusline elu ka waluuta stabiliseerimise on lahendanud. Börsele tulewad need, kes raha müüa pakuwad, ja need, kes seda osta tahawad, walitsusel on tarwis ainult oma mõju awaldada, et mark mitte ei langeks. Ja see mõjuawaldamine on jällegi juba ette äranähtud tuttawate abinõudega kätte saadud. Nii on see tehtud. Muidugi wõttis kõik see organiseerimine ja see korraldamine aega, ja selle tagajärg oli see, et eelarwe töö mitte nii ruttu minna ei wõinud, kui ta minema oleks pidanud. Igatahes oleme meie aga nüüd nii kaugel, et meie mark terve aasta kindel on olnud. Meie raha — tema wõib ju oma wäärtuse poolest madalale langenud olla, aga meie raha on kindel, ja see laseb juba niihästi riigi kui ka omawalitsuste ja era eelarweid teha.

Minul nüüd, eelarwe juurde üle minnes, ei ole aega, tahtmist, ega ka põhjust pikemalt üksikutele ministereeriumidele tehtud etteheidete juures peatada. Mina olen sellel arwamisel, et need tulewad arutamise alla siis, kui üksikute ministereeriumide eelarwed arutamisele wõetakse, ja siis on wististe üksikutel walitsuse liikmetel wõimalus selgitada nii mõndagi asja, walgust paista lasta, mis nii mõndagi asja teisest küljest näha laseb. Kuid mõned üldised asjad pean ma siiski nii tähtsaks, et ma nende juures peatama tahan jääda.

Kõige pealt meie maksud, arwustajad ei lubanud nimelt, maksusüsteemi nime-tada, wafd öeldi, et meil selle asemel maksude kaos on olemas. Mina ei taha ka pikemalt üksikute maksude juures peatama jääda. Mina juhiksin tähelpanu ainult selle peale, et kui see praegune

walitsus kokkuleppel kokku seati, siis meil küllalt julgust oli ütelda, et meil tuleb rõhku panna peajasjalikult kaudsete maksude peale. Mina tunnen ka väga hästi, et on palju paremaid maksusid, kui kaudsed maksud. Aga tean ka, et sagedasti on elus väga palju häid asju olemas, kuid siiski ei saa neid kõiki korraga kätte, waid tuleb ikka waadata, et kas nende heade ja kõige paremate asjade poole püüdmise wiimaks nii kaugele ei wiid, et ei ole head kätte saadud, ega ka vähem head järele jäänud.

Kõigist nendest kõnedest, mis siin maksude asjus peeti, peab nüüd otsusele jõudma, et siit tiiwast kunni sinna, kõige parempoolsematest kunni kõige pahempoolsemateni, kõik tulumaksu arwustasid. Kõige põhjalikumalt peatas selle maksu iseloomu juures lugupeetud rkl. härra Rei ja mina tahaksin tema pikka seletust täiendada ainult ühe asjaga, mille peale tema tähelpanu ei juhtinud. Peab ütlemä, et see tulumaks 1920 a. weel palju õiglasem oli, kui ta praegu on. Sellepärast, et kui teie selle peale rõhku panete, et sel ajal wõiks Inglis naela kätte saada 250 margaga, kuna nüüd Inglis nael maksab umbes 1.500 mk., tähendab, 1920 a. oli Eesti raha 6 korda kallim, ja kui teie wõtate praeguse elatismiiniimumi, siis peaks ta olema praegu 120.000 mk. (A. Rei (sd.): Siis oli elatismiiniimum ka wäiksem, ainult 5.000.) Olgu nii, siiski oleks nüüdne elatismiiniimum 30.000. Aga mis kõige tähtsam selle juures on, on see, et see maksu kõrge protsent tabaks tõesti suuremaid sissetulekuid. Kui meie wõtame 1 miljon Emk. ja seda kulla peale ümber arwame, siis saame meie 5.000 kuldrubla. Ja kui sealt wõetakse 45% tulumaksu ära, siis ikka nii suurt protsenti nii wäikese sissetuleku pealt kusagil mujal maailmas ei wõeta. 5.000 kuldrubla ei ole ju, Jumal teab, kui suur sissetulek, ja kui sellest ligi poole ära andma peab, siis tunneb igauks, et see walus on. 5 tuhandest ei saa nii uhkelt elada, ja see sünnitaks üldist pahameelt ja sellepärast peaks poole riigile wõtma. Siin ei ole mitte walitsus süüdi, waid majandusline konjunktuur on seda kaasa toonud. Meie majandusline konjunktuur on nii kindlusetä olnud, et tulumaksu esialgsed määrad on rahalangemise tagajärjel koormawateks ja ülekohtusteks muutunud. Kõikuw majandusline elu oma ettenägemustega oligi põhjuseks, miks walitsuse kokkuseadel awalikult üteldi, et

Eesti riigil tuleb, kui ta tahab edasi elada, esialgul pearõhku kaudsete maksude peale panna. Meie näeme nüüd, kuidas on kannatanud kogu rahwa arusaamises tulumaks. Enne ei teatud meie riigis mis on tulumaks ja võis ütelda, et see õiglane maks on, nüüd on aga üldine hädaldamine ja nõudmine, et koristage see tulumaks ära, see wiib Eesti riigi hukatusesse. Tulumaks iseenesest ei ole oma loomu poolest ka meil mitte nii halb, waid kõikuw majandusline konjunktuur on ta niisuguseks teinud, et teda keegi enam ei kaitse. Kordan weel, just sellepärast pidime kaudsete maksude peale pea rõhku panema. Teine asi, mispärast meie kaudsete maksude peale pidime üle minema, oli see, et teadsime väga hästi, et meil tulumaksu wõtmiseks head aparaati pole. Ma usun, et selle aparaadi puudus ei ole kellegile tundmata. Oma tegewusest näeme selle aparaadi puudust, kuid oleme jõuetud teda parandama, ei ole neid osasid, mis sinna sisse panna. Ma wõin härradele pahempoolsetele tähendada, et paari päewa eest lehest lugesin, et Wenemaal mingisugust otsekohest maksu pole, waid kõik on kaudseks maksuks tunnistatud ja just sellepärast, et pole aparaati otsekoheste maksude sisseseadmiseks. Kui meil nüüd otsekoheste maksude sissewõtmine niipalju pahandust tekitab, kas poleks siis mitte otstarbekohasem, et see, nõnda ütelda, teoreetiline maksude hindamine kõrwale jääks ja kaudsete maksude peale üle mindaks. Et walitsus meie maksusid praegusel kujul eeskujulikuks süsteemiks ei pea, et meil siin tööd tehakse ja mitmesugused kawatsused käimas on, selle kohta on wististe nii mitmedki teated Riigikogus olemas, ja kui mõned seaduseelnõud weel Riigikogu kätte jõudnud ei ole, siis jõuawad nad lähemal ajal, muuseas ka seadused, mis püüawad meie majapidamist niiwõrd kindlustada, et meil kokkuwarisemist karta pole.

Ma puudutaksin paari sõnaga meie omawalitsuste eelarwete protesteerimist, mis, nagu siseminister tähendab, mitte üksi tema algatusel sündinud pole, waid walitsuse üldise otsuse põhjal ja just sel põhjal, et nii mõnelegi omawalitsuse asutusele surwet peale panna, et nad oma eelarwed kõige suurema rewideerimise alla wõtaksid. Kui juba riik oma eelarwe juures paljugi maha kärbib, siis peaksid seda omawalitsuse asutused ka tegema. Pean

ütleva, et mul isiklikult ei ole andmeid kõigi omawalitsuse asutuste eelarwete kohta olnud, kuid siiski paistab wälja, et ei ole mõnes omawalitsuse asutuses küllalt kokkuhoidlikult talitatud, näituseks pani Wõru maakond oma isiklisteks kuludeks eelarwesse 200.000 marka. Ma usun, et Wõru ei ole mitte suur imalinn, kellel tuleks tähtsaid wäljamaalasi wastu wõtta, kellede peale niisugused suured kulud ära läheks. Niisuguste juhtumistel on tarwis surwe peale panna, et niisugused kulud ära jääks. Niisama asutawad maakonnawalitsused kõiksuguseid asutusi ilma küsimata, kas riik wõib siin kaasa aidata. Meil on maakonnawalitsusi, kus terwe rida puudujääkisid olemas, kuid tahawad sellegi peale waatamata kõiksugu koolisid terwe rea juurde ehitada ja ma usun, et neil isegi tahtmine tuleb koolisid laewade peale asutada, et geograafia suhtes ümber maakera sõita wõiks. Meie saame ju kõiksugu asjadega walmis. (J. Annusson (töer.): Mõned keskkoolid annawad puhaskasu.) Need koolid anname kaubandusministeeriumi alla. (Üldine näer.) Peab siiski tunnistama, et mõne maakonnawalitsuse seisukord väga raske on, näituseks, Saaremaal ja osalt ka Petserimaal. Nende maakondade seisukord on walitsusel järelekaalumisel olnud ning nende seisukorra parandamiseks on walitsus teatawad eelnõud walmistanud, mis lähemal ajal teile heakskiitmiseks tulewad, ja ma arwan, et kui see tehtud on, siis ka sellest hädahohust üle saame, et omawalitsused kiratsema jääwad, ja et nende asutuste likwideerimist ei tuleks ette wõtta. Walitsuse tahtmine on alati olnud niihästi riigi kui omawalitsuse organisatsioonide juures, et iga wäiksema asutuse wäljaminekud peawad läbi kaalutud saama. Meil on walitsuse poolt niisugune kord tehtud, et iga ettepanek, mis üksikute asutuste poolt tuleb, ja mis riigilt wäljaminekuid nõuab, peab saama antud rahaministrile läbikaalumiseks ja kui rahaminister leiab, et kulusid kärpida wõib, olgugi et nad tarwilikud on, siis peab see ka sündima. Ilma rahaministri heakskiitmiseta ei saa riigiaparaat ühtegi kuludega seotud ettewõtet teostada ja walitsus tahab, et ka omawalitsused oma wäljaminekuid nii kontroleeriks. Iga seaduse juures, mis maksusid peale paneb, peab meil selge olema, kelle peale meil maksud langewad ja kas on wõimalik neid maksusid mitte wõtta, wõi tuleb seadust nii muuta, et

need maksud teatawatesse piiridesse ära mahuks.

Kiigi väljaminekute juures on iseäranis palju peatatud ja raskeid etteheiteid tehtud meie riigikaitse organisatsiooni kohta. On leitud, et selle organisatsiooni väljaminekute protsent väga suur on, suurem, kui teistes riikides. Mis selle suurusesse puutub, siis ei taha ma selle kohta waidlusesse astuda. Mina teatasin juba, et teatawal põhjusel mina ei leia wõimaliku olewat neid lõpuresultaatisid, mis wõrdlemise juures tehtud, mitte nii tõsiselt wõtta. Ma ei taha seda sugugi üheida, et walitsus meie suurte riigikaitse kulude peale murelikult ei waata. Walitsus ei salga, et riigikaitse kulud meil nii rasked on, et tõsiselt mõtlema panewad. Kõik walitsuse liikmed erakondade peale waatamata, on selles asjas ühel meel el olnud ja sõjaministrile nõu annud niig terminid määranud, ettepanekuid teinud kuludele piiri panna. Tean tähendama, et sõjaministril ei ole kerge olnud sõjawäge uue alusel organiseerida. See ei ole mitte ühe päewa töö, sest riigikaitset ei organiseerita mitte ühe aasta peale, waid jäädawaks, — ja organisatsiooni muutmise nõuab suurt ettewaatusel sel sihil, et ta oma otstarbele kindlasti wõiks wastata. Meie wõime ju kulused ka wiiesaja miljoni peale wiia, aga selle järeldus wõiks olla, et meie kokku langeme ehk jälle suuremal määral uusi kulused hädakorral peame tegema. Praegu ei lähe kõik kulud mitte sõjawäe enese peale, waid sõjawäelise aluse loomise peale, see tähendab, teenimiste abinõude, kasarmute jne. peale, sest tulewases sõjas, kui see õnnetus juhtub tulema, ei saa meie mitte, nii nagu wabadussõja algusel tühjalt peale hakata ja riigikodanikkudelt nõuda — toogu nemad oma tagawaradest hädalisemad warustused, waid meil peab kõik sõja jaoks walmis olema. Teised riigid on endile selleks suured tagawarad muretsenud. Belgia isegi niipalju, et ta nüüd sõja lõpul neid müües suuri summasid on saanud. Igal riigil peab sõjawägi olema nii paigutatud, et ta kaitseesiskorrade wastaks. Suur Wene riik paigutas neid oma eesmärkide kohaselt. Meil on ka kawa wälja töötatud, mille järel seda tuleb teha. On tarwis suuri ehitusi ette wõtta, mis meil otstarbekohastes paikades puuduwad. Sõjawäe paigutamise asjus on meil seltskondliste organisatsioonidega wastolused olnud. Näituseks Rakwere linnaga tuli diwiisi staabi mahutamise pärast suur tüli, nagu

kõik seda mäletawad. Meil seisab diwiisi staap liiga piiri ääres, sest et kohasemaid ruume ei olnud. Rakwere mõisa ruumid on aga selleks väga kohased. Mõisal on palju kõrwaiisi hooneid, kuid on ka väga ilus park ja sellepärast pretendeerib sellepeale Rakwere seltskond ja ei näeks kuidagi, et need käest ära läheks. Mõisal on aga terve rida hooneid, mida selts ei tarwita. Suured tallid ja laudad oleksid väga kohased diwiisi tarwituseks. Tekib küsimine, kas jätta need majad nüüd seisma ja ehitada sõjawäele uued hooned, mis 30 miljoni rahwale maksma läheksid, kuna aga olemasolewad hooned ka riigi omad on. Rakwere linn ei ole neid seltsimajaks tarwitatawaid hooneid mitte oma warandusega ehitanud, nagu muud linnad, waid nõuab seltsimaja riigilt, ja süüdistab walitsust, et see temale ülekohtu teeb. (E. Kägu (kom.): Kes parem on, kas sõjawägi wõi ühiskond?) Waadake, härra Kägu, kui Teil sõjawäge tarwis on, siis ei küsiks Teile seda mitte, waid annaks sõjawäele. Teile teate väga hästi, et Wenemaal ka sõjawägi sellega rahul ei ole, et ta kuuse all peaks olema. (M. Martna (sd.): Ega sest muud wiga ole, kui et jookseb ära. Naer.) Wenemaal on muidugi ruumi, kuhu joosta, meil seda ei ole ja wõib juhtuda, et kinni wõetakse. (Naer.) Ja teiselt poolt, härra Martna, tean mina väga hästi lähemast minewikust, kuidas see siis mõjub, kui waenlane peale tungib, riisudes ja tappes, sõjawäge aga wastu saata ei ole. Siis joostakse ka ära ja jooksjad ei ole siis mitte sõjamehed. Iga walitsus peab seda ära hoidma, ja just sellepärast on sõjakulud, nii raske kui neid ka kanda ei ole, ometi esimeste seas riigi majapidamises.

Siis on wiimasel ajal süüdistama hakatud, et meie sõjawäes teataw klassiwaim pead tõstnud. Olla ohwitserisid, kes Wenemaaalt tulnud ja endise Wene orientatsiooniga olla. Mina isiklikult olen ka Wene sõjawäes teeninud, sel ajal ka meie Eesti wäeosade organiseerimise tööst osa wõtnud. Mina pean tunnistama, et Eesti sõjawäeliste organisatsioonides oli meil kõiksugu poliitilise ilmawaadetega inimesi. Ma mäletan seda aega weel väga hea meelega, kus meie kõik poliitilised lahkuminekid kõrwale heitsime ja täiesti ühel nõul töötasime ja selleks kaasa aitasime, et meil meie sõjawägi loodud sai. Ja ma kordan weel, et meie kõik olime sel ajal Wene sõjawäelased. Need teadmi-

sed, mis meil olid kogutud Wene sõjawäes teenides, ja Wene sõjawäe lahingutes kaasa võideldes, need ei takistanud kedagi kaasa töötamast ja Eesti isamaalane olemast. Need, keda meie kutsusime oma sõjawäge korraldama, need olid küll wanemad ohwitserid Wene sõjawäest ja mina ei teagi, et meil oleks meie sõjawäes ohwitserisid, kes ise wõiks ütelda, et nende sõjawäeline haridus mitte selle üldise haridusega, mis meil kõigil on, ühine ei ole. Wististe ei ole meie sõjawäes neid, ehk wõib olla ainult mõni üksik, kes oleks oma hariduse poolest teistest nii väga lahku läinud. Seda määrgata ei ole. Kõik see wahede otsimine, on teatawal wiisil kunstliselt sünnitatud wool. Lugu on aga niisugune, et meie sõjawäes on katsutud wiimasel ajal walitsuse nõusolekul maksta panna teataw korraldus, et iga ohwitser, kes sõjaajal oma koha peal oli, peab sunniwiisil oma teadmisi täiendama, iseäranis aga need, kes lühikest aega sõjawäeteenistuses on olnud ja sõjaajal sõjamehe kuue on selga pannud. Neile on see tarwis, et kindlate teadmistega sõjawäge juhtida, kui nad kõrgemale tõusnud on. Et seda teha wõiks, selleks on põhjalikumate seaduste tundmist tarwis. Sõjaministeeriumi teatawa korraldusega antakse teada, et need ja need peawad edasi õppima minema. Meil on maad wõtnud niisugune arwamine, et kes sõjawäljal on olnud ja wahwust üles näidanud, et sellel ei ole enam teadmisi tarwis täiendada, et sellel on teadmisi rohkem, kui teistel ja sellepärast tuntakse ennast teistest üle olevat. Ühe kõrgema sõjawäelasega oli mul mõne päewa eest selle üle jutt. Tema oli Wene sõjawäes suure sõja ajal teeninud, meie wäes kõrgele kohale tõusnud, sest meie wabadussõjas oli ta juhtiwat osa etendanud, isegi silmapaistwat osa. Ta ise ütles minule otsekohe, et tema oli sunduslise õpetäienduse wastu olnud, ja tema tunnud seda omale koguni haawawa olevat, et tema, kui silmapaistew ohwitser, on pidanud weel õppima minema. Ta ütles aga ka, et ta on nüüd $\frac{1}{2}$ aastat töötanud ja tema tunnub suurt tänu selle wastu, kes temale on wõimalikuks teinud neid teadmisi omandada, mis tema muidu iialgi teada ei oleks saanud, tema tänu peale ei mõjuda see sugugi, et teda küll niisugusesse seisukorda on pandud, et tema päewas 7—8 ettelugemist peab kuulama ja palju rohkem peab õppima, kui noor koolipoiss, et kahe aasta jooksul kõiki neid

teadmisi kätte saada, mis nende käest nõutawat. Ma pean tunnistama ka seda, et kes neil kursustel käinud ja kes ise kas oma annete puudusel wõi tahumise puudusel neid resultaatisid ei annud, mis kursustel nõuti, et nendel ka seda teed teenistuses mitte lahti ei ole, mis teistel, kes tööd teinud ja edasi jõudnud. Sõjawäel peab teataw kord olema. Türgimaal wõis sultani habemeajaja hõlpsamini suurweisiiriks saada, kui inglismaal tuntud lord, wõib olla, wäikseks rahukohtunikuks. Niisugust korda, kus kõikidele, ilma waheta, kõik juhtiwad kohad riigis kättesaadawad oleksid, ei saa meie mitte oma riigis maksta panna, waid mida wastutawam amet, seda tõsisemad nõuded tema kandja wastu. Meie demokraatlise riigi sõjawäes peab aga see edasi saama, kellel on waimuandeid, teadmisi, head tahtmist, püüdmist, patriotismi ja kõiki, mis sõjamehe käest nõutakse. Mina ütlen, et siin niisugust demokratiseerimist meie oma sõjawäes lubada ei wõi ja seda ka kuidagi wiisi ei lubata, kui meil senni on arwatud, et kõiki tuleb ühtewiisi mõõta ja ühesuguseid kohti anda. Nii meie oma riigiga kaugele ei saa. Meie teame väga hästi, kuidas wanad Kreeka riigid langesid, kui nemad hakkasid oma kõrgeid ametnikka ubadega walima. Nimelt, kes walge oa wälja wõttis, sai kõrgema ameti peale. Kui nüüd sarnaseid ühtlustamise püüdeid aluseks wõttes sõjawäelaste hulgas õhutamise tööd tehakse, siis sünnitab see meie sõjawäes lahkkelisid ja õonestab teda. Ma pean aga tähendama, et iga riigi walitsus, kelle peale on pandud riigi julgeoleku eest wastutus, peab selle wastu wälja astuma ja oma wõimu tarwitama. Seda teeb ja saab ka edaspidi tegema praegune walitsus.

Ei wõi ka seda mitte lubada, et haawawalt ümber käidakse inimestega, kelle suured teened meie riigikaitses olnud. Neid mõnitatakse igal wiisil ja see wiiakse sõdurite ette, kes neid asjaolusid ei tunne ja selle tagajärjel lihtsalt hakkawad wildakult waatama oma juhtide peale. Kahljuks on niisugune nähtus olnud. Ma ei taha salata, et seal, wõib olla, heast tahtmisest wälja mindud. Mina tean, et igas riigis on niisuguseid, kes edasi jõudnud ei ole, ja kes katsuwad ennast teisel wiisil maksta panna, teiste teeneid alla kiskudes. Iga riik wõitleb niisuguste „kehwaõnneliste“ katsete wastu ja seda peab ka Eesti riik tegema. Siin räägiti eile ja ka mitmel teisel korral on sellest kõnet olnud

ja õige põhjalikult peatatud kuritarwituste juures, mis sõjawäes ette on tulnud. Siin nimetati ühe wanema Eesti sõjamehe — kindral Tõnisson'i nime. Tema nime seoti kokku igasuguste wäga alatute tegudega. Seda ei tohiks mitte teha. (E. Kägu (kom.): Kas tahate waleks ajada?) Härra Kägu tunneb wist kindral Tõnisson'i õige wähe. (E. Kägu (kom.): Olen tema rusikat oma turjal tunda saanud.) Nagu näha, on see Teie peale tema tundmaõppimiseks wähe mõjunud. (Naer.) Kindral Tõnisson oli kõige esimene Eesti wanematest ohwitsseridest, kes käed külge pani, kui meie sõjawäge hakati looma. Kindral Tõnisson oli see, kes esimest Eesti polku juhutama hakkas. Mina ei taha siin pikemalt peatada nende raskuste juures, millega siis tuli wõidelda. Ainult ühe episoodi peale tahan ma tähelpanu juhtida. Mina olin parajasti Tallinna merekindluse staabis korrapidajaks ohwitsseriks, kui Haapsalust ühelt Wene kõrgemalt sõjamehelt telegramm tuli, et Haapsalu on hädaohus olnud, sest madrused on tahtnud linna põlema pista, kuid tänu kindral Tõnisson'ile ja tema soldatitele, on korda läinud Haapsalu linna mahapõletamise eest päästa. Mina arwan, et seda rusikat, mis kindral Tõnisson Haapsalus maksma pani, Haapsalu elanikud tänutundega meeles peawad. (E. Kägu (kom.): Aga Wene külad Narwa taga?) Narwa taga on külad, kes meiega ei rehkenda... Edasi, toon ma ette ühe teise episoodi. Kui lagunemine sõjawägedes maad wõttis ja maanõukogu meie maal tahtis korda maksma panna, siis oli kindral Tõnisson'il julgust küll wälja astuda, et seda korda kaitsta. Need, kes sel ajal poliitilisest elust osa wõtsid, teawad, et kindral Tõnisson'il tuli selle eest Peeterburis wangimajas istuda. See ei ole lõbu asi, seda wõin ma tõendada, sest seda wangimaja tunnen ma ka. Kui Saksa okkupatsiooni aeg tuli, ja meie ajutine walitsus tekkis, keda Saksa okkupatsiooni wõimud ei tunnustanud, siis läks kindral Tõnisson, kelle ajutine walitsus kindraliks oli tõstnud, kindral Seckendorfi juurde ennast esitama. Kindral Seckendorf nimetas kindral Tõnisson'i polkownikuks. Kui kindral Tõnisson selle peale tähendas, et ta nüüd kindral on, siis tähendas ikkagi Seckendorf — Teie olete ju oberst. „Ei“, wastas kindral Tõnisson, „mina olen nüüd kindral, sest Eesti walitsus on minu nüüd kindraliks ülendanud.“ Kindral Tõnisson'il

oli julgust awalikult Eesti walitsust tunnustada, seda julgust ei olnud siis mitte paljudel. Temal oli julgust ka enamlaste wastu wälja astuda, kui meil muud wälja saata ei olnud, kui 50—60 koolipoissi ja tuletõrjujat. (E. Kägu (kom.): Aga Soome lihunikud?) Mina protesteerin walitsuse ja Eesti rahwa nimel selle wastu, et Soomest meile tulnud abi siin lihunikudeks nimetatakse. Eesti rahwas hindab neid kui oma wendi, kes kõige raskemal ajal meile appi tulid. (Kiiduwaldused paremal pool.)

Juhataja K. Wirma: Rkl. Kägu, ma kutsun Teid korrale. (O. Gustawson (is.): Aga härra Bauer'it Teie ei kutsugikorrale?)

Juhataja K. Wirma: Rkl. Gustawson, ma kutsun Teid korrale. (J. Piiskar (is.): Kas härra Bauer wõib Riigikogu liigetele „uulitsapoiss“ öelda?)

Juhataja K. Wirma: Riigikogu liige Piiskar, ma kutsun Teid korrale. (E. Kägu (kom.): Härra Bauer on oma moraaliga juba nii kaugele jõudnud, et ta teisi sõimata wõib.)

Juhataja K. Wirma: Rkl. Kägu, ma kutsun Teid teist korda korrale.

Riigiwanem K. Päts: Kindral Tõnisson löi frondi, kus seda tarwis oli. Tänu tema närwide sitkusele ja kohusetundele, wõisime meie oma riiki organiseerima hakata. Mina arwan, et ikka weel mitte aeg ei ole käes, kus seda tööd täiel mõõdul suudetakse hinnata. Kui meil mitte korda ei oleks läinud ennast eraldada sellest suurest lagunewast merest, mis meil teisele poole piiri püsima on jäänud, siis arwan mina, et meid oleks samasugune saatus oodanud, kui mõndagi meie sugurahwast Wolga ääres, kellest meie kuuleme, et seal terwed kuhjad nälgiwaid ja surewaid lapsi on. (E. Kägu (kom.): Teie rõõmustate muidugiselle üle.) Palun minu wastu mitte nii häbemata olla. Mina olen Eesti Riigiwanem, olen Eesti Riigikogu poolt selleks kutsutud ja kui Riigiwanem nõuan, et minu wastu wiisakas oldakse, sest see oleks häbi Eestile, kui awalikult lubatakse ütelda, et Eesti Riigiwanem nii toores on, et ta nälgiwate laste surma üle rõõmustab... Nüüd wõime meie rahulikult elada, oma majanduslist ja kultuuri-

list elu korraldada. See on nende inimeste teene, kellest nüüd nii halwakspanewalt räägitakse. Mina arwan, et kui inimestel tõesti suured teened on, kui nemad tõesti meie riigile isadeks on olnud, siis tuleks nende wastu rohkem lugupidamist üles näidata. Igas vähemaski perekonnas, kus vähegi lugupidamist wanemate wastu leidub, ei wõi mitte nii üles astuda, seda rohkem tuleb selle peale rõhku panna awalikus elus. Ka meie teame, et isad wõiwad laste silmis wigasid teha ja neid wigasid tuleb parandada, kuid peab teataw aupakkumine olema, kuidas seda teha. Ka seda tuleb silmas pidada, et ei ole lubatud ühe kodaniku kohta, enne kui tema kuritegu selgeks ei ole tehtud, ütelda, et ta on kurjategija, seda vähem kohane on seda teha siit kõnetoolilt, sest seda, mis siin ette tuuakse, kuulatakse üle riigi. Siin puudutakse materjaali, mis alles kohtute kätte minekul — mis sage-dasti niisuguseid tundemärke näitab, nagu tahaks need, kes ise süüdi on, teisi kaasa tõmmata, — materjaali, kus asju ette tuuakse, mis tõesti tühised on, mida ei oleks maksnud ette tuuagi. Ja kui seal seadustest üleastumist on olnud, siis on ikka ka niisuguste inimeste kohta kompetentsed asutused, kes otsuse peawad tegema. Siin räägitakse kõiksugustest kuritarwitustest. Kuid, mu härrad, kui palju on selleks materjaali? Lugenud on seda väga wähesed. Tahate süüdistada, siis peaks see materjaal kõikide kätte antama. Räägitakse ja süüdistatakse, aga keegi ei saa asjaolude mittetundmisel ise kaasa otsustada. Süüdistatakse siin awalikul kohal inimest, kellel suured teened on, ilma eeluurimiseta, ilma et kohtunikud oleks teda süüdlaseks mõistnud. Mina leian, et meie niisuguste wäljaastumistega, nagu siin eile maad wõtsid, loome seisukorra, kus meie kõrgematel sõjawäelastel raske saab olema oma kohuseid täita. Ma pean teatama, et juba kolm wastutawal kohal seiswat sõjawäelast palwekirjad sisse annud, milles nad teatawad, et tahawad teenistusest ära astuda, sest et neil wõimatu on seisukorda wälja kannatada, kus igauks wõib nende peale pori pilduda. Mina mäletan väga hästi, kuidas siis seltskond sõjawäge hindas, kui hädaoht ligidal oli ja kuidas see hindamine niisama langes, kui hädaoht kauge-male nihkus. Mina tean väga hästi, et tänusaamisega täbar lugu on, ja need, kes oma terwist, oma närwisid rikkusid, oma elu kaalu peale panid üldsuse eest, iialgi

loota ei tohi, et seda õiglaselt hinnatakse. Ja kui seda meie isamaakaitsjad teinud on, siis sellepärast, et nad olid sõjamehed, kes teatawad kohused oma peale on wõtnud. Nemad teadsid, et see sõjawäe kuub, mis nad kannawad, kohustas neid oma elu ja terwist andma riigi ja rahwa eest. Kui neile nüüd tänu asemele, mida nad ei oota, sõim ja süüdistused osaks langewad, kui meie sõjawägi näeb, et kõik need lubadused, kõik need tänuawaldused kokku langewad, mis siis anti, kui nad oma werd walasid, kui isegi see eelnõu, millega taheti maad anda olgugi kitsas piiris, nüüd, nagu kuuleme, maaseaduse komisjonis on läbi kukutatud, kui nad nüüd päästetud riigi poolt sarnast „tänu“ saawad, siis peab sellega rehkendama, et nendel, kes sõjamehe kuube kannawad, kellel autundmus on, et lõppude lõpuks nende kannatus katkeb, ja nad ütlewad: „Olge lahked, ega meie ole eluksajaks sõjamehe elukutse külge kinni seotud, kes soowib, wõtku kepp kätte ja olgu kapral.“ Meil näikse ju paljud arwawat, et igauks sõjawäe juhiks kõlbab. Sellega ei taha ma sugugi ütelda, et kuriteod ja seaduserikkumine, tulgu nad ka sõjawäelaste poolt, lubatud on. Kuid tahan siin weel kord rõhutada, et meie peame suurte teenetega sõjameeste peale warjuheitmisega rohkem ettewaatlikud olema ja tagasihoidlikumad, kunni kohtuwõimud oma otsuse on teinud. See on, mida ma siin selles asjas ütelda tahtsin.

Mõni märkus ka meie riigi sisemisest korrast. Meil on siseministrile kõige rohkem arupärimisi ette pandud, temale kõige rohkem etteheiteid tehtud. Kui meie wõrdleme läinud aastat, siis näeme, et meie elu on rahulikumaks ja korralikumaks läinud. Kui need etteheite tegijad riiklisel alusel seisawad, siis peaksid nad siseministeeriumi tegewust hoopis teisiti hindama. Pärast sõda ja pärast rewolutsiooni oli meil niisugune toorus ja korralagedus walitsemas, et see riigi ja rahwa julgeolekule hädaohtlikuks muutus. Tuletan meelde neid rööw- ja mõrtsukasalkasid, kes mööda maad ümber hulkusid. Kaugemal maanurgas, teistest lahus clades, olid elanikud igal öösel nagu sõjawäljal. Wõis juhtuda, et piiratakse maja ümber, mustade näokatetega inimesed astuwad sisse, piinawad, wägistawad nais-terahwaid, tapawad lapsi ja rööwiwad warandust. Tõusis sarnane hädakisa, mis kodusõja ähwardas esile tuua. Tänu sellele, et meil jõuti luua uus politsei, kes

ennast ohwerdades tööle asus, suudeti korralgedustele piiri panna. Meil on ju ikka veel see wana waade weres, et politsei meie waenlane on. Meie o.eme ikka veel, nagu härra Martna tähendas, nabanööriga Wenemaa küjes kinni. Seda oleme meie oma riigi kanjaks ja seega on ka endised wene waated meie luusse ja lihasse jäänud. Kui kardawoile peksa anti, siis waatasid kõik seda heameelega pealt, nagu oieks riigi kõrgem wõim õpetust saanud. (A. Palwadre (sd.): Kui sandarmile waletati, oli woorus.) wäga õige. Läänes, õiguslistes riikides waitseb aga niisugune waade, et kui politsei abi palub, siis terve uulits kokku jookseb ja püüab politseinikule abiks olla. Seal saadakse aru, et politsei kaitseb kodanikku ja riiki. Esialgul oli politsei korraldamine meil selle poolest raske, et keegi ei tahtnud politsei teenistusse minna. Abi arwati miilitsa nimes leidwat, mis midagi paremat pidi olema, kui politsei. Nimi ei aidanud, waid tuli sihikindlalt uuendamise tööle asuda. Mitmelt poolt on etteheiteid tehtud, et meie politsei ühe aasta jooksul mitmet puhku uniwormisid wahetanud ja muid wäliseid muudatusi teinud. (M. Martna (sd.): Kas see tõesti tarwilik oli?) Ma ei taha öelda, et see hädatarwilik oleks olnud, kuid ma juhin tähelpanu ühe asja peale, mis meie riigis natuke teisiti on, kui teistes riikides. Kui ma ei eksi, tähendas kindral Laidoner, et meie ametnikkudele ja riigiteenijatele auhindasid anda ei saa. Ei tarwitse selle wastu waielda, kas wälised aumärgid inimeste nõrkustele wastu tulewad wõi mitte. Oligugi nende aluseks inimlikud nõrkused, kuid kahjulikud isenesest ei ole need nõrkused mitte. Ka ilus ametiriie tuleb osalt neile süüta inimliste nõrkustele wastu. Seda oskas ära kasutada meie praegune siseminister ja saawutas sellega häid resultaate. Ta muretses politseinikudele ilusa mundri ja aitas seega osalt kaasa, et nad raskes ja hädaohtlikus teenistuses püsisid. Mina o'len lähemalt kokku puutunud meie sõjawäelastega ja ohwitseridega, kellel nähtawasti teataw usaldus minu wastu ei puudu. Nad on mulle kaebanud, et ka nemad o'la noored inimesed, tahta ilusasti riides käia ja seltskonnas liikuda, kuid selleks tehta seltskonna waenulik olek sõjawäe mundri wastu takisturi ja see olla nende wastu ülekohus. Siseminister oma politseiga on sellepoolest õnnelikum olnud. Tõtt

tunnistades peame ütleva, et meie politsei wäga palju edenenud on. Ta on riigi kodanikkude kasuks wägitegusid teinud. Paljud on amehkohuste täimisei oma elu jätnud. Tänu politseie, on meil ikkwidderitid need hirmsad nähtused, mis rööwimise ja koledate mõrtsukaliste kuritöödena sündisid. (M. Martna (sd.): See on igatahes armas kuulda.) Minul ei tule küll amehsijas palju kohtute otsustega tegemist teha, aga Wabariigi Walitsuse kaudu saan ma neid otsuseid näha, kui surmamõistetud armu paluwad walitsuselt. Ma pean ütleva, et hirm tuleb peale lugedes neid kohtuotsuseid! Kohutawalt tooreks on inimesed läinud, ja nad wõiksid wäga hädaohtlikuks saada oma kaasinimestele. (Naer pahemal pool.) Teie näerate, mu härrad, aga naer kaob teie näolt, kui ühe hiljuti sündinud loo jutustan. Wäiksesse metsatalusse tuli ühel hommikul perenaise wend külaliseks, kadus päewal ära ja tuli õhtu hilja jälle tagasi. Feremees oli juba lauta puhkama läinud. Perenaine toonud wennale süüa ja istunud laps süles tema juures. Peale sööki haaranud wend kirwe, tapnud sellega oma õe ja selle lapse, rööwinud raha ära ja läinud siis minema. Kurjategija oli jälle üks surmamõistetutest, kes omale elu palus kinkida. Oleme kuulnud juhtumisi, kus suwisel waheajal kooliõpilane maale läheb ja siis, kui teised heinamaal, koduhoidja-wanainimese ära tapab ja mõni tuhat marka raha rööwib. Ohutawad need lood ehk veel teie naeru?

Elasin kord Schweitsis, mida härra Martna nii wäga tihti nimetab. (M. Martna (sd.): Ma wiimasel ajal seda enamei tee.) Palun Teid mitte pahaks panna, ma ei tee seda mitte etteheitena, sest ka mina austan seda waba maad. Seal oli kusagilt laudast lehm ära warastatud. Kaks nädalat kirjutati sellest ajalehes, kuna wiimaks otsusele jõuti ja kindlaks tehti, et waras mitte Schweitsi kodanik ei olnud, waid wäljamaalane. Sellest tühisest juhtumisest kirjutati kaks nädalat, kuna meil kooliõpilane pidult tulles teise inimese ära tapab, nagu putuka, ja kui ma sellest siin kõnelen, siis leiwad mõned rahwasaadikud veel põhjust lõbusaks tujuks. Waadake, nii kaugele olime jõudnud, niiralju tuli meie seltskonnal kannatada, ja kui meil nüüd olud paranenud on, siis wõlgneme meie selle eest tänu oma politseie, oma kohtutele, ma ütlen veel rohkem sõjakohtutele, need on tõsist ja rasket tööd teinud. Ärge ar-

wake, et see kellegile lõbu teeks inimest surma mõista, wõi surmaotsuseid kinnitada, aga kui teie näete, et inimene on elajaks muutunud, kes oma lihase õe ära tapab nende näruste paarituhande marga pärast, siis tuleb samm teha, mis karm ja õige on. Selleks on meie politsei kaasa aidanud, selle eest wõigneme tänu meie siseministrile, temale, kui meie politsei ülemjuhatajale — teie wõite arwata, mis teie tahate — kes kõik oma noore ja kindla tahtejõu ja energia selle sisse on pannud, et politseist korrakaitstjat luua. See on aasta jooksul korda läinud, meie wõime maal jälle rahulikult liikuda, meie ei pruugi enam karta, et meile kallale tungitakse, et meid maha tapetakse, ei, see aeg hakkab juba minewikku minema, mõned üksikud nähtused on weel olemas, kuid ka need kaowad ära. Üldine julgeolek on maale jälle kindlustatud. Waadake, seda on politsei kõrgem juhataja, siseminister, korda saatnud. (E. Kägu (kom.): Aga kaitsepolitsei?) Kui tahate, wõin Teile ka kaitsepolitseist rääkida. Wäga hea, et Teie mulle seda meelde tuletasite. (N a e r.) Ei ole mitte wäga kaua tagasi, kui meile teateid tuli, et meil — selle kohta on arhiiwides kirjalikud teated olemas — terwe plaan wälja töötatud oli, kuidas Tallinnas tuleb sõjariistus mäss toime panna. Selleks oli põrandaalune salaorganisatsioon loodud. Kindla plaani järele pidid teatud märgu peale igal uulitsal sõjariistus salgad 15 inimese kaupa wälja astuma, kes ennem juba teatawasse kohta kogutud oleks olnud, kõige enne jaama, posti ja telegraafi oma alla wõtma, kõige hädaohtlikumaid inimesi ühe kehaosa wõrra lühemaks tegema, ja siis pidi antama raadio „kõigile, kõigile“, teatega, et Eestis juba see uus riikline korraldus maksew, tulgu sealt sõbrad ja wennad, andku meile wennalikult abi. See plaan oli wäga ilus, aga see politsei, kes sellele plaanile kriipsu peale tõmmas, see oli meie kaitsepolitsei. (K e s t w a d k i i d u a w a l d u s e d p a r e m a l p o o l.) Mina usun, et see kaitsepolitsei wäga paljudele ei meeldi.

Mina lähen nüüd haridusalale üle. Meil on hariduse kulude kohta mitmesuguseid arwamisi olnud. Ühed räägiwad mõnest sajast miljonist, teised miljardist. Mina pean tähendama, et just neil põhjustel, mis mina eelpool ette tõin, ei wõi meie kindlaid andmeid weel kätte saada. Omawalitsuste ja waldade wäljaminekud ei ole riigi eelarwesse wõetud ja ei ole

weel kindlat ülewaadet selles asjas tehtud. Igatahes peab ütleva, et meie haridusalal niisugused seadused antud on, mida mina taia käe liigutusteks nimetasin. Kui neid seadusi maksma pandi, siis ei olnud weel eelarwet ega kindlaid kawatusi, mis haridusalal läbi wiia wõib, waid arwau, see on hea, see peab nii olema, meie rahwas peab hariduse kasuks koorimat kandma. Nüüd aga kuuleme, et on wanemaid riike, kes siiski nii kaugele ei ole jõudnud, kui meie tahame mõne aastaga riigi loomise ajal jõuda. Ma arwan, et keegi meil ei taha, et meil waimupimedus walitseks. Siiski peame silmas pidama, et meie sel alal ei tohi enesele rohkem lubada, kui meie rahwa jõud kannatab. Meil on ju weel palju teisi hädatarwilikka kulusid, mida ma weel puudutanud ei ole, mis iga aasta juurde hakkawad kaswama, kui meil aga nüüd kooimajade ehitamisega nii rutatakse, siis kardan mina wäga, et meie riigikassa sellele enam wastu panna ei jõua, sest rahwale meie uusi maksusid rohkem peale panna ei wõi. See on wäga hädaohtlik asi, mis meie riiklist ehitamise tööd takistada wõib. Meie wõime ainult pikkamisi edasi minna, meie peame tõsise kaalumise alla wõtma, kas mõni seadus meie rahwale, tema maksujõule ja majanduslisele seisukorrale mitte üle jõu ei käi. Meil peab nii palju julgust olema, et ütelda, kui tarwis: „Riiklisest seisukorrast wälja minnes ei ole see meie rahwale wastuwõetaw, rahwas ei jõua seda kanda, tuleb seaduse tagajärge silmas pidada.“ Siin tähendati juba enne mind, ma tahan ainult seda alla kriipsutada, et meil liig kaugele on mindud keskkoolide asutamisega. Neid asutati ilma mingisuguse kindla plaanita, ilma walitsuse loata. Kui need küsimused walitsuses kõne all on, siis tehakse seal haridusministrile palju ägedamaid etteheiteid, kui siin öeldakse, et haridusminister ajab meie maa keskkooli täis, kuid puuduwad kutsekoolid. Siis ajab haridusminister käed laiali ja ütleb: „Mu Jumal, mis ma pean tegema. Kui ma lähen neid koolisid kinni panema, siis öeldakse, lapsi on palju, kuhu meie neid paneme.“ See on ju õige, neid lapsi koo'ist wälja ajada ei wõi. Meil tuleb pikkamisi kooli teisele alusele seada. Tuleb nüüd seda, mis suure waimustusega tehtud, õige kainelt kaaluda. Meil tuleb elukutsekoole luua; kui meil wähemalt 20 hästikorraldatud elukutsekooli oleks, siis oleks see meie maale palju tarwili-

kum ja kasulikum, kui see suur kesk-kooliide wõrk. Muidugi meie seda 2 aastaga teha ei saa. Tuleb seda, mis ilma plaanita tehtud, plaanikindlalt korda seada. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Miks seda ümberloomist ei tehta? Haridusminister H. Bauer kohalt: Kui Teie luge da oskate, lugege eelarwet.) Jumal löi maailma kuue päewaga, ja löi maailma ainult üks kord. Meie ei ole aga jumalad, meie kuue päewaga Eesti riiki luua ei saa.

Jõuan lõpule. Enne lõppu tahaksin aga weel ünt küsimust puudutada, mis siin mõnelt poolt puudutatud on ja mis teatawat wiisil laialisi hukasid huwitab. See on vähemusrahwuste küsimus. Siin on ette toodud, nagu o.eks märgata, et meil nagu saraja imbab läbi niisugune rahwusline showinismus, kitsarinnaline rahwuslus, nagu ta tsaariajal wenemaal maksew o.i, ja mille all meie ise kord, kui vähemusrahwus Wenemaal, palju kannatanud oleme. Mina pean tähendama, mina isiklikult midagi rohkem ei wihka kui niisugust kitsast rahwanõistest arusaamist ja kitsarinnalist ja sallimata rahwuslist tunnet. Meie kõik, wanemad tegelased, oleme väga kitsastes oludes töötanud Wene ajal ja meie teame, et midagi haawawamat iseteadwusele ei ole, kui see, et sina pead elama riigis, kus sinu peale kõik kodaniku kohustused on pandud, aga kus sul kõiki neid õigusi ei ole, mida sa näed teistel olevat. Meie põhiseadus määras niisugustele nähtustele kaitsewalli wastu, ja see kaitsewall on see, et antakse oma kultuuri kaitseks ja kõige rahwusliste asutuste kaitseks oma autonoomia. Ei wõi ükski põhiseadus täielikult ära ütelda, missugused konkreetised õigused sellest igale rahwusele wälja kaswawad. Aga nii palju on ju selge, et sellega on uus õigusline printsiip maksuma pandud, millest meie Wenemaal elades unistada ei wõinud. Selle printsiibi elluwimine ja teostamine sünnitab, wõib olla, mõnelt poolt ägedaid waidlusi ja lahku minekuid, aga et meie rahwal, kui niisugusel rahwal, kes ise rahwuslise surwe all kannatanud on, et meie rahwal seda tungi ja tahtmist mitte ei ole surwet teiste rahwaste wastu tarwitada, seda wõib kindlasti ütelda. Meie oleme juba nii kaugele, et meie näeme, et ilma selle autonoomiata on Eestis rahwused ennast korraldada saanud. Koolidele antakse toetust. Siin rkl. härra Sorokin tõi küll ette näituse, nagu oleks see walitsuse surwe

olnud, kui Wene gümnaasium ainult teatawatel tingimistel abiraha haridusministeeriumi poolt sai. Mina pean ütleva, et need tingimised olid järgmised: see kool oli erasetsi käes, seltsil raha ei olnud ja sellepärast palus ta waiitsust, et see selle kooli ülewaltpidamise oma peale wõtaks. Meie läksime sellest põhimõttest wälja, et kui Tallinnas nii palju Wene rahwusest kooliõpilasi on, et neil õigus on omale kooli saada — ja nähtawasti on neid niipalju, sest kooliklassid on õpilasi täis, on isegi paralleel-klassid loodud, — et siis sellel koolil õigus on niisamasugust abiraha linnawalitsuse käest saada, nagu kõigil teistel koolidel. Mina olen alati rahwuslist wõitlust igalpool jälginud, ja tean väga hästi, kui suurt wõitlust Austrias selle eest omal ajal peeti, et mõnda Sloveni kooli riigi kooliks teha. Erakoolisid lubati igal ajal awada, kuid abiraha neile ei antud. Tshehid aga wõitlesid selle eest, et nendel kui Austria riigi kodanikudel ka kogukondlised ja riiklised koolid oleksid.

Ja kui linn Wene gümnaasiumi ülewaltpidamiseks teatawa osa kulusid oma kanda wõttis, siis on juba selle gümnaasiumi asi linnawalitsusega kokku leppida, missugustel alustel erasetls seal walitsemisest osa wõtta wõib. Walitsusse see ei puutunud. Aga kui teie ütlete, et walitsus peab kogu teie kooli kulud enese peale wõtma, siis arwame, et on õiglasem, kui linn osa kulusid oma peale wõtub. Linn on seda ka teinud ja nüüd öeldakse, et meie olla rahwuslist ülekohtu teinud ja showinistid olnud. Kui nüüd niisuguste süüdistustega wälja tullakse, siis pean ma ütleva, et need härrad tunnewad väga wähe rahwusliste wõitluste ajalugu.

Tuuakse süüdistusi ette ka weel Setumaa kohta. Setumaa kohta tean ma niipalju, kuipalju rkl. Ernits, kes seal käinud, minu juures asja selgitanud on. Ma wõin ainult ühte ütelda, et tema seal „uusi maid“ üles leiab. Kui palju see uute maade ülesleidmise tõendus põhjendatud on, selleks minul mingisuguseid aluseid ei ole. Kui asjast huwitatud ja kui asjatundja, arwab härra Ernits, et seal koguni teistsugune protsess käimas on, kui seda siin kirjeldati. Ja ma usun, et temal õigus on. Tean väga hästi, kuidas endistel aegadel nende poluwarnikude peale waadati: nii kõlas setu pilkenimi „täisusklikkude“ Wene meeste suus. Teenisin ise aasta wabatahtlikuna Pihkwas sõja-

wäes ja siis kuulsin ja nägin, kuidas, kui need poluwarnikud linnas liikusid, nende peale, nagu Senegaali neegrite peale waadati. Isegi nende usku ei tunnistanud täisusuks, selle peale waatamata, et nad niisama nagu wenelased kirikus käisid ja kõik kombes täitsid. Nii hinnati seal setusid ja selle tagajärg oli, nagu igalpool, kus suur rahwas oma rahwusist propagandat sihikindlalt läbi wiib, et setud oma rahwale nii mõneski külas wõõraks jäid ja wenenesid. Ma arwan, et kui meie nüüd selle oma rahwa killukese, kes nüüd nagu kahjuks tunnistama peab, meist oma kultuurilise järje pooltest õige kaugele maha on jäänud, kui meie selle meie rahwaosa nende ohwritega, mis meie oleme toonud, seda oleme korda saata suutnud, et meie oleme ükskord nad oma rahwaga ühendanud, siis ei tohi meie enesele mitte lubada, et seal see wäikene enamus oma wenestamise poliitikat ja üleõla waatamist wõiks jätkata tohtida. Sellest seisukohast wõtame meie setud oma kaitse alla. Meie ei taha mingisugust wägiwalda tarwitada, waid meie tahame, et see rahwas oma kultuuris nii tõuseks, et ta tunneks ennast eestlase olewat. Mina sain mõne päewa eest Setumaalt ühe postkaardi, kus pühapäewakool peal on. Lihtsalt imestama paneb, kui kuuleme, et seal 85 ja 78 a. wanadeid noortega koos lugema õpiwad. Sellega ei saanud suur Wenemaa mitte walmis! Tema tahtis seda rahwast kaotada, aga meie tahame selle rahwa, kes meil seal kadumas oli, oma rahwa külge tagasi wõita ja ei mitte mingisuguste wägiwalla abinõudega, waid sellega, et meie neile waimuwara anname.

Mina arwan, et selle asemel, et siin kaebada setude walgestamise üle, need härrad paremini teeksid, kui Wene külladesse läheksid ja seal oma 80-aastased naised ka õppima paneksid. Siin tähendati, et senni on Eestis hea, kui meil Wenes halb on. Kui aga Wenemaa oleks paranemas, siis on meil õigus ära minna. Niisugust õigust meie ei tunnista ja siin on meil täieline õigus. Kes Eestis elab meie kodanikuna, peab ka kodaniku kohustused täitma. Ja kui hääli kuuldawale tuleb, et tahetakse Eesti riigi kui mõne sissesõidu hoowi peale waadata, siis olgu teada, et selle wastu on Eesti Wabariigi Walitsusel ka abinõud olemas. Walitsus teab, kuidas Eesti wabariigi õigusi tuleb kaitsta ja kodanikkudelt riigi wastu truudust nõuda. (K i i d u a w a l d u s e d.)

Minul jääks weel mõnda ütelda meie välispoliitika üle. Aeg on juba hiine; ma olen küllalt juba teie aega siin wiitnud, katsun sellepärast lühidalt teha. Meie wäispoliitikale heideti ette, et temal sihikindlus puuduwat, et tema kõikuw olewat. Ainukene kord Eesti riigi elus, kus välispoliitika sirgejooneline olla olnud, olla see aeg olnud, kui tehti rahuleping. Mina ei taha seda sugugi salata. Aga see oli väga romantiline aeg, meile suur aeg, mis meie wäikene riik, keda õiguse pooltest ükski suurriik tunnustanud ei olnud, läbi elas: suure Wenemaa ette astus ja rahu tegema hakkas. Sel ajal olid tema, kui esimese pioneeri peale kõikide suurte poliitika tegelaste silmad pöördud. See oli väga suurepäraline aeg, aga ma arwan, et niisugused ajad ei saa mitte meie wäikse riigi elus sagedasti korduma. Meie oleme teiste riikide hulgas wäike riigike, kellele saatuse poolt ei ole määratud oma poliitikaga üleilmilise poliitika peale mõju awaldada. Meie poliitika on see, nagu igal teiselgi wäiksel riigil, kes tõsiselt kultuurilise tõusu poole tahab püüda, et meie kusagil pool ei püüa oma küünarnukki maksma panna, waid elame rahu-likult selles kodus, mida meie oleme kätte saanud. Kui sellest seisukohast wälja minnes meie välispoliitikat läinud aasta jooksul hinnata, siis ei wõi ütelda, et meil seda sirgjoont kinni ei oleks peetud. Wähemalt ei tea mina ühtegi sammu ei wälisministri ega ka walitsuse poolt tehtud olewat, kus oleks meile ette heita wõidud, et meie oma välispoliitilise ülesastumisega oleks kuidagi wiisi rahule häda-ohlikuks saanud. Meie teame väga hästi, et meil oma suure idanaabriga rahu tuleb elada, et meie majandusliselt seotud oleme ja et tulewikus meie majanduline wahekord koguni teiseks peab saama, kui ta praegu on ja et sellest wõidame nii meie kui ka nemad, sellepärast ei ole meil mingisugust mõtet ega tahtmist oma naabri sisemistesse asjadesse end segada. Meie wõtame omale õiguse, oma riiki sisemiselt nii korraldada, niisugust korda luua, nagu meie rahwa tahtmisele wastaw on ja meie arwame, et Wene rahwal just seesama õigus on. Kui üteldakse, et see Wene rahwa tahtmine ei ole, siis laseme otsustada Wene rahwal enesel ja ei paku ennast mitte tema hoolekandjaks. See on meie välispoliitika kindel sihtjoon. Kui meie oleme sunnitud olnud oma naabritega ühte ehk teist sammu astuma, siis

ei ole kõigi nende läbirääkimiste eesmärgiks muud midagi olnud, kui oma wahel kindlat korraldust luua seks puhuks, — meie oleme ju kõik wäiksed riigid, oleme noored riigid, — kui häda peaks kätte tulema, et meil siis niipalju solidaarsust oleks end ühiselt kaitseda. Mitte pealetungimiseks, waid enesekaitseks wägiwalla wastu, teades, et meie ühendatud jõul siiski palju rohkem ära wõime teha kui üksikult. Kindral Laidoner ütles, et meie siis oma sõjawäge wõime wähen-dada, kui meil selieks kindel tagatis on olemas, ja see on ka walitsuse arwamine. Rahwasaadik Ast arwas, et meie wälis-ministriie on midagi teisest kõrwast sisse puhutud, mille tagajärjel tema kõikumata hakanud ja sellest siis ka siksakiline joon meie wälispoliitikas. Pean ütleva, et meie kõrwale mingisuguseid puhumisi tarwis ei ole, meie poliitika on nii loomulik, nii ettenähtud ja sirgejooneline, et siin peab tõesti väga kawala mõttega inime olema, kes teistsugust poliitika alust wälja mõelda suudab. Meie ei saaks ju suurt osa maailma poliitika juhtimisel etendada, selle tagajärjel ei saaks meie ka midagi kätte. Mis on meil siis rahwuwaheliselt uut kätte saada? Ei midagi muud, kui et meid lastaks oma riigis elada wabalt, iseseiswalt, kui meid lastakse seda teha, mis meie suudame oma kodu korraldamiseks. Kui meie seda diplomaatilisel teel oleme kätte saanud, siis oleme eesmärgil.

Kui siin nii palju süüdistusi ette toodi ametnikkude teenistusest, kaubitsemisest jne., siis arwan ma, et meie siin ülekohut teeme oma riigi wastu, kui meie seda nähtust seome oma wälispoliitikaga. Meie wälispoliitilised ülesanded pole igatahes mitte nendega seotud. Mina arwan, et ei ole praegu ühtegi riiki, kus selles asjas inglipuhtus walitseks. Meil tehakse palju seaduswastast, seda tehakse mujal ka. Praegu on niisugune ajajärk. Kui meie ennast nüüd mingisuguse wäljawalitud rahwa seisukohale seame ja hakkame ise ennast piitsutama, et, waadake, meie oleme see kõigemustem rahwas, siis teeme seda, mida wenelased nimetasid „samoopljowõwanie“ — iseenese peale sülgamine. Meil ei oleks sellest mingisugust kasu, ehk meil seda küll nii suure armastusega tehakse, ikka ja ikka jälle ette tuuakse. On teataw liik inimesi, kes, kui midagi teenida on, siis kas wõi seinaprao wahelt sisse poewad. Nende kuritarwituste kõrwaldamine on muidugi

üks walitsuse lähematest ülesannetest, sellest aga nii suurt poliitilist programmi teha, ei ole mitte õige ja minu arwates on see riigi ülesannete waga alamalt hindamine ning toob kaasa teatawaid raskusi walitsusele. Pean ütlema, et mõned üleastumised paistawad küll niisugused olewat, et nad rohkem mõne teise, kui meie Eesti riigi huwides tehtud näikse olewat. Meie teame ka väga hästi, et on Eestis olemas isikuid, kes Eesti riigi huwid teisele kohale seawad. Lõppude lõpuks hindab alalõpmaata süüdistuste tagajärjel meie rahwas neid üleastumisi siiski suurendatult. Walitsuse liikmed teawad väga hästi, et need üleastumise süüteod on ka meie riigi wastu, kuid see on siiski wõrdlemisi väga wäiklane egoistiline interest, mis selle seinaga taga warjatud, mille peale kogu seda asja suure paato-sega maalitakse. Ma wõin teile ühe wäikese näituse tuua: kui mina alles Riigiwanemaks hakkasin, siis tui keegi noormees minu juurde, — näis väga kena ja sümpaatiline noormees oewat, — ta hakkas väga meie asjaajamist Wenemaal hukka mõistma. Ma mõtlesin kohe, et mispärast niisugune paajastamise tung on ja kui kaugele ta sellega jõuab. Kui ta juba küllalt meie tegelasi Wenemaal oli hukka mõistnud, siis pööras ta minu poole soowiga, et ma temale soowitusi annaks Wenemaal meie kurjeeriks saamiseks. Minul oli siis kohe kõik väga selge, millega see asjaolu seletataw oli, ja ma arwan, et niisuguseid mahamaetud kurjerilootusi väga paljudel on, mis enesele õhku otsiwad suures paljastamise tungis. Ma ei taha kõiki neid sündmusi, mis seal ette tulnud, heaks kiita wõi wabandada, olen Moskwa saadikule kindla nõudmise ette pannud kindla käega niisuguseid asju kõrwaldada. Ma pean aga tähendama, et on asju olemas, mida ka kõige parema tahtmise juures nii ruttu lõpetada ei saa. On tõsi, et niisugune kuritarwitus meie riigi peale warju heidab, ning juurtega ja põhjani wälja kiskuda tuleb. Ma arwan, et meie wõiksimme oma seadusandlisele kogule teatawa ooteaja jätta ja neid küsimusi mitte igal nädalal paar korda sõeluma. Ma usun, et see walitsuse energiat sugugi ei tõsta ja ei hoia ka neid tagasi, kellel kalduwus sarnaseks segases wees kalapüüdmiseks, kui alalõpmata selle üle hädaldatakse.

Siis on aga weel üks asi, mille peale ma tahaksin tähelepanu juhtida. Antakse süüks, et walitsus ja osalt ka meie selts-

kond armastada väikestest asjadest teatawal wiisil komusunumusi teha, — nii, näituseks, Lävi piiril Soidino wahejuhtumist, kui ka meie wenasrahwa soomlastega „Wäinämöise“ asja. Pean tähendama, et minu isikiik, kui ka walitsuse seisukoht on niisugune, et meie ei waata mitte nende küsimuste peale sellelt seisukohalt, kui palju siin kolisewat teenida wõib, waid need on meil õiguse küsimused. Kui piir meie ja lätlaste wahel on aetud, siis on ka selles piiril objektid, mis meie kasutada ja meie käes senni on olnud. Kui meie naabrid arwawad, et mõni warandus nende käes peaks olema, siis arwan mina, et seda asja haritud ja kultuurrahwa läbikäimise ja segitamiswiisidega õiendada saab, aga niisugused selgitamiswiisid ei ole meie mitte wastuwõetawad, kui meie sõdurid suurema arwuga piiri pealt ära aetakse. Mina arwan, et iga lapikese maa peale, mida Eesti riik omandanud, annab Eesti wabariigi põhi-seadus ka teatawad õigused. Meie teame aga ka, et iga õiguse eest, mis kätte saadud, on keegi wõidelnud ja kannatanud, ja see paneb ka meie peale teatawad kõlbliised kohustused. Kui meie waataksime kõigi nende õigustülide peale heatahtlikult, et ei maksa tülitseda naabritega, siis teeksime ü. ekohut nendele, kes on aidanud meil riiki luua, selleks oma elugi ohwerdanud. Ma arwan, et walitsus seda mitte teha ei wõi. Meie peame näitama, et õiguse nõudmine ja kaitse rahwuwahelisel teel peab kindlas korras sündima ja mitte wägiwalla abil, ja sellelt seisukohalt oleme ka wälja astunud.

Mis „Wäinämöise“ asjasse puutub, siis pean tähendama, et walitsus seda asja läbi kaalunud on ja leidnud, et Soome walitsus nähtawasti enese teguwiisi oma selgitamata wahekorraga Wenemaa suhtes põhjendab, kuna meie nõudmine Soome wastu laewa wäljaandmise asjus meie omandusõiguse peal, mis Wenemaa poolt tunnustatud, põhjeneb: see laew on meie lubatud ja ka Wene riigi wõimud on seda Soomele teatanud. Kui Soome walitsus leiab tarwiliku olewat wenasrahwaga wormilikule seisukohale asuda, oma kaitseks nõudmisi kolmanda wastu ette tuues, siis peame meie seda kahetsema ja oma õigust nõudma. Ise asi on, kuidas seda sammu Soomes osa ajakirjanduse seisukohalt hinnatakse. Kui Soome ajakirjandus selle peale waatamata, et Soome walitsusel wormiline õigus mitte ei ole meie laewa keelata, walitsuse wastu seltskond-

lise agitatsiooni tarwitusele wõttis, siis ei saa seda koibuiseit mitte õigeaks sammuks tunnistada. Nagu ma ütlesin, peame meie endid õiguse seisukohalt kaitsema ja seda teeb ka iga teine riik. Ma saan wäga hästi aru, et Soome walitsusel raske seisukord on ja meie wõime ainult kahetsust awaldada, et kahe wenasrahwa wahel, kes üksteisele mõlema riigi loomisel nii lähedal seisnud, pidi nüüd niisugune wäikene üliasi tulema. Mina ei loe seda aga mitte nii wäga suureks sündmuseks ja loodan, et asjad ilma raskusteta lähemal ajal meie ja Soome wahel lahendatud saawad. Need asjad iseenesest ei ole walitsuse ringkondades mitte niisugust ärewust sünnitanud, et nad oleks wõinud tumestada neid häid wahekordi, mis naabritega olemas.

Ma lõpetan oma kõne ja, kui lubate, siis ühe wõrdlusega. Meie riik, nagu ma siin jämedates joontes näidata katsusin, elab esimesi raskeid ülesehitamise aastaid ja meie riigil majandusliselt ja kultuuriliselt on palju rohkem ülesandeid täita, ülesehitamiseks aluseid rajada, jõudu kulutada ja rahwa tahtejõudu pingutada, kui teistel wanematel riikidel, kus kõik juba enam-wähem korraldatud ja harilikku rada liigub. Meie riik on kui uus talu, mis sooserwale asutakse. Kui teie sinna lähete, siis leiate, et seal on weel palju rämpsu kuhjas, hagu, kannud, juured, mättad, osalt on kraawid sisse tõmmatud, osalt katab pinda rauarooste loikude rida. Seal töötab uus põllumees, kes kündes kaks sammu edasi läheb ja sammu tagasi astub, et atra risust puhastada. Kui ta nii päewa otsa töötanud, ta sark higist nõretab, ja ta õhtu koju poole pöörates tagasi waatab, mis ta päewa jooksul metsiku maa peal teinud, siis näib see liiga, liiga wähe olewat. Kui teie lähete selle põllumehe juurde ja küsite, mida ta mõtleb oma rabasse küllida, kas tal kindel plaan on, siis ei tee ta mitte uhkeid plaane ja ei kiitle, et tema hakkab seal kohe kõiki wilju kaswatama. Ta ütleb, — kui wõimalik on, siis külin kaera, tulewal aastal kaera ja kui weel, siis kartulid ja siis heina. Ja kui soe päikene, külm ja wesi selle maapinna põlluks walmistanud, siis hakkab juba waatama, kuidas põldu järgutada ja kena kodu sisse seada.

Waadake, mu härrad, uus riik on niisamasugune soo-põld, kus kindlalt samm-sammult edasi tuleb rühkida, wahel ka sammu tagasi tuleb astuda, et jõudu koguda, hinge tõmmata. Kogu rahwal tuleb

siin tööd nii teha ja palju tööd teha, rahwal peab kindel tahtmine olema edasi saada. Kui aasta lõpule jõuab, uus eelarwe tehtakse, siis on see loomulikult niisama higest nõretaw ja ohwrid nõudew, nagu eelminegi. Kui te küsite nende käest, kes sellel uudismaal tööd murravad, mis neil kawatsusel on, siis peawad nad tõsiselt ütleva, et siis, kui päike, külm ja wihtm selle maa põllupinna arendanud on, künnname ülesse, külime kaera, weel kord kaera, kui maapind paranenud, siis kartulid ja muud wilja kunni wiimaks täieliku külwikorra sisse seame ning niisuguse majapidamise üles ehitame, nagu muudel rahwastel on. Wõib olla, weel paremini. Mina tean, et meie riigis palju asunikkusid on, kes niisuguse lootusega oma maalapikese peale lähewad ja seal wäsimata lootusega töötawad. Niisuguses seisukorras on kogu meie rahwas. Tehakse tööd, rasket tööd, ilma suuri käeliigutusi ja suuri sõnu tegemata. Oldakse kindlas lootuses, et kord aeg saab tulema, kus meie oma kindla kodu ja õitsewa kultuuri loome, mis teiste rahwastega sammu

peab. Ma arwan, et selleks on ka tänawune aasta ühe sammu edasi wiinud. Meie kõikide ühine, kindel, rahulik ja leplik töö on tõenduseks, et seda soopinda, mis Wene walitsus nii wähesse tähtsusega maaks pidas, meie nii lõpmata armastame, tema peal ühise jõu ja kindla lootusega töötades, kawatseme temast oma õitsewa Eesti riigi luua, mis teiste riikide kõrwal häbisse ei jää. (Käteplagin paremal pool ja keskel. Hüüded: Lõpetada! Järgmine koosolek teisipäewal kell 5 p. l.).

8. Järgmise koosoleku aja määramine. Juhataja **K. Wirma:** On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada.

(Hääletatakse.) Wastu ei olda, ettepanek on wastu wõetud. Peale selle on ettepanek järgmine koosolek pidada teisipäewal kell 5 p. l. (Hääletatakse.) Wastu ei olda, seega on see ettepanek wastu wõetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 11,15 min. õhtul.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **K. Wirma.**

Sekretäär **A. Tupits.**